

43004

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KUR'AN-I KERİM'DE
ŞÜKÜR KAVRAMI**

43004

Hazırlayan : Mustafa BORAN

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Abdurrahman ÇETİN

BURSA -1995

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURUMU
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURUMU

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	4
ÖNSÖZ	6
KISALTMALAR	7

BİRİNCİ BÖLÜM BAZI KAVRAMLAR

I-ŞÜKÜR KAVRAMI	9
A-Şükrün Tanımı	9
B-Kur'an-ı Kerim'de Kullanılışı	10
C-Şükrün Kısımları	11
II-HAMD KAVRAMI	12
A-Hamdin Tanımı	12
B-Kur'an-ı Kerim'de Hamd	12
C-Hamdin Kısımları	15
D-Şükür ile Hamd Arasındaki Münasebet	15
III-KÜFÜR ve NANKÖRLÜK KAVRAMLARI	17
A-Küfrün Tanımı	17
B-Kur'an-ı Kerim'de Küfür Kavramı	18
IV-KEND KAVRAMI	19
V-SABİR KAVRAMI	20
A-Sabrın Tanımı	20
B-Sabrın Çeşitleri	20
C-Sabrın Kısımları	21
D-Sabır-Şükür Münasebeti	21
E-Kur'an'da Sabrın Kullanılış Yönleri	23

İKİNCİ BÖLÜM KUR'AN-I KERİM'DE ŞÜKÜR

I-KUR'AN'IN ŞÜKRE VERDİĞİ ÖNEM	26
II-ŞÜKRÜ GEREKTİREN SEBEPLER	29

A-Şükür-Nimet Münasebeti	29
B-Şükre Sebep Olan Nimetler	30
1-Su	31
2-Bulutlar ve Rüzgârlar	33
3-Toprak ve Topraktan Çıkan Rızıklar	35
4-Gece ile Gündüz	36
5-Hayvanların İnsanlara Boyun Eğmesi	37
6-Kalb, Göz, Kulak	38
7-Helâl ve Temiz Rızık	39
8-Hayırlı Evlât Sahibi Olmak	40
9-Sanat ve Sanatkârlık	41
10-Abdest ve Namaz	42
11-Ramazan Ayı, Oruç ve Kolaylıklar	43
12-Yüce Allah'ın Affı	44
13-Yüce Allah'ın Yardımı, Güç Kuvvet Vermesi	45
III-ŞÜKÜR ve NANKÖRLÜK AÇISINDAN İNSAN	46
A-İnsanın Şükürden Çok Nankörlüğe Meyilli Olması	46
B-İnsanda Şükür Duygusu	48
C-Peygamberlerin Şükür Mükellefiyeti	49
D-Şükrü Engellemede Şeytanın Rolü	50
IV-KUR'AN-I KERİM'DE ŞÜKRE ÖRNEKLER	53
A-Hz. Adem'in Şükrü	53
B-Hz. Nuh'un Şükrü	54
C-Hz. İbrahim'in Şükrü	54
D-Hz. Lût'un Şükrü	55
E-Hz. Musa'nın Şükrü	55
F-Hz. Davud'un Şükrü	56
G-Hz. Süleyman'ın Şükrü	57
H-Hz. Lokman'ın Şükrü	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞÜKRÜ İFA YOLLARI VE SONUÇLARI

I-KALB ve DÜŞÜNCE YOLUYLA ŞÜKÜR	60
II-DİL YOLUYLA ŞÜKÜR	63
III-AKSIYON YOLUYLA ŞÜKÜR	65

IV-ŞÜKRÜN SONUÇLARI	69
A-Nimetin Hakkı Ödenmiş Olur	69
B-Nimetin Çoğalmasına Sebep Olur	70
C-Allah'ın Rızası Kazanılır	71
D-Mükâfata Nail Olunur	72
E-Takvaya Ulaşılır	73
F-Azabı Önler	74
V-NANKÖRLÜĞÜN SONUÇLARI	75
A-Nimet Kaybedilir	75
B-Yolunu Şaşırır	76
C-Açlık ve Korkuya Sebep Olur	77
D-Nankörlük Azap Vesilesidir	78
SONUÇ	79
BİBLİYOGRAFYA	82

ÖNSÖZ

Ceñab-ı Hak tarafından peygamberimize Arapça olarak vahyedilmiş olan Kur'an-ı Kerim'de neler buyurulduğunu öğrenmek her müslümanın en büyük arzularındandır.

Bu noktadan hareketle Kur'an-ı Kerim nazil olduğu dönemden günümüze kadar her zaman her devirde çeşitli şekillerde tefsir edilmiş ve bu sahada ciltler dolusu eser verilmiştir. Bu eserlerde daha ziyade Kur'an-ı Kerim baştan sona kadar tefsir edilmeye çalışılmıştır. Fakat bihassa son yüzyılda bu tür tefsirler yerine daha çok bir konunun Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde ele alınıp incelenmesi ve araştırılmasına yönelik çalışmalar dikkati çekmekte ve ağırlık kazanmaktadır. Bu tür çalışmalara konulu tefsir denilmektedir.

Yapılan çalışma ve araştırmaların belli bir gayesi vardır. "Kur'an-ı Kerim'de Şükür Kavramı" isimli araştırmanın gayesi de şükür konusunun Kur'an'daki yerinin incelenmesidir. Çünkü bu kavram hayatta her an içiçe olmamızın yanında kul ile Allah arasında bir köprü vazifesi yapmaktadır. Dünya ve ahiret saadetini kazanmak şükür köprüsünden geçmektedir.

Şükür konusu aynı zamanda insanlar arasındaki münasebetlerde de ehemmiyet ifade etmektedir. Çünkü insanlara teşekkür etmeyen Allah'a karşı da şükür görevini layıkıyla ifa edemez. Böylece ferd ve cemiyet arasındaki huzur ve mutluluğun meydana gelmesinde şükürün önemi ortaya çıkmaktadır.

Çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte şükür, hamd, sabır, küfür (nankörlük), kend, gibi bazı kavramlar üzerinde durulmuş ve bu kavramların Kur'an-ı kerim'de kullanılışı ve şükürle münasebetleri incelenmiştir.

Birinci bölümde Kur'an-ı Kerim'in şükre verdiği önem, şükre sebep olan nimetler ele alınarak şükür-nimet münasebeti üzerinde durulmuştur. Ayrıca şükür ve nankörlük açısından insanın durumu incelenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde şükürü ifa yolları olan kalp, dil ve diğer azaların önemine işaret edilmiş, bu azalarla şükürün nasıl ifa edilebileceği üzerinde durulduktan sonra Kur'an-ı Kerim'de şükre örnek olan bazı peygamberlerin şükürü izah edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde şükür ve nankörlüğün sonuçları incelenmiş, bu davranışların sonucunda ne gibi mükafat veya ceza hallerinin ortaya çıkabileceği üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızı hazırlarken istifade ettiğimiz kaynakların ağırlık noktasını tefsirler oluşturmaktadır. Bunlar içerisinde Taberî (V.310/912)'nin Cami'ü'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an, Razi (V. 606/1209)'nin et-Tefsîrû'l-Kebîr, Kurtubî (V.671/1277)'nin el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an, İbn Kesîr (V.777/1372)'in Tefsîrû'l-Kur'an-il Azâm isimli eserleri en çok faydalandığımız kaynaklardır. Ayrıca günümüz müessesilerinden Elmalılı Hamdi Yazar'ın Hak Dini Kur'an Dili Konyalı Mehmet Vehbi'nin İhlasatü'l-Beyan, Mevdûdi'nin Telhîmü'l-Kur'an ve Süleyman Ateş'in Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri de istifade edilen kaynaklardan bazılarıdır.

Çalışmamız aynı zamanda semantik yanı olan bir araştırma olduğu için lügat türünden eserlere de müracaat edilmiştir. Bunlar arasında İbn Manzûr (V.711/1311)'un Lisalü'l-Arab, Ragîb İsfahanî (502/1108)'nin el-Müfredat li Garîbi'l-Kur'an, Firuzabadî (817/1414)'nin Besâir, Asım Efendi (V.1235/1819)'nin Kamûs Tercümesi, İzutsu'nun Kur'an'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar isimli eserlerini sayabiliriz.

"Şükür" Tasavvuf'ta da önemli bir kavramdır. Bu bakımdan, konunun incelenmesinde Gazzâlî , İbnü'l-Arabi, Kuşeyri ve Kelâbâzî vb. şahsiyetlerin eserlerine de müracaat edilmiştir.

Ayrıca araştırmamızda Celal Kırcı'nın Kur'an-ı Kerim ve Modern İlimler, Ömer Dumlu'nun Kur'an-ı Kerim'de Salâh Meselesi, İbn Kayyım el-Cezziye'nin Sabredenler ve Şükredenler, Sakıp Yıldız'ın Kur'an Işığında Yaratılış Konuları, Hikmet Özdemir'in Müsbet İlimlerde Kur'an Mucizesi isimli eserler dikkatimizi çekmiştir.

Çalışmamız esnasında baştan itibaren tezimizi okuyup yol gösteren, çalışmamızı yakından takip eden muterem hocam Doç. Dr. Abdurrahman ÇETİN'e, hazırlıklarımızı kısmen de olsa inceleyip yapıcı tenkitleriyle ışık tutan sayın hocam Prof. Dr. Sakıp YILDIR'a ve ayrıca diğer hoca ve arkadaşlarıma ve çalışmamın yazılmasında emeği geçen İsmail KEKELİK'e teşekkür etmeyi borç bilirim.

Mustafa BORAN

Bahçeşehir -1995

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.s.	:	Aleyhi's-Selâm
Bkz.	:	Bakınız
c.	:	Cilt
ev.	:	Çeviren
H.z.	:	Hazreti
İst.	:	İstanbul
m.	:	Miladî
s.	:	Sayfa
s.a.v.	:	Sallallah-ü Aleyh-i ve Sellem
trs.	:	Tarihsiz
trc.	:	Tercüme eden
U.Ü.İ.F	:	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi
v.b.	:	Ve bunun gibi
V.	:	Vefat tarihi

BİRİNCİ BÖLÜM
BAZI KAVRAMLAR

BAZI KAVRAMLAR

I - ŞÜKÜR KAVRAMI

A - Şükürün Tanımı :

Ş-K-R Kökünden gelen "şükür الشكر" kelimesi mastar olup sülâsinin birinci babından gelmektedir. Ş-K-R kökünden "şükûran شكوراً" ve "şükranen شكراناً" şeklinde iki masdar daha zikredilmiştir. (1)

Şükür; iyiliği bilip yaymak, nimet vericiyi meth-ü sena etmek, övmek (2), açığa çıkmak (zuhur) (3), nimete karşılık iyilik yapmak (4), nimeti düşünüp açığa çıkarmak (5), minnettarlık (6), iyiliği iyilikle karşılamak (7) anlamına gelmektedir.

Şükür kelimesi "شكرته" ve "شكرت له" şeklinde kullanılır. Ancak lam ile müteaddi olması daha lazımdır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de (واشكروا لي) (Zarrah, 2/152), (ان اشكر لي) (Lokman 31/14) gibi lam ile kullanıldığını görmekteyiz.

Şükür mastarının "Şükür" kalıbında kullanıldığı şu ayette görülüyor:

(جزاء ولا شكورا) (Insan 76/9) (8)

"Şükür" bazılarında göre K-Ş-R lafzından kalbolmuştur ki keşf, açmak, açığa çıkarmak manasındadır. Nitekim zıddı olan "Küfr" örtmek manasına gelmektedir. (9)

1 - İbn Manzûr, Ebu'l Fadl, Cernaluddin Muhammed, Lisânü'l Arab, IV,423

2 - Asım Efendi Seyyid Ahmed, Kamus Tercemesi, II ,446 ; Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü S.460

3 - Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed, ibn Ahmed El-Ensârî, el-Cami'li Ahkami'l Kur'an II, 173

4 - Cürçânî, Seyid Şerif, Ali ibn Muhammed, Tarifat S. 128

5 - Firûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed, ibn Yakub, Besair, III, 334

6 - İzutsu, Toşihiko, Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar, S.164

7 - Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili VII, 5040

8 - Firûzâbâdî, a.g.e III, 334

9 - Firûzâbâdî, a.g.e III, 334, Asım Efendi, a.g.e., II, 446

B - Kur'an-ı Kerim'de Kullanılışı :

Yukarıda Lügat anlamlarını vermeye çalıştığımız şükür kelimesinin, Kur'an-ı Kerim'de kullanımına baktığımızda değişik kalıplarda geldiğini görmekteyiz.

Bazen mazi ve muzari kalıplarında gelir ki lügat anlamıyla aynı olmakta ve insanlara nisbet olunmaktadır. "Kim şükrederse (şekera) kendisi için eder." (Neml27/40) "Eğer şükrederseniz (şekertüm) Allah sizden razı olur."(Zümer 39/7) âyetlerinde olduğu gibi.

"Şükür" bazen emir kalıbında gelir. Buralarda Yüce Allah şükürü kendisi için isterken, (Lokman 31/2) (Bakara 2/152) (Ankebût 29/7) bir yerde (Lokman 31/14) kendisinden sonra anne ve babaya şükredilmesini istemektedir. Anne-babaya şükür, onların haklarını gözeterek, kendilerine itaat ve ihlanda bulunmak, dua etmekle olur (10). Zaten bu durum hadislerde de görülmektedir. Bir adam Rasûlüllah'a (S.A.V.) gelerek insanlar içinde iyilik yapmaya en lâayık olan kimdir diye sorduğunda O, üç defa anandır diye cevap vermiş, dördüncüde babandır diye buyurmuşlardır. (11)

Şükür kelimesi, mastar olarak kullanıldığı ayetlerde de (Sebe 34/13) (Furkan 25/62) insanlara nisbet edilmektedir.

İsmi fail kalıplarına gelince; burada "Şâkir" ve "şekûr " terimlerine raslamaktayız. Ayetlerde bu kelimeler bazen insanlara izafe edilmekte, onların sıfatlarından sayılmaktadır. O zaman anlamları "şükreden" "çok şükreden" olmaktadır. Aynı zamanda "şâkir" iyiliğe, güzel hale ve varlığa şükreden anlamında, "şekûr" ise kulun şükürden aciz olduğunu idrak etmesi veya kulun bütün gücünü, takatını inanarak ve kabul ederek diliyle ve kalbiyle şükre harcaması anlamlarını ifade etmektedir (12). Aynı zamanda "şakir" elinde mevcut olan nimete şükredendir, "şekur" ise elinde mevcut olmayan nimete şükredendir şeklinde de izah olunmuştur (13). "Şükredenleri (şâkirin) yakında mükâfatlandıracağız." (Al-i îmran 3/144) "Allah'a kulluk yap ve şükredenlerden (şakirin)ol."(Zümer 39/66) "şekûr olan (çok şükreden) kullarım azdır." (Sebe 34/13) (İbrahim 14/5) âyetlerinde olduğu gibi.

Buralarda şükürün ifâ edilmesinin zor olduğuna, ifâ edenlerin de mükâfatının çok olduğuna işaret olunmaktadır. Bu terimler hadislerde de aynı durumda kullanılmaktadır. (الطاعم الشاكر كالصائم الصابر) "yemek yeyip şükreden (şakir)ı oruç tutup sabreden gibidir."(14)

10 - Elmahûl , a.g.e. VI ; 3845

11 - Buhârî , Edeb , 2; Müslim, Birr, 1

12 - Cürçânî, a.g.e. S. 129 ; Kuşeyri , Ebu'l-Kâsum Abdulkerim İbn Hevazin , Risaletu'l Kuşeyriyye fi İlmi't-Tasavvuf , I , 491

13 - İbn Kayyim El-Cevziyye, Sabredenler ve Şükredenler "Trc. Zeynel Abidin Tathloğlu, S. 176

14 - Buhârî, Et'ime 56; Tirmizî, Kıyame 43; İbn Mâce Siyam 55; Dârîmî ,Et'ime 4

Peygamberimizin bütün gece ibadetle meşgul olduğunu gören Hz. Aişe ona geçmiş ve gelecek günahlarının bağışlanmış olduğunu hatırlatıp istirahat etmesini isteyince, (أفلا أتون عبدا شكورا) çok şükreden (şekûr) bir kul olmayayım mı? buyurarak "şekûr" lafzını kullanmışlardır. (15)

"Şâkir" ve "şekûr" lafızlarını bazen de Yüce Allah'ın kendisine izafe ettiği ilgili ayetlerden anlaşılmaktadır. "Allah gafurdur, şekûrdür." (Şûrâ 42/23) (Fâtır 35/30-34) "Allah şâkirdir, alîmdir." (Bakara 2/158) (Nisa 4/147) " Allah şekûrdür, halîmdir." (Teğâbün 64/17)

Buralarda "şâkir " ve "şekûr" terimlerinin Allah'ın isimlerinden (Esmâ-ül Hüсна) olduğu, kullarına şükûr ve ibadetlerinden dolayı çok ihsanda bulunacağı, çoğa da aza da mükâfat vereceği, şükûrün karşılığını tam olarak bahşedeceği haber verilmektedir. (16)

C - Şükûrün Kısımları

Kaynaklarda şükûr başlıca üç kısımda incelenmiştir :

1- Kalb ile yapılan şükûr : Nimet verici tarafından ihsan olunan nimeti düşünmek, onun kadrini bilmek ve onu verene kalben hürmet ve ta'zim beslemektir.

2 - Azalarla yapılan şükûr : Bu da şükûreden şükûredilene tevazu ile sevgi ve muhabbet beslemesi, verdiği nimetleri gizlemeyip ikrar ve itiraf etmesi, onu övmesi, ve o nimetleri verenin hoşlanmadığı yerlerde sarf etmekten uzak durmasıdır.

3- Dil ile Yapılan Şükûr : Nimet verenin nimet verici olduğunu itiraf etmek ve ona diliyle sena ve medihte bulunmaktır.(17)

Şükûr diğer bir taksime göre de şu şekilde incelenmiştir ;

1 - Şükûr-ü Lugavî : Dil, kalp ve âzalarla nimetlerden dolayı hürmet ve ta'zim yoluyla yapılan vasıftır.

2 - Şükûr-ü Örfî : Kulun kulağını, gözünü ve Yüce Allah'ın nimet olarak verdiklerinin hepsini, yaratıldığı gaye için kullanmasıdır.(18)

15 - Buhârî, Teheccüd 6; Tefsiri Sûre 48; Müslim, Münâfikîn 79-81; Tirmizî Salat 187; Nesâî, Kıyâmü'lleyle 17

16 - Alûsî, Muhammed Şükûrî El-Bağdadî, Ruhü'l Maanî fî Tefsiri'l Kur'ân'ı'l Azîm ves-Seb'ül Mesanî II, 26, V,180, Karhğa, Bekir, Bedrettin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri (İbn Kesir), III, 639 ; Yıldırım Suat, Kur'an da Uluhiyet , S. 207

17 - Râgıp İsfehânî, Ebul-Kasım Hüseyin İbn Muhammed, el-Müfredât Fi Garîbi'l- Kur'an S. 266, Asım Efendi a.g.e., II, 446 ; Öztürk Y.Nuri Kur'an'ın Temel Kavramları S. 602 ; Erkan Arif, Tasavvuf ve Tarikatlar S. 71

18 - Cürçânî, a.g.e. S. 129

II - HAMD KAVRAMI

A - Hamd'in Tanımı :

H-M-D Kökünden gelen "hamd الحمد " kelimesi sülâsinin dördüncü babından olup mastardır. " Mahmeden" , "Mahmîden" , "Mahmedeten" ve "Mahmîdeten" şeklinde sigaları da vardır. (19)

Hamd; Lûgatte övmek, senâ etmek, hakkını vermek, razı olmak gibi manalara gelir. Çoğulu "Mehamid" dir.(20)

Hamd, ister nimetten dolayı ister başka bir şeyden dolayı hürmet ile yapılan övgüdür (21), güzelliği, iyiliği kendisinden olanı övmektir. (22)

Hamd, yapılan bir iyiliğe karşı isteyerek ve gönül açıklığı ile o iyiliğin sahibine saygı ve değer vermeyi ifade eden bir lâfızdır. Kısmen medih, kısmen şükür ile birleşen bir övgü, bir çeşit övmek veya övülmek, iyi bir övüş veya övülüş, güzel bir övücü veya övülen olmak gibi anlamları içine alan bir sözdür.(23)

Arapça da "hamd" kelimesi bu manaların hepsi için, Türkçe de ise çoğunlukla mastar olarak kullanılır.

Dil ile yapılan medihler, zikirler, yâd etmeler, saygı ifade eden özel lâfızlar hep hamddir. Hamd, saygı ifade eden bu lâfızların hepsinin mânasına uygun olduğundan "hamd olsun" denildiği zaman bütün bunlara yaraşır bir iyilik veya bağışlama karşısında bir mutluluk sevinci ve bir bahtiyarlık duygusu ilân edilmiş olur ki, bu bir taraftan o iyilik ve bağışlanmanın sahibini övmek, diğer taraftan da hakkıyla o mutlulukla övünmek manasını ifade eder. Böylece hamd, herkesin ermek istediği fakat pek az kimsenin erebildiği en yüksek bir olgunluk gayesidir. (24)

B - 'Kur'an-ı Kerim'de Hamd

Kur'an-ı Kerim'de hamd ve türevleri 68 yerde geçmektedir. Beş sûre (Fatiha, En'am, Kehf, Sebe, Fâtır) hamd kelimesiyle başlamaktadır. En çok (38 yerde) mastar olarak kullanıldığını görmekteyiz. Mastar olarak kullanıldığı

19 - İbn Manzûr, Lisânu'l Arab, III, 155

20 - Ragıb İsfahânî Müfredât , S.130; Celâluddin Mahallî Suyuti, Tefsiru'l Celaleyn II, 275 ,Asım Efendi Kamus Tercemesi I, 1129, Ed-Derviş, Muhiddin İrabü'l-Kur'an-il Kerim I,13 ; Uludağ , a.g.e. S. 207

21 - Cûrcânî , Târifât S. 93, Alûsî, Ruhü'l-Meanî, I, 67

22 - Ateş, Süleyman, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, I, 71

23 - Elmahlî , Hak Dini Kur'an Dili I, 56-57

24 - Elmahlî , a.g.e. VII, 5040

yerlerde Hamd Allah'a mahsus kılınarak " الحمد لله " (Fatiha 1/2) (Fâtır 35/1) " له الحمد " (Kasas 27/70) (Rûm 30/18) " فسيح بحمد ربك " (Tûr 52/48) (Kâf 50/34) v.s. şeklinde zikredilmektedir. Bu yerlerde hamdin nimet mukabilinde Cenab-ı Hakk'ı senâ etmek olduğu anlaşılmakta, şükürle aynı durumda olmaktadır. Taberî de (v.f. 310/922) hamdin şükür manasında olduğunu söylemektedir.⁽²⁵⁾ Ancak hamdin ve şükürün tamamının Allah'a mahsus olduğu haber verilirken "Allah'a senâ edeceğiniz zaman Elhamdülillâh deyin" demek olduğu da unutulmamalıdır ⁽²⁶⁾. Hamd, yalnızca Allah içindir. Bu husus çok önemlidir. Çünkü bu O'nun yarattıklarından herhangi birine ibadet etme durumunu ortadan kaldırır. Yarattıklardan hiçbiri hamde lâayık olmadığı gibi ibadete de lâayık değildir. İbadet ve şükür yaratana lâayıktır.⁽²⁷⁾

Hadislerde de hamd ile şükürün beraber zikredildiği görülür. Mü'minin halinden bahsedilirken, ona bir hayır isabet ettiği zaman Rabbi'na hamd ve şükrettiği (حمد ربه و شكر) Peygamberimiz tarafından bildirilmektedir ⁽²⁸⁾. Yine kişinin doyduğu zaman Allah'a şükür ve hamd ettiğinin ifade edildiği hadislerde şükür-hamd ikilisi beraber gelmektedir. ⁽²⁹⁾

Yüce Allah'ın bizlerden hamdi istemesinin sebebi, verdiği nimetleridir. Buna göre; bütün alemlerin yaratılması (En'am 6/1), (Fâtır 35/1), (Fatiha 1/2), (Saffât 39/75), evlât ihsan etmesi (İbrahim 14/39), kitap indirmesi (Kehf 18/1) düşmanlardan kurtarması (Mü'minun 23/28), üzüntüyü gidermesi (Fâtır 34/35), hamdi gerektiren sebepler arasındadır. Böylece nimet veren Yüce Allah'ın nimetlerine hürmet duygusuyla yapılan her fiile, her harekete hamd denildiği anlaşılmaktadır.⁽³⁰⁾

Yüce Allah "artık Rabbi'na hamd ile tesbih et" (Nasr 100/3), (Hicr 15/97), (Tâhâ 20/130) buyurmak suretiyle bizlere hamdi emretmekte, yerlerde ve göklerde hamde lâayık zatın kendisi olduğunu (Rûm 30/18), dünyada ve ahirette hamdin ve sonunda da dönüşün yine kendine olacağını (Kasas 28/70) bizlere hatırlatmaktadır. Meleklerin de Yüce Allah'ı tesbih ile hamd ederek arşın etrafında dolaştıkları (Zümer 39/75), "Biz, seni hamd ederek tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz (Bakara 2/30)" dedikleri haber verilmekte, dolayısıyla onların da işlerinin, hamd olduğu görülmektedir. Cennet ehlinin cennette ilk ve son duaları tesbih ve hamddir." Onların Cennet'te duası "Allah'ım sen her türlü eksikliklerden uzaksın", birbirlerine sağlık dilekleri: "selâm" dualarının sonu da : "Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun" sözleridir (Yûnus 10/10). Hatta

25 - Taberî, Ebû Câfer Muhammed İbn Cerir, Camiu'l Beyân an Te'vili Ayil-Kur'an I, 45

26 - Konyalı Mehmed Vehbi, Hulasatül-Beyan Fi Tefsiri'l Kur'an I, 18 ;Karlığa, Bekir, Bedrettin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, II, 74

27 - Mevdûdî, Fefhimü'l Kur'an, 34

28 - Ahmed İbn Hanbel, Müsned, I, 173, 177, 182

29 - Bkz. Tirmizî, Zühd 35

30 - Fahrüddin Râzî, Abdullah İbn Muhammed, Melâtihi'l -Gayb , I , 227

yerlerde ve göklerde olan herşey bizim tesbihlerini anlayamayacağımız şekilde kendi durumlarına göre yaratıcılarına hamd ve tesbih ettiğine göre (İsrâ 17/44) hamd ile tesbih bütün yaradılışın gayesi demektir.⁽³¹⁾

Kur'an-ı Kerim'de bir yerde "makam-ı mahmut", "övülmüş makam" olarak geçen "mahmut" kelimesi vardır (İsrâ 17/79). Bir kişi övülen birisi olduğu zaman ona mahmut denilir. Mahmud, bütün halleri övülmüş olan Peygamberimizin (S.A.V) isimlerindedir ⁽³²⁾. Bu âyette geçen makam-ı mahmud ile murad; Rasulullah'ın şefâat makamıdır. Zira O makamda günahkârlara şefâat edince eht-i mahşer tarafından Rasulullah'ın senâ olunacağına binâen O makama mahmud denilmiştir.⁽³³⁾

Yine Kur'an-ı Kerim'de bir yerde zikrolunan hamdin türevlerinden " احمد " , "Ahmed" kelimesi vardır. Bu kelime İsa Aleyhisselâm'ın İsrailoğulları'na kendisinin Allah'ın Rasülü olarak gönderildiğini, kendisinden önce gelen Tevrat'ı doğrulayan ve kendisinden sonra gelecek "Ahmed" ismindeki bir peygamberi müjdeleyici olarak geldiğini (Saff 61/6) haber verdiği ayette geçmektedir. Burada açıkca Hz. Muhammed'in, isimlerinden birisi olan "Ahmed" kelimesiyle müjdelendiği anlaşılmaktadır ⁽³⁴⁾. Peygamberimiz de buna uygun olarak: " Ben kardeşim İsa'nın müjdesiyim, babam İbrahim'in duasıyım, annemin rüyasıyım" buyurmaktadır.⁽³⁵⁾

Hamd kökünden gelen "Muhammed" ismi de Kur'an-ı Kerim'de dört yerde bulunmaktadır (Al'i İmran 3/144) (Ahzâb 33/40) (Muhammed 47/2) (Fetih 47/24). Bu kelime 47. süreye de isim olmuştur. Bu âyetlerde "Muhammed" isminin Peygamberimizin ismi olduğu bildirilmekle beraber övülme sıfatının sahibi olduğu ve bu vasfın ona ait olduğu ortaya çıkmaktadır. Yahya Peygamberin müjdelenmesinde (Fetih 48/24) ismiyle beraber hayat manasının bulunduğu gibi ⁽³⁶⁾ "Muhammed" ismi övgüye lâyık özellikleri çok olan anlamına gelip cahiliye devrinde de bu isim bilinmektedir. Bu devirde yedi kişinin "Muhammed" ismi taşıdığı tesbit edilmiştir.⁽³⁷⁾

Hamd kökünde bir de "Hamîd حميد " ismi vardır. Bu isim terim olarak her işinden dolayı övülen (Mahmud) anlamındadır ve Esmâül Hüsnadan birisidir.⁽³⁸⁾ Kur'an-ı Kerimde "Hamîd" ile gelen bütün sıfatlar Yüce Allah'a izafe edilmiştir. O'nun sıfatlarından bahsedilirken (غني حميد) " Ganî hamîd" (Bakara 2/267) (Teğâbün 64/6) (Müntehine 60/6) "Aziz" " Hamîd" (عزيز حميد) (Bürûc 85/8)

31 - Elmalılı , a.g.e IX, 62-41

32 - Firûzâbâdi , Besâir, II 499

33 - Konyalı Mehmet Vehbi, Hulâsatû'l Beyan, VIII, 3040

34 - İbn-i Kesir, İbnü'ddîn Ebî'l-Fîda İsmail Tefsîru'l Kur'ânîl Azîm IV, 359

35 - Ahmed İbn-i Hanbel, Müsned IV, 127-128 V 262

36 - Firûzâbâdi Besâir II, 500

37 - İbn-i Manzur , Lisânu'l Arab III, 157

38 - İbn-i Manzur , a.g.e. III, 156

(Sebe 34/6) "Hamîd Mecîd" (حميد مجيد) (Hûd 11/73) "Hakim Hamîd" (حكيم حميد) (Fussilet 41/42) " Veli Hamîd" (ولي حميد) (Şûra 42/28) " Hamîd" kelimesi bu terkiplerle zikrolunmuştur.

Dolayısıyla "Hamîd" kelimesinin terim anlamıyla Kur'an-ı Kerim'de kullanılışı aynı olmaktadır. (39)

• Bu bakımdan , siz hamdederseniz de etmeseniz de Cenab-ı Hak mahmuttur. anlamını ifade eder. (40)

C- Hamdin Kısımları :

Hamd başlıca üç kısımda incelenmiştir:

1 - Söz ile hamd ; Yüce Allah'ın peygamberlerinin diliyle zâtı için yapmış olduğu övgüleri kişinin kendi diliyle yapmasıdır.

2 - Fiili Hamd: Allah 'ın rızasını isteyerek beden ile iyi ameller yapmaktır.

3 - Hal ile olan Hamd : İlahî ahlâk ile ahlaklanmak, amel ve ilim yönünden olgunluğa sahip olmak gibi kalp ve ruh itibariyle olan şeylerdir. (41)

Fahredden-i Râzî de (V. 606/1209): "Nimet verenin nimetine katıncı duygusuyla yapılan her fiile, harekete hamd denir" dedikten sonra Hamdin kısımlarını şöyle özetlemiştir :

a - Bu hareket kalbin hareketi olabilir: Kalbin Yüce Allah'ın kemâl ve cemâl sıfatlarının sahibi olduğuna inanmasıdır.

b - Lisanın hareketi olabilir : Lisanın Yüce Allah'ı zikretmesidir.

c - Azaların hareketi olabilir : Bu sıfatların sahibine layık işler yapmasıdır ve hamdde maksad da budur demektedir.(42)

D - Şükür ile Hamd arasındaki münasebet :

Bazen birbiri yerine de kullanılabilen şükür ve hamd kelimelerinin birbirine benzer ve farklı yönlerinin de olduğunu görmekteyiz.

a - Benzer Yönleri :

1- Her ikisi de içtenlikle övgü, minnettarlık, teşekkür ve bağlılık ifade etmektedir.

39 - Firûzâbâdi a.g.e II 499

40 - Konyalı Mehmed Vehbi, a.g.e II, 496-497

41 - Cürcânî, a.g.e, S. 93

42 - Râzî , a.g.e I, 227

2 - Her ikisi de nimetlere karşılık olarak yapılabilir. Daha önce belirtildiği gibi bu husus ayetlerde açıkça görülmektedir.⁽⁴³⁾

3 - İki birlikte kullanılabilir

tedir. Bazı hadislerde (حمد لله وشكره)⁽⁴⁴⁾ (حمدوا الله وشكروا)⁽⁴⁵⁾)⁽⁴⁶⁾ şeklinde geçmektedir. Fatıha Suresi'nin bir ismi "Hamd", bir ismi "Şükür" dür⁽⁴⁷⁾. Taberi'ye göre zaten hamd şükür manasındadır.⁽⁴⁸⁾ İbn Manzur da (v.I 711/1311) bazı Alimlerin şükürle hamdi aynı anlamda kullanıp aralarını ayırmadıklarını "Elhamdülillah" diyen kişinin "Eş-şükrü lillah" demiş olacağını ifade etmektedir ⁽⁴⁹⁾. Böylece "Şükür" ile "Hamd" arasında çok yakın bir münasebet olduğu ortaya çıkmaktadır.

b - Birbirinden Farklı Yönleri:

Genel olarak hamdin şükürden daha kapsamlı olduğu ifade edilmektedir.⁽⁵⁰⁾ Mesalâ bir kişi "Elhamdülillah" deyince Allah'ın kendisine ve başkalarına olan nimetlerine hamd etmiş olur. Aynı zamanda "Elhamdulillah" cümlesi inşai hamd için kullanılmaktadır. Cümle cümle-i ismiyyedir. Bunun faydası hamdin devamlılık ifade etmesidir ⁽⁵¹⁾. Şükür ise yalnız kendilerine verilen nimetlere yapılır. Bu cihetten hamd şükürden daha umumi olmaktadır. Sanki kul hamd ile "Yarabbi bana versen de vermesen de sen bütün alemlere nimet verensin, sen hamde en layık olansın" demiş olmaktadır.⁽⁵²⁾ Ancak şükür; çeşitleri ve sebepleri yönünden umumî , ilgili olduğu vasıflar yönünden hususidir. Hamd ise ilgili olduğu hususlar yönünden umumî, sebepleri yönünden hususidir. Yani hamdin vasıtası yalnız dildir, nedeni ise nimet de başka şeyler de olabilir. Fakat şükürün vasıtası hem dil, hem kalp, hem de diğer azalardır. Bunların hepsiyle şükredilebilir. Nedeni ise sadece nimettir, yalnız nimet için şükredilebilir. ⁽⁵³⁾

Burada bir de "övgü" anlamına gelen "medh" kelimesi ortaya çıkmaktadır ki bu hamdden daha umumîdir. Çünkü medh canlılığı olana ve olmayana istediği gibi hareket edebilene ve edemeyene yapılır. Meselâ güzel bir inci ve at övülmüş (medh) olabilir. Fakat onlara hamd edilmez. Hamd inci ve atı kuluna bağışlayan.

43 - Bkz. S. 13.

44 - Tirmizi, Zühd, 35 ; Ahmed İbn Hanbel I , 113

45 - Ahmed İbn Hanbel I , 173

46 - Ahmed İbn Hanbel , VI , 450

47 - El-Hâzin, Alaüddin Ali İbn Muhammed İbn İbrahim el-Bağdaî, Lubâbu'e'vil fi Meânî'l-Tenzil I, 26. Alûsî, Ruhu'l-Meânî, I, 38, Kâdi el-Beydaî, Abdullah İbn Ömer Envaru't-Tenzir ve Esraru't-Te'vil. I 17

48 - Taberî a.g.e. , I , 45

49 - İbn Manzur , Lisanû'l Arab , III, 155

50 - Firûzâbâdi , a.g.e. , II , 499

51 - Ed-Derviş Muhiddin ,'İrabü'l Kur'ani'l-Kerim , I,16

52 - Râzî , a.g.e. I , 219

53 - Ateş, Süleyman, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, I, 71 ; Tehânevi, Muhammed Ali el-Farukî Keşşafu Istilahatü'l Fünûn , I , 747

istediğini yapmakta serbest olan Allah'a yapılır. Böylece hamd medih ile şükür arasında bir çeşit övme ve özel medih olmaktadır. Ancak hamdde iyiliğin hamedene ulaşması şart değildir. Şükürde ise bu şarttır. Çünkü şükür gelmiş olan bir nimete söz, fiil veya kalb ile nimeti verene hürmette bulunarak O'na karşılık vermektir.

Bu durumda; her şükür hamddir, her hamd şükür değildir. Her hamd medihdir, fakat her medih hamd değildir neticesi ortaya çıkar⁽⁵⁴⁾. Medih, gerçeğe göre kuru bir yalandan, dalkavukluktan ibaret kalabilirken, hamd ve şükür daima gerçeğe uygun bir doğruyu ifade eder. Hamd "verdi, verecek" gibi geçmiş ile gelecek arasında dönüp dolaşan bir sevinç durumundan, şükür ise "işte verdi" gibi gerçekleşen geçmiş bir nimete ulaşma zevkinden ileri gelen bir mutluluğu ifade etmektedir. Hamd ve Şükür'de asıl maksat nimeti verendir. Hamd ve Şükür; ikiside Hak ve Hakikat sevgisi ile gönlün sevinçle dolmasıdır. Bundan dolayı hamdde sevinç ve arzu manası, şükürde ise içten bağlılık ve dostluk manası daha açık bir şekilde bulunur. Bu sebepten şükür daha zordur, yapanları daha azdır. Onun için "kullarımdan şükür edenler azdır" (Sebe 35/13) buyurulmuştur⁽⁵⁵⁾.

III - KÜFÜR VE NANKÖRLÜK

A - Küfrün Tanımı :

K-F-R kökünden gelen " الكفر " kelimesi sülâsinin birinci babından mastardır. aynı kökden " كفرًا - küfüran" ve " -küfrânen" şeklinde mastarlar da zikredilmektedir.⁽⁵⁶⁾

Küfr setr etmek, örtmek, saklamak, inkâr etmek, nankörlük etmek⁽⁵⁷⁾, ele geçen menfaatleri örtmek, yani bilmezlikten gelmek ve bu suretle nankör olmak⁽⁵⁸⁾ gibi anlamlara gelir.

Kâfir de setredici, örtücü manasındadır. Hakkı setr ettiği için bu isim verilmiştir. Kalbi kararıp tamamen kapandığı, imandan mahrum olduğu için de bu ismin verildiği söylenmektedir.

54 - Firûzâbâdi , a.g.e. II , 499 ; Zemahşeri , Ebu'l-Kasım Mahnûd İbn Ömer El-Keşşaf an Hakâiki't-Tenzîl , I , 46

55 - Bkz. Râzî , a.g.e. I , 218-228 ; İbn Manzûr , a.g.e. II , 155-156-423-483 ; Firûzâbâdi , a.g.e. III , 340 ; Elmahîlî , a.g.e. I , 57-59 , İbni Kayyûn el-Cevziyye , Sabredenler ve Şükredenler S.178 ; El-Merağî , Almed , Mustafa , Tefsîru'l Merağî , I , 29 ; D.B.Macdonald , Hamdele , İ.A. V-I , 182

56 - İbn Manzûr , Lisânû'l-Arab , IV , 144

57 - Râğib İsfehânî , El-müfradal Fi Garibi'l Kur'an S. 244-246 ; Curcânî Tarîfat S.185 ; Firûzâbâdi , Besâir , IV , 316 ; Asım Efendi , Kamus Tercemesi , II , 602 , Alûsî , a.g.e. I,126 , Karlığa,Bekir , Bedrettin Çetiner , Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri , II,181

58 - İbn Manzûr , a.g.e. V , 145 ; Öztürk , Kur'an'ın Temel Kavramları S. 348

Bu manada ekin eken kişiye tohumu toprakla örttüğü için, geceye de gündüzü örttüğü için "kâfir" denilmiştir.⁽⁵⁹⁾

Kur'an-ı Kerim'de "kûffar" kelimesinin çiftçi anlamında da kullanıldığını (Hadid 57/20) görmekteyiz. ⁽⁶⁰⁾

Genel olarak "kûfür" sigası din ve şeriatı inkarda, "kûfran" nimeti inkarda, "kefûr" ise her ikisinde de kullanılmaktadır. Konumuzla daha çok alâkalı olarak "kûfran" kelimesi nimet vericinin nimetini setr ederek nankörlük etmek manasında şükrün karşılığı olarak kullanılmaktadır.⁽⁶¹⁾ Ancak "kûfr" meddesi hepsinde kullanılmaktadır. Bu kullanılışı âyet ve hadislerde tatbiki olarak göstermeye çalışacağız.

B - Kur'an-ı Kerim'de Küfür Kavramı

Önce küfür konusuna genel olarak baktığımızda bu kelime ve türevlerinin Kur'an-ı Kerim'de beşyüz yerin üzerinde zikredildiğini görmekteyiz. Acaba bunun sebebi nedir? Herhalde, İslâm'ın en yüksek değeri olan inancı, imanı en iyi tarzda anlayabilmek, tahlil edebilmek, evvelâ küfrü bilmekle mümkün olabilir. Yani menfi cepheden bakınca müsbet cephe daha iyi tahlil edilebilir.

Allah'ın yaratmış olduğu insan, herşeyini, varlığını, varlığının devamını Allah'a borçludur. Bu durum insanın hayatının her anında kendisine göstermekte olduğu iyilik mukabilinde Allah'a karşı minnet beslemesinin icabettiğini ortaya koyar. İşte kâfir bu suretle Allah'ın lütfuna muhatap olduktan sonra, davranışında hiçbir minnettarlık ifadesi taşımayan ve hatta yaratıcısına karşı isyankâr davranan kişi olmaktadır. ⁽⁶²⁾

● Kur'an-ı Kerim'de K-F-R kökü iki tarzda kullanılmaktadır. Birisi imanın zıddı olan "inançsızlık" ifade eden mânadır. Diğeri nankörlük kadir bilmezlik anlamıdır. Ayetlerde bu ikisinin arasını tam olarak ayırmak mümkün olmamaktadır.

Çünkü bu iki kelime Kur'anî düşünüşte birbirine sıkı bir kavramsal bağ ile irtibatlandırılmıştır.⁽⁶³⁾

Ancak neyin kesdedildiği belli olursa orada ayrılabilir. Kur'an-ı Kerim'de "kûfür" inkar mânasında şükrün zıddı olarak geldiği yerler vardır. "Eğer siz küfrederseniz (کفرتم), şüphesiz Allah sizin imanınıza muhtaç

59 - İbn Manzur , a.g.e. V , 145

60 - Elmahhı , a.g.e. VII , 4751

61 - Asım Efendi , a.g.e. II , 662-663

62 - İzutsu, Tashihiko , Kur'an'da Dini ve Ahlâki Kavramlar S. 165-166

63 - İzutsu , a.g.e. S. 171-172

değildir. "Fakat kulları için küfre razı olmaz, ve eğer şükrederseniz (شکرتم) sizin için ona razı olur" (Zümer 39/7)

"Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi? (şâkirin)" (En'am 6/53) Ayetinde şükür küfrün karşılığıdır. Yüce Allah iman edenlerle, küfürde olanları bilir anlamındadır. Kişi hidayete erdiği zaman İslâm'a şükreder, Hz. Allah da onu bilir. (64)

Bazı ayetlerde küfür nankörlük anlamında şükre zıt olarak kullanılmaktadır. Hz. Süleyman'ın huzuruna Sebe' melikesinin tahtı çok kısa bir zamanda getirilince bunu Allah'ın fazlından bilmesi ve şükür mü edeceğim nankörlük mü edeceğim diye rabbımın imtihanıdır, şükreden kendisi için eder. nankörlük edene gelince rabbım müstâğnidir çok kerem sahibidir. (Neml 27/40) demesi bu kabildendir. " Öyle ise beni anın ki, bende sizi anayım; bana şükredin (üşkürü li) bana karşı nankörlük etmeyin (Lâ tekfurûnî) (Bakara 2/152) Bu âyetteki küfür nimeti örtmektir, yoksa tekzib değildir.(65)

Hadislerde de küfür nankörlük anlamında şükür karşıtı olarak kullanılmaktadır. "Allah'ın nimetlerinden bahsetmek şükürdür, bahsetmeyi tekketmek ise nankörlüktür. (küfrün)) (66) " İnsanlardan bazıları şükreder (şâkirun) bazıları da nankörlük eder. (kâfirun) (67)

IV - KEND KAVRAMI :

Nankörlükle alâkalı bir de K-N-D lâfzı vardır. Bu kelime sûlasinin ikinci babından olup mastardır. "Künûd کنود " şeklinde gelir ki bu nimete nankörlük etmek anlamındadır. (68)

Bu kelime Kur'an-ı Kerim'de bir yerde ismi fail olarak geçmektedir. "Bunlara hamdolsun ki insan, Rabbına karşı çok nankördür. (kenûd) " (Adiyat 100/8) Ayette geçen insandan murat nankörlük içinde bulunan bazı kimselerdir. "Kenûd", içinde bulunduğu zaman itibariyle, insanın nankörlüğünü, aşırı derecede hırslı olmasını ve diğer insanlara, Allah'ın verdiği güzel şeylerin küçük bir bölümünü bile çok görmesi anlamını taşımaktadır. (69)

Kenûd; Yalnız tek başına yiyen, hizmet edeni takdir etmeyen, yardımı alıkoyan şeklinde de tanımlanmıştır (70). Nankörlüğü çok olan (kenûd) özellikle

64 - Kurtubî , Elcamî li- ahkâm-il Kur'an VI , 434

65 - Kurtubî , a.g.e. , II , 172

66 - Ahmed ibn Hanbel , IV , 278

67 - Müslim , Fiten , 126

68 - Asım Efendi , Kamus Tercemesi , a.g.e. II , 9

69 - Ebu's-Suud , Muhammed ibn Muhammed el-İmâdi , İşhadu'l-Akli's-Selim ilâ Mezâya'l-Kur'an'il-Kerim (Tefsîru Ebi's Suud) IX , 191 ; İzutsu , a.g.e S. 171 ;

70 - İbn Kesir , Tefsîru'l - Kur'an-il Azîm IV , 542

Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük edendir (71). "Kenûd" üzerindeki nimetin hakkını tanımaz, şükrünü edâ etmez, hep maruz olduğu müsibetleri, zorlukları anarak şikayet eder durur. Birşey bitirmeyen verimsiz araziye ve kocasının hukukuna ve iyiliklerini inkâr eden nankör kadına ve yemeğini misafirden sakınarak yalnız yiyen cimriye de "kenûd" denilmiştir.

Bazıları "kenûd" un kâfir olduğunu söylemişse de, çoğunluk "aşırı nankör" şeklinde izah etmiştir. (72)

V - SABIR KAVRAMI

A - Sabrın Tanımı :

S-B-R Kökünden gelen "sabr" الصبر " kelimesi sözlükte hapsetmek, (73) bir kimseyi bir şeyden alakoymak (74), tutmak (75), itidali muhafaza etmek, kolayca vazgeçmemek, tahammül göstermek (76), kontrol etmek, bağlamak (77) gibi anlamlara gelir.

(صبر فلان عند المصيبة) musibet zamanında filanca sabretti diye söylenir. Yine bir hayvan yemsiz olarak bırakıldığı zaman (صبرت الدابة) denir. (78)

Sabrın birçok tarifi yapılmıştır. Buna göre sabır, zorlukta kendini tutmak (79), acıya katlanmak, onu geçirmek için sebat ve mukâvemet etmek (80), elemi gamı, tasayı, ızdırabı yalnız Allah'a bildirmek, Allah'tan başkasına şikayeti terk etmek (81), nefsi kendisinde bulunan zorluklara katlandırmaktır. (82)

B - Sabrın Çeşitleri :

Sabr fiili umumi bir lâfızdır. Meydana gelen hadiselerle göre de değişir. Semantik açıdan, başlarına gelene itidal ile dayanıklılık gösteremeyen ve kolaylıkla öfkeye kapılıp şiddete başvuranların özelliği demek olup "ceze'a" nın tam karşılığıdır. Bu sabrın; ruhen belâlar ve acılar karşısında itidali muhafaza

71 - Neseî, Abdullah İbn Ömer İbn Mahmud Ebu'l Berekât, Mederiku't- Tenzil ve Hakâiku't- Tevil IV , 373

72 - İbn Manzur, a.g.e III , 382 ; Asım Efendi a.g.e II , 9 ; Elmahl, IX, 6020

73 - Firûzâbâdi , Besâir , III , 371

74 - Asım Efendi , Kamus Tercemesi , II , 458

75 - Ragıb, İsfihâni , Müfredat , S. 674

76 - İzutsu , Kur'an da Dini ve Ahlâkî Kavramlar S. 146 ; Uludağ , a.g.e. S. 408

77 - Mevdudî, Tefhîmü'l- Kur'an, I, 65

78 - Asım Efendi a.g.e II 458

79 - Firûzâbâdi , a.g.e III 371; Alûsî, Ruhu'l-Meanî, I,248

80 - Elmahl , Hak Dini Kur'an Dili I , 340

81 - Cürcânî , Tarîfât S. 131 ; Kuşeyri, Risale, I , 510

82 - Ateş, Süleyman, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, II, 164

etmek ve her türlü zorluğun ortasında kişinin davasının bayraktarlığını yapmakta sebat etmesi için gerekli güce sahip olması anlamını taşımaktadır.⁽⁸³⁾

Sabır güzel ahlakın mecmuudur. Meselâ, inanç ve ibadette gösterilen devamlılık ve itina sözkonusu ise sabır burada takvâ, sabır savaş alanında gösterilen metanet olarak alınırsa buna şecâat, şayet bu sabır, söylencen bir sözden dolayı hiddeti yenme özelliği taşıyorsa, adı hilm ve vakar olur. Şayet bu bir musibet ve felaket karşısında ise sabır burada gönül genişliği olur. Yahut görülüp duyulan şeyler karşısında bunu hemen ortaya açmamak şeklinde ise sabır burada sır tutmaktır. Geçim sıkıntısına karşı gösterilen sabır zühd ismi ile karşımıza çıkar. Kanaat ise aza sabretmektir.⁽⁸⁴⁾

C - Sabırın Kısımları :

Genel olarak sabır iki kısma ayrılmıştır. Birincisi; eleme ve küfre sabırdır ki bununla ibadet, mücahede ve güzel amellerin meşekkatlerine tehammül etmek kastolunmaktadır.

İkincisi : lezzet ve şehvetlere karşı sabırdır ki bununla da haramdan, hoş görünüp de sonu fena olan aldatıcı, tehlikeli, maddeten veya manen zararlı olan şeylerin zararlarından sakınmak olduğu anlaşılmaktadır.⁽⁸⁵⁾

Diğer bir taksimata göre sabır, üçe ayrılmıştır. Birincisi; Allah'a itaate devam etmekte sabır, İkincisi; haramlardan, isyandan uzak durmakta sabır, Üçüncüsü de; Allah'ın imtihanlarına belâ ve musibetlerine sabırdır. İlk ikisinde kulun kendi gayreti, çalışması vardır. Ama üçüncüsünde kulun kendisiyle bir alâkası yoktur. ⁽⁸⁶⁾

D - Sabır - Şükür Münasebeti

Sabır kavramı Kur'an-ı Kerim'de çeşitli vesilelerle 108 yerde geçmektedir. Ancak şükürle beraber dört yerde ve hepsi de mübâлага vezninde gelmektedir ki bunlar "çok sabreden" ve "çok şükreden" demek olan "sabbâr" ve "şekûr" ifadeleridir ⁽⁸⁷⁾. Yüce Allah bir kısım âyetlerini göstereceğini diye, Allah'ın nimetiyle gemilerin denizde gittiğini görmedin mi? derken bunda çok sabreden ve çok şükredenler (sabbâr - şekûr) için ibretler olduğunu (Lokman 31/31) haber vermektedir.

83 - İzutsu , a.g.e. S. 147

84 - Asım Efendi , a.g.e. , II , 458

85 - Elmalılı a.g.e. IX , 6081 - 6082; Karlığa, Bekir, Bedrettin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, III,627

86 - Fîrûzâbâdi , a.g.e III , 375, Alûsî, Rubu'l-Meanî, IV,175

87 - Elmalılı , a.g.e VI , 3954

Yine denizde dağlar gibi akıp giden gemilerin Ayetlerinden olduğunu haber verirken dilerse rüzgârı durdurup, gemilerin denizin sırtında durakalacağını, bunda çok sabreden, şükredenler (Sabbar-Şekûr) için ibretler olduğunu beyan etmektedir. (Şurâ 42/33) Diğer bir âyette de Allah-ü Tealâ Hz. Musa'yı, kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkarması, onlara Allah'ın günlerini (Geçmiş milletlerin başlarına gelen olayları) hatırlatması için âyetlerimizle birlikte göndermiştik. Şüphesiz bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ayetler(ibret verici işaretler) vardır, buyurmaktadır.(İbrahim 13/5)

Bu ayetlerde sabırla şükürün iç içe olduğunu görmekteyiz. İnsan dünya hayatında iki durumdan hâli olamaz. Ya nimetler içinde, sıhhat ve afiyette bulunur; o zaman şükür halinde olması lâzım gelir. Ya da sıkıntı, hastalık ve zorluklar içinde bulunabilir; o zaman da isyan etmeyip sabır ve tahammül göstermekle ecir kazanılabilir. Her ikisinde de mü'min için hayır vardır. Peygamber Efendimiz bu hususu, "mü'minin işi ne acıptır. Zira işinin hepsi onun için hayırlıdır. Bu meziyet yalnız mü'minlere mahsustur. Çünkü o sevinince şükreder; bu onun için hayır olur, başına belâ gelse sabreder bu da onun için hayırdır." (88) buyurarak şükürle sabrın ne kadar iç içe olduğunu her ikisinde de hayır bulunduğunu bizlere bildirmişlerdir. Taberi de; Allah'ın en sevgili kullarının çok şükredip sabredenler olduğunu hatta sabrın imanın yarısını şükürün de imanın diğer yarısını ifade ettiğini söylemektedir (89). Fahreddin Râzî de; sabrın zorluk zamanında şükürün varlık zamanında olduğunu ifade ederek, imanın yarısını sabır, diğer yarısının da şükür olduğunu beyan etmektedir.(90)

Diğer bir âyette de "Onlara, içinde bereketten yarattığımız memleketler arasında (birinden diğeri) görünen şehirler vattik. Oralarda geceleri ve gündüzleri güven içinde yürüyün (dedik) Rabbımız seferlerimizin arasını uzaklaştır dediler ve kendilerine zulmettiler. Biz de onları efsaneye çevirdik. onları darmadağın ettik. Şüphesiz bunda çok sabreden ve çok şükredenler için ibretler vardır." (Sebe 34/18-19) buyurulmaktadır.

Çok şükredici (Şekûr) olmak için çok sabırlı (sabbâr) olmak lâzımdır. Hevâ ve heveslerini zappedip, zahmetlere, meşakkatlere tahammül ederek vazife ve ibadetlerine çalışan sabırlı kimseler memleketlerini Allah'ın inayeti ile cennet gibi mamur eder, nimetlere ererler. Allah'ın pek az olan şekûr kullarından olmak isteyenler de o nimetlerle azmayıp yine sabr-u sebât ile şükürüne devam ederler. (91)

88 - Müslim , Zühd ,64 , Darimî , Rikak , 61

89 - Tâberi , Cemî'ül- Beyân . XX . 48

90 - Râzî , Tefsir-i Kebir ,XXV 172 ; Ibnu'l-Arabî , Muhiddin ,El-Futûhâtü'l-Mekkiyye (Tahk Osman Yahya) S.140

91 - Elmalılı , a.g.e. VI , 3959

E - Kur'an da Sabrın Kullanılış Yönleri:

Sabır Kur'an-ı Kerim'de muhtelif şekillerde gelmektedir. Bazen emir olarak kullanıldığını görüyoruz. " sabret" , " sabrediniz", "ey iman edenler sabır ve namazla yardım isteyiniz" (Bakara 2/153), (Al-i İmrân 3/200) (Nahl 16/127) âyetleri buna misaldir.

Bazen zıddından uzak durmak anlamına gelir "Ey iman edenler, inkâr edenlere toplu halde karşılaşırsanız, onlara arkalarınızı dönüp kaçmayın" (Enfal 8/15) dönüp kaçmak sabrı terk anlamındadır.

Bazen sabradenler övülür " .... sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabredenenler, işte doğru olanlar onlardır. (Allah'ın azabından) korunanlar da onlardır."(Bakara 2/177) (Al-i İmrân 3/17). Bu manada Peygamberimizin de "Hiç bir kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş birşey verilmemiştir." (92) buyurmuşlardır.

Bazı âyetlerde Yüce Allah'ın sabredenenlerle beraber olduğu (Enfal 8/46), sabredenenleri sevdiği (Nisâ 4/25) (Al-i İmrân 3/147), sabrın sabredenenler için hayırlı olduğu (Nisâ 4/25) (Nahl 10/126), sabredenenlerin daha güzeliyle karşılık göreceği, (Nahl 10/96) sabredenenlerin mükâfatları hududsuz olarak verileceği (Bakara 2/155) (Zümer 39/10) müjdelanmaktadır.

Ayrıca sabredenenlere yardım edileceği beyan olunmaktadır. "Evet , sabreder (Allah'dan) korkarsanız ; onlar hemen şu dakika üzerinize gelseler, Rabbiniz size nişanlı beşbin meleklerle yardım eder. (Al-i İmrân 3/125)

Sabırla alâkalı bazı ayetlerde ise sabrın önemli işlerden olduğu vurgulanmaktadır. "Fakat kim sabrederse, affederse, şüphesiz bu çok önemli işlerdendir." (Şurâ 42/43)

Ayetlerin bir kısmında da imanın ve salih amellerin sevabına ancak sabredenenlerin kavuşturulacağı haber verilmektedir. (Kasas 28/80) (Fussilet 41/34-35)

Bazı ayetlerde de sabredenenlerin Allah'ın ayetlerinden ders alacağı beyan olunmaktadır. (İbrahim 14/5) (Sebe 34/19) (Şurâ 42/33)

Netice olarak diyebiliriz ki sabır imanda bedene nisbetle baş gibidir. Sabrı olmayanın imanı kâmil olmaz (93), sabır imanın gereği olan güzel işlerden, ibadetlerdendir. (94)

92 - Buhârî , Zekât , 50 ; Müslim , Zekat 124

93 - Firûzâbâdi , a.g.e III 372-375

94 - Ateş, Süleyman, a.g.e., I, 288

Sabır bir ziyadır, nurdur. (95) Sabır bir imtihan sebebidir. İnsanı manevi olgunluğa erdiren bir basamaktır. Dilimizde de "İlmin başı sabırdır" , " Sabrın sonu selamettir" diye mesel olmuştur.

Bu izahlardan anlaşılan, tavsiye edilen sabır, iman ve salih amellerle hak ve hayır yolunda sabırdır ki şecâat, sadâkat, mertliktir. Yoksa her kötülüğe katlanmak, her zillete boyun eğmek sabır değildir. (96)

Kulun musibetlere dayanabilmek için yardım isteyebileceği en geniş kaynaklardan birisi sabırdır. Sabır toplum hayatının erdirici ve besleyici unsurlarından birisidir. (97)

95 - Müslim , Tahâre 1 ; Tirmizî Da'vat , 85 ; Nesâ'i , Zekât 5

96 - Elmalılı , a.g.e IX ,6081 - 6082

97 - Karhğa, Bekir, Bedrettin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri III,627 ; Öztürk, Yaşar Nuri , Kur'an'ı Kerim ve Sünnete göre Tasavvuf , S. 229

İKİNCİ BÖLÜM
KUR'AN-I KERİM'DE
ŞÜKÜR

KUR'AN-I KERİM'DE ŞÜKÜR

I- KUR'AN'IN ŞÜKRE VERDİĞİ ÖNEM

Kur'an-ı Kerim'de şükür ve türevleri muhtelif vesilelerle 75 yerde geçmektedir. Bu ayetlerde şükürün emredildiği (Bakara 2/172), nankörlüğün yasaklandığı (Bakara 2/152), şükredenlerin en güzel şekilde mükâfatlanacağı (Al-i İmran 3/144), Allah'ın rızasını kazanacağı (Zümer 34/7), şükürün nimetleri çoğaltacağı (İbrahim 14/7) gibi hususlar dikkat çekmektedir.

Ayetlerde istenilen; nimetlerden dolayı Yüce Allah'a dil, kalb ve azalarla şükretmektir (1). İnsanlar kendi aralarında bile en küçük bir iyilikten dolayı teşekkür etmekte, bir bardak çay için dahi minnettarlık duymaktadırlar. Bu teşekkür görevi yapılmadığı zaman bir eksiklik ve nankörlük telakki edilmektedir.

İnsan daima kendisinin hayrını, iyiliğini isteyen, zerre kadar zulmetmeyen (Nisa 4/40) bir yaratıcıya sahiptir. Varlığını ve varlığının devamını Allah'ın sınırsız merhametine borçludur. Böylece insan, hayatının her anında kendisine göstermekte olduğu iyilik karşısında Allah'a karşı şükretmek görevini üstlenmiştir.(2)

Şükürün önemini bize açıklayan da Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah sadece bizden değil, geçmiş ümmetlerden de kendisine şükredilmesini istemiştir.

"Andolsun sana da senden öncekilere de şu vahyolundu; eğer şirk koşarsan amelin boşa gider ve ziyana uğrayanlardan olursun. Hayır onun için yalnız Allah'a kulluk et ve şükredenlerden ol." (Zümer 39/65-66)

Burada ibadetin yalnız Allah'a olacağı ifade edilmekte, insana doğru yolu gösterdiği için şükredenlerden olması istenmektedir. Hidayet eden, doğru yolu gösteren O olduğuna göre O'ndan başka herşeye ibadetten yüzçevirmek emredilmektedir. (3)

1 - Firûzâbâdi, Resair III, 334

2 - İzutsu, Kur'an'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar, S.166

3 - Razi, Tefsîr-i Kebîr, XXVII, 13

Yukarıdaki âyette Allah'ın en müstesna kulu olan hazreti peygamberin bile şirk koşarsa amelinin boşa gideceği anlaşılmaktadır. Böylece insanın nankörlük ederek Allah'a ortak koşmasının ne büyük tehlike olduğu açığa çıkmaktadır.

Yüce Allah'ın, bizzat peygamberlerine ve onların yakınlarına bile şükür emrettiğini görmekteyiz. Yukarıdaki âyette ahir zaman peygamberine "şükredenlerden ol" (Zümer 39/66) buyuruluyor. Bunun yanında Yüce Allah, ulûlâzım peygamberlerden Hz. Musa'yı da kendisiyle mükâleme edip elçilikle göndererek diğer insanlar üzerine seçkin kıldığını haber veriyor ve kendisine verdiklerini alıp şükretmesini istiyor. (Araf 7/144)

Musa Alayhisselâm Cenab-ı Hakk'ı görmek isteyince O, buna karşılık verdiği diğer nimetleri hatırlatıyor ve onların şükürüyle meşgul olmasını emrediyor. Bilhassa kendisine verilen hususi nimetler; insanlar üzerine seçkin kılınması, peygamberlik verilmesi, mükâleme nimetine mazhar olması hatırlatılarak bunların şükürü ile meşgul olması emrediliyor. (4)

Yüce Allah rûzgârı Süleyman Aleyhisselâm'a boyun eğdirdiğini, katran kaynağını akıttığını, cinnîleri onun emrine vererek ona dilediği gibi kaleler, havuzlar, sabit kazanlar yaptıklarını (Sebe 34/12-13); Davud Aleyhisselâma da üstünlük verip dağlar ve taşların onunla tesbih ettiğini, demiri yumuşatarak geniş zırhlar yaptığını haber verirken "Ey Davud ailesi şükredin, kullarımdan şükreden azdır. (Sebe 34/10-13)" buyurmaktadır.

Hz. Davud "Yarabbi şükür de senden bir nimet olduğuna göre, sana nasıl şükredeyim?", diye sorunca Yüce Allah; "İşte şimdi beni bildin ve bana şükrettin, çünkü şükürün nimet olduğunu bildin" buyurdu. Bunun üzerine Hz. Davud Yarabbi en gizli nimetini bana göster deyince Yüce Allah; Ey Davud! Nefes al buyurdu. Hz. Davud nefes alınca Yüce Allah gece ve gündüz bu nimeti kim sayabilir buyurdu. (5)

Ayette Davud ailesine verilen nimetler hatırlatılarak verilen nimetlere şükür için amel etmeleri isteniyor ve nimetin şükürünü edâya devamın lüzümünü beyan için kullarımdan layıkı ile şükürü edâ edenler azdır buyuruluyor. Çünkü; şükredenler çoktur, fakat layıkı ile şükredenler azdır. Bu manaya işaret için (شكور) lafzı mübalağa ile gelmiştir. (6)

Allah-ü Tealâ Hz. Lokman'a da şükürü emretmektedir; "Andolsun biz Lokman'a hikmet verdik ve Allah'a şükret (dedik) (Lokman 31/12)". Tâberî'ye göre "hikmet" "dinde fakih olmak" "aklı ve sözünde isabetli" olmak, peygamberliğin dışında fıkıh ve akıl sahibi olmak demektir (7). Ayrıca ilahi

4 - Razi, a.g.e., XIV, 235-236

5 - Kurt ubi, a.g.e., I, 398

6 - Konyalı Mehmed Vehbi, a.g.e., II, 4496

7 - Taberî, Camii'l-Beyan, XX, 40

kitabın içerdiği bilgidir, gerçeğe uygun, sağlam ve yararlı bilgiye hikmet denir şeklinde izah olunmuştur. (8)

Diğer bir izaha göre "hikmet" ilim ve ameldir. İkisi beraber kendisinde bulunmayan kimseye " hikmet sahibi" denmez. Burada hikmetin Allah'a şükürle tarif edilmesi şükürün her ibadeti içine almasındandır. Çünkü kalbin şükürü Allah'ı bilmek, lisanın şükürü hamdetmek, azaların şükürü, ibadet yapmaktır.(9)

Zaten diğer âyetlerde Allah'ın dilediğine hikmet vereceği (Bakara 2/269) kime hikmet verilirse ona çok hayır verilmiş olacağı (Bakara 2/269) Hz. Davud'a mülk ve hikmet verildiği (Bakara 2 / 251) haber verilmektedir.

İbrahim Aleyhisselâm da oğlu İsmail Aleyhisselâm ile Kâbe'yi inşa ederlerken kendilerinden sonra neslinden peygamber gönderilmesini isteyerek, o peygamberin insanlara kitab ve hikmeti öğreteceğini söylüyorlar (Bakara 2/127-129) Demek ki peygamberlerin vazifelerinden birisi de "hikmet" öğretmektir. Hz. İbrahim'in kendisinin de hikmete sahip olduğu (Nisâ 4/54) bildirilmektedir. Aynı şekilde peygamberimize de hikmet öğretildiği muhtelif âyetlerde görülmektedir. (Nisâ 4/113) (Mâide 5/110) İnsanları irşat hususunda hak yoluna hikmetle ve güzel nasihatla çağırmayı Yüce Allah paygamberine, dolayısıyla bizlere emrediyor. (Mâide 16/125)

İlgili âyetlerde şükürle hikmet arasında bir alaka olduğunu gördük. Râzi'nin dediği gibi şükür ve hikmet için önce kişinin ilim ve amel sahibi olması ilmin de ameline uygun olması lâzımdır. Allah'a şükür işlerin en mühimidir, hikmetin ilk icabı da Allah'a şükürdür. (10)

Yüce Allah, insana şükretmesi için her türlü imkânı vermiştir. Ona gece gündüz demeden her fırsatta şükredilmelidir.

"Düşünüp ibret almak veya şükretmek isteyenler için gece ile gündüzü birbiri ardına getiren yine O'dur. (Furkân 25/62) Yüce Allah gece ile gündüzü birbirine halef olarak yaratmıştır. Birinde yapılmayan amel diğerinde ifâ edilir.

Taberî'nin naklettiğine göre; bir kişi Hz. Ömer'e gelerek "gece namazını geçirdim" devince Hz. Ömer "Gece geçirdiğini gündüz yap. Çünkü Yüce Allah gece ile gündüzü zikredip şükretmek isteyenler için birbirine halef olarak yaratmıştır." demiştir. Mücâhidin rivayetinde de bu âyetteki şükürden maksat gece ve gündüzde Rabbi'nin nimetine şükretmek isteyenlerdir denilmektedir.(11)

8 - Ateş, Süleyman, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, I, 258

9 - Konyalı Mehmed Vehbi, a.g.e., XI, 4315-4316

10 - Râzi, a.g.e., XXV, 144-145

11 - Taberî, a.g.e., XXVIII, 13-19

İbn-i Abbas da Yüce Allah hayırlı amel yapmak isteyenler için gece ve gündüzü yaratmıştır. Hayırlı bir işi birinde yapamayan diğerinde yapar, demektedir.(12)

Allah'a şükretmek, ancak O'nun nimetlerini bilmekle mümkün olur. Allah'ı bilmek de O'na ibadetle mümkündür. Ayrıca bu, ibadet etmek isteyen şükreden demektir. Çünkü şükür ibadetlerin başıdır (13). Zaten âyetlerde de şükür ve ibadet kavramları "ibadet ediniz, şükrediniz" tarzında beraber zikredilmektedir (Ankebut 29/17). İbadetten uzak duran bir insanın lâıyıkı ile şükreden bir kul olması mümkün değildir.

Netice olarak şükür Allah'ın bir emri. kulun Allah'ına karşı nimetlerinden dolayı vazifesidir. Bunu yapabilen insan hem vazifesini yapmış olacak hem de mükafata nail olacaktır. Hem Allah'ın rızasını kazanacak hem de nimetin çoğalması ile bolluk ve berekete kavuşacaktır.

II - ŞÜKRÜ GEREKTİREN SEBEBLER

A - Şükür Nimet Münasebeti

Şükür; insana ulaşmış olan bir nimetten dolayı söz, fiil veya kalb ile o nimeti verene hürmette bulunarak ona karşılık vermektir (14). Böylece şükürle ni'met arasında çok yakın bir münasebet vardır. Şükür nimetle beraber düşünülür.

N-A-M kökünden gelen "ni'met النعمة" kelimesi mastar olup değişik bâblarda (birinci, ikinci ve dördüncü) kullanılışı bulunmaktadır. Çoğulu "niâm", "en'um" şekillerinde gelir. "Nimet" ihsan, iyilik, atıyye, refah, rahat, mal, surur, genişlik gibi anlamlara gelmektedir.(15)

Ayetlerde şükür hep nimete karşılık istenmektedir. Hatta bazı âyetlerde şükür direk ni'metle itibatlandırılmıştır. "Allah'ın nimetine şükredin (Nahl 16/114)", "Allah'ın nimetlerine şükredici idi (Nahl 16/121)". Allah'ın nimetlerinin çok olduğu, onları sayıya sığdırmanın mümkün olmayacağı ancak Yüce Allah'ın gafur ve rahim olduğu âyetlerde bildirilmektedir. (Nahl 16/18-19) Allah'ın nimetlerinin adedini sayılar ifade edemeyeceğine göre o nimetlerin lâıyıkıyla şükürünü eda etmek de mümkün değildir. Lâkin Yüce Allah bize nimetin şükürünü lâıyıkıyla edâ edemediğimizden dolayı azap etmez. Şükürü edâda

12 - Razi, a.g.e., XXIV. 106-107

13 - Razi a.g.e. V. 10

14 - Fahreddin-i Razi, Tefsîr-i Kebîr, I, 218-228, Elmali, Hak Dini Kur'an Dili, I, 57-59

15 - Asım Efendi, Kamus Tercemesi. 498-499

vaki olan kusuru örter, ve şükürünü edâda kusurumuz mukabilinde derhal azap etmemek ve rızıkımızı kesmemekle bize merhamet eder. (16)

Yüce Allah'ın nimetleri çok olduğu gibi çeşitlidir de. Ayetlerde, göklerde ve yerde bulunan şeylerin bize boyun eğdirildiği zahir ve batın, iç ve dış, görünen, görünmeyen, bildiğimiz, bilmediğimiz, nimetlerin bol bol verildiği (Lokman 31/20) haber verilmektedir. Buradan nimetlerin görünen ve görünmeyen olmak üzere iki çeşit olduğu anlaşılmaktadır. Zahiri nimetler görünenler olup, göz, kulak, dil, mal, mülk, evlat vesair nimetler bu kabildendir. Batını nimetler, iman, akıl, gönül, idrak, vesair nimetler de buna misaldir. İbn-i Abbas'a göre zahiri nimetler herkese verilen görünen nimetlerdir. Batını nimetler ise örtülen ayıplarımızdır. (17)

Sadece bir nefes alıp vermede Allah'ın bize iki nimeti vardır. Asıl şükür Allah'ı zikretmek, O'na kulluk yapmaktır. Allah'a ibadet O'nun nimetlerine karşı bir teşekkür ifadesidir. (18)

Nimetlerin geçtiği birçok âyette bizden ve bizden öncekilerden Allah'ın nimetlerinin hatırlanması istenmektedir. "Ey İsrail oğulları size verdiğim nimetimi hatırlayın " (Bakara 2/40-42-122)

".....Allah'ın size olan nimetini ve size öğüt vermek için indirdiği kitab ve hikmeti düşünün ...." (Bakara 2/231) (Al-î İmran 3/103) (Mâide 5/7-11). Nimeti hatırlamak, zikretmek, düşünmek, kalb ve dil ile olur. Bu âyetlerde "nimetin şükürünü hatırlayın" anlamı vardır. Yani Allah'ın ihsanı olan nimetlerden gafil olmayın, onların şükürünü unutmayın demektir (19). Nimeti zikirden murat tefekkür ve şükürünü edâ etmektir (20). Nimetin şükürü, minnet ve ihsanı görmek, hürmet ve ta'zimi muhafaza etmek, nimet verenin hizmetinde bulunmaktır. (21)

Nimetlerden de asıl maksat, inanan ve inanmayanların faydalandığı geçici nimetler değil, Allah'ın rızasını kazanmanın neticesi bahşedilen hakiki ve sürekli nimetlerdir. (22)

B - Şükre Sebep Olan Nimetler

Şükür nimet mânâsıbetine temas ettikten sonra şükre sebep olan nimetler üzerinde durmak istiyoruz. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de şükre sebep olarak birçok nimet zikredilmiştir. Nimetlerin sayılamayacak kadar çok olduğu (Nahl 16/18)

16 - Konyalı Mehmed Vehbi, İhtisatü'l-Beyan, VII, 2801-2802

17 - Nesefti, Medârik, III, 282

18 - Ateş, Süleyman, a.g.e., I, 71

19 - Kurtubî, a.g.e., I, 331-332

20 - Konyalı Mehmed Vehbi, a.g.e., I, 108

21 - İbn Kayyim el-Cevziyye, Sabredenler ve Şükredenler, S.176

22 - Mevdûfi, Te'ûmü'l-Kur'an, I, 35

haber verilirken birtakım nimetler hatırlatılarak bütün nimetlere şükür istenmiştir. Zaten şöyle kendimize, etrafımıza bakıverssek bir çırpıda yüzlerce nimet gözümüze çarpar. Kur'an-ı Kerim'de şükre sebep olarak sayılan nimetler arasında hayatın kaynağı olan su, birçok hikmetleri olan bulutlar ve rüzgârlar, toprak ve ondan çıkan rızıklar, gece ile gündüz, hayvanların insanlara boynuz eğdirilmesi, kalb, göz, kulak, helâl ve temiz rızık, hayırlı evlat sahibi olmak, sanat ve sanatkâr olmak, abdest ve namaz, Ramazan ayı, oruç ve kolaylıklar, Yüce Allah'ın affı, yardım, güç kuvvet vermesi gibi hususlar dikkati çekmektedir. Bu nimetleri alakalı oldukları âyetlere bakarak ayrı ayrı ele almaya çalışalım.

1 - Su

Kur'an'da şükre sebep olan nimetlerden birisi sudur. Su kelimesi Kur'an-ı Kerim'de mutelif vesilelerle 63 yerde geçmektedir (23). Su hayatın kaynağıdır. (Enbiya 21/30) Canlılar susuz yaşayamazlar. İnsanın yaratılışı da bir damla sudandır (Furkan 25/54) (Fâtır 35/11). Ayetlerin ifade ettiği bu gerçekler, canlı-cansız bütün varlıkların ilk yaratılış ve ilk canlılık zamanını gösterdiği gibi, ilk canlıdan sonra üreyip çoğalan ve devam eden bütün yaratma olaylarında da suyun (sıvının) rol oynadığını, yaratmanın su (sıvı) ile başladığını göstermektedir.

Ayetlerde geçen su kelimesi, bazı farklı anlamlar taşımaktadır. Çoğunlukla yağmur manasına gelen bu kelime, içtiğimiz suyu da içine alır. İnsanın sudan yaratılışının anlamı ise, erkek ve dişinin üreme organında bulunan sıvı maddelerdir. Canlının en küçük parçası olan hücrenin yapısında bulunan sıvı hâledeki kimyasal maddeler de her canlının sudan yaratıldığını gayet açık bir şekilde doğrulamış olur.(24)

Canlıların hayatiyet bulmalarında ve hayatiyetlerinin devamında mutlaka suya ihtiyaç hasıl olmuştur. Zira hayat ve gelişme için gerekli-pekçok kimyevî ameliye suya muhtaçtır. Su bütün kâinatın ve bitkilerin canlılığının devamı için en önemli unsurdur (25) (Furkan 25/54) (Fâtır 35/11). Ayetin ifade ettiği bu gerçekler, canlı-cansız bütün varlıkların ilk yaratılış ve ilk canlılık zamanını gösterdiği gibi, ilk canlıdan sonra üreyip çoğalan ve devam eden bütün yaratma olaylarında da suyun (sıvının) rol oynadığını, yaratmanın su (sıvı) ile başladığını göstermektedir.(26)

23 - Canan, İbrahim, İslâm'da Çevre Sağlığı, S.79

24 - Yıldız, Sakıp, Kur'an ışığında Yaratılış Konuları, S.47

25 - Kırcı, Celâl, Kur'an-ı Kerim ve Modern İlimler, S.167, M. Ali el-Par., Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı, (Trc. Abdülvehhab Öztürk) S. 9

26 - Yıldız Sakıp, a.g.e S. 47 ; Tuna Taşkın Etrafımızdaki Hava , S. 20 , Hayat kaynağımız Güneş , S. 89

İnsanın ve diğer canlıların suya ihtiyacı had safhadadır. İnsan vücudunun yüzde yetmişbeşi sudur. Açlık grevi yapanlar bile susuz duramazlar. Bunun için içtiğimiz su nimeti hatırlatılarak ne büyük nimet olduğunun düşünülmesi istenmektedir.

"İçtiğiniz suya baktınız mı? Siz mi onu buluttan indirdiniz. Yoksa indiren biz miyiz ? Dileseydik onu tuzlu yapardık. Şükretmeniz gerekmez mi?" (Vâkı'a 56/68-69-70)

İçtiğimiz suyun yanında, bazı âyetlerde tuzlu ve tatlı sulara dikkat çekilmekte tatlı suyun harareti kesip boğazdan kolayca geçtiği, tuzlu suyun ise yakıp kavurduğu, bununla beraber her ikisinden de taze et yenildiği, süs eşyası çıkarılıp giyildiği, gemilerin suyu yara yara gittiği hatırlatılarak şükredilmesi istenmektedir (Fâtır 35/12). Denizleri bize boyun eğdirip, gemilerin o denizi yara yara gitmesini sağlayan, bize denizlerden Allah'ın lütfundan nasip aramak için rızık veren, şükürün sahibi olan Yüce Allahdır. (Casiye 45/12) (Nahl 16/14)

Deniz ve sulardaki rızıklar çeşitlidir. Ayetlerde "Allah'ın lütfundan arayınız" buyurulmaktadır. Bu husus ticaret olarak da izah edilmiştir (27). Bugün denizlerde ticaret maksadıyla milyonlarca tonluk taşımacılık yapılması, yolcuların taşınması, sulardan elektrik üretilmesi düşünülürse konunun genişliği daha iyi görülür.

Konuyla ilgili âyetlerde denizlerden üç şekilde istifade edildiği beyan olunmaktadır. Birincisi; taze balık çıkarılarak et yönünden istifade olunmasıdır.

İkincisi; Takınmak için zîynet olarak mücevherler çıkarılarak istifade edilmesidir.

Üçüncüsü; Gemilerin denizde seyretmesi ile insanların seyahati ve rızıklarını kazanmaları süretiyle istifade etmeleridir.

Ayrıca bu âyetlerde mü'min tatlı su ve menfaati çok olan denizlere, kâfir de suyu acı olan denizlere benzetilmiştir. Denizin acı suyundan bu kadar istifade olunurken kâfirden ise asla menfaat olmamakla, denizin acı suyundan daha aşağı olduğu beyan olunmuştur. (28)

Deniz sularının tuzlu olmasının bir sebebi de taaffün edip, kokuşup insanları rahatsız etmemesi içindir. Çünkü durgun sular zamanların geçmesi ile kokuşur. İnsanın gözyaşı da tuzludur (29). Tuzlu suları bile yanından geçerken kokusundan durulmayacak hale getiren insanoğlu eğer denizler tatlı su olsaydı ne olurdu? düşünmek lazım.

27 - Taberî, a.g.e., XIV, 50-57 ; Razî, Tefsir-i Kebîr, XXII, 163-164

28 - Konyalı Mehmed Vehbi, a.g.e., XI, 4565-4566, Süleyman Ateş, Meal, S.435

29 - İsmail Hakkı Bursevî, Ruhul-Beyan, V, 329-330

Netice olarak; bu âyetlerden gerek suyu tatlı olan ırmakların, göllerin, gerek suyu tuzlu olan denizlerin hepsinden taze balık avlamak, yemek ziynet için inci, mercan gibi mücevherler çıkarmak, gemilerle ticaretler yapmak ve diğer şekillerde istifade etmenin hep Allah'ın bir lütfu olduğunu, dolayısı ile bu nimetlere şükretmenin lâzım geldiğini anlamaktayız. Şükür yalnız nimeti ve nimetin zevk ve neşesini sezmek değil, aynı zamanda nimet vereni tanımak ve nimet karşılığında tazim etmekle olur. (30)

Kişi bu nimetlerden herbirine şükretmeli bir eksiklik olunca ye's ve küfrana düşmemelidir.(31)

Ayrıca yeryüzünün dörtte üçünün sularla kaplı olduğu düşünülürse Allah'ın denizler, sular sebebi ile bahşettiği nimetler daha iyi anlaşılır.

2 - Bulutlar ve Rüzgarlar

Suyun yanında suya sebep olan ve daha birçok faydaları bulunan rüzgârlar ve bulutlar da âyetlerde şükür sebebi sayılmıştır. " O'nun âyetlerinden biri de (şudur); rüzgârları (yağmurun) müjdecileri olarak gönderir ki, size rahmetinden biraz tattırsın, gemiler buyruğu ile yürüsün ve siz O'nun lütfundan anlayasınız da (verdiği) nimetlere şükredesiniz. (Rum 30/46) Yüce Allah, rüzgârları gönderir, bulutu kaldırır, sonra onu gökte dilediği gibi yayar ve parça parça eder, arasından yağmurun çıktığı görülür (Rum 30/48). Ehemmiyetli şeylere kasem suretiyle dikkat çekilmiş olan Kur'an-ı Kerim'de "Hızla koşturulan" (Mürselât 77/1-2) "Esip savuran" (Zariyat 51/1) rüzgâra da kasem edildiğini görmekteyiz. Rüzgâr demek olan *rîh* kelimesi bazen müfred (tekil), bazen cemi (çoğul) olarak Kur'an'da 29 yerde geçmektedir.(32)

Rüzgârların insan ve tabiat üzerinde pekçok faydaları vardır. Eğer rüzgâr esmemiş olsa kokuşma meydana gelir ki bu sebeble hastalıklar ortaya çıkar, çoğalır. Hastalıkların çoğalmasıyla da insanların yaşayamayacağı âşikardır (33). Nefes alınamayacak duruma gelen şehirlerimiz rüzgârın esmesiyle rahatlamaktadır. Rüzgar esmese şehirlerimiz yaşanamaz duruma gelir.

Bugün hâlâ rüzgârı basit bir fizikî olay olarak anlatmak isteyenler mevcut. Onlara göre farklı ısı merkezlerinden hava akımı doğmaktadır. Olayı bu kadar basite indiriyorlar. Yüce Allah kullarına rahmet olsun diye rüzgârı gönderiyor. Eğer dünyanın eksenini 23.5 derece eğik olmasaydı ya rüzgar esmezdi ya da eserse hep kasırga şeklinde eserdi. Rüzgârın hep faydalı esmesinin fizikî olarak iki sebebi vardır. Birincisi; ozon tabakasının mevcudiyeti, diğeri de

30 - Elmalılı, a.g.e., VI, 4313

31 - Elmalılı, a.g.e., VII, 4718

32 - Canan, İbrahim, a.g.e., S.96

33 - Razi, a.g.e., XXV, 131

karbondioksittir. Ozon güneşin fazla ışınını emer, fazla ısınmayı önler, karbondioksit de yerin bir nevi yorganıdır, soğumasını önler. Dengenin hafif bozulması ile fırtına ve tufanlar olur. Rüzgârın en büyük hizmetlerinden birisi de şüphesiz oksijeni çeşitli alanlara yeterince sevketmesidir.(34)

Rüzgârların meyve ve sebzelerde döllemeye sebep olduğu da son zamanlarda anlaşılan faydalarındandır. "Biz rüzgârları aşılایıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirip sizi onunla suladık. O suyu hazinelerde tutanda siz içtiniz" (Lâkiha) "Lâkiha" nın çoğuludur. Likah aşî demektir. Lakiha da aşılı veya aşıcı manalarına gelmektedir. Bu âyetin manası da başlı başına bir ilmi mucizedir. İbn-i Abbas'tan bunun tefsirinde; rüzgârlar, ağaçların ve bulutların aşılایıcısıdır diye nakledilmiştir. Hasan, Dahhak, Katâde de bunu söylemişlerdir. Rüzgârlar bulutların erkekleri yerinde kabul edilir. İbn-i Mes'ud'un bu âyeti tefsirinde de Allah'ü Tealanın rüzgarları, bulutları aşî yapmak için gönderdiği, suyu taşıyıp bulutlara yüklediği, sonra da bulutu sıkıştırıp suyu akıttığı zikredilmektedir (35).

Bitkilerde rüzgârın yapabileceği aşılama yakın zamana kadar bilinmiyordu "Orada bütün meyvalardan iki çift yarattı" (Ra'd 13/3) Gerçeği ortaya çıktıktan, yani bütün bitkilerin çiçeklerinde erkek, dişi çifti bulunduğu ve erkeğin dişiyi aşılması ile meyveler meydana geldiği anlaşıldıktan sonradır ki, rüzgârların bir aşıcı hizmetini yerine getirdikleri anlaşıldı. Bu şekilde âyetin bilinmeyen bir ilmî gerçeği açıkladığı bin küsur sene sonra anlaşılmış oldu.

Avrupalı bilginler, bu meseleyi hallettikleri zaman, bu ilimde kendilerini, hiç kimsenin geçemediğini zannetmişlerdir. Fakat bu konuda Kur'an'a muttali olan bazıları, kendilerini Arapların geçmiş olduklarını söyleyerek, hakkı teslim etmişlerdir. (36)

Rüzgârlar, taşıyıcı ve dağıtıcı oldukları için faydalarından birisi de özellikle böyle bitkileri ve ağaçları aşılmasıdır. Bunun meydana gelmesi için de rüzgârın belirli bir miktar ile uygun ve yumuşak bir şekilde esmesi gerekir. Yoksa aşılama yerine bozulma olur. Rüzgâr, havanın bir hareket ve akımıdır ki, havanın değişik şekilde ısınıp soğumasındaki değişmeler ile meydana gelir. Tabiatta bu değişmeler ise sıcaklık ve soğukluk tabiatları üzerinde hakim bir etkiye bağlı olduğundan, bütün rüzgârlar doğrudan doğruya ilahî bir tasarruf olduğu gibi, bunların aşılama yapacak derecede esmeleri de doğrudan doğruya Allah'ın bir lütfudur (37). Yüce Allah'ın bu kadar nimetleri karşısında insana lâzım gelen O'na boyun eğmek, şükretmektir.

34 - Özdemir, Hikmet, Müsbet İlimlerde Kur'an Mucizesi, S.94

35 - Razî, a.g.e., XIX, 175

36 - Kurca, Celâl, a.g.e., S.166

37 - Elmalılı, a.g.e., V, 3053-3054, Ayrıca bkz. Çetin, Abdurrahman, Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi, S.196 (İst. 1982)

3 - Toprak ve Topraktan Çıkan Rızıklar

Su, rüzgâr ve bulutların yanında o su sebebiyle topraktan çıkan rızıkların da Kur'an'da şükür sebebi olduğunu görmekteyiz. Konuyla ilgili Yasin süresindeki âyetlerin anlamları şöyledir; "Ölü toprak onlar için bir ayettir. (ölüleri nasıl dirilteceğimize bir işarettir). Biz ona hayat verdik, ondan dâne çıkardık da ondan yiyorlar. Orada hurma ve üzüm bahçeleri yarattık. İçlerinde pınarlardan sular akıttık ki onun ürünlerinden ve ellerinin emeğinden yesinler. Halâ şükretmiyorlar mı? " (Yâsin 36/33- 34- 35)

Ayette beş husus dikkat çekmektedir. Birincisi; insana mekan olan arz, toprak, ikincisi; yalnız toprağın kâfi olmayıp onun ihyasının lâzım olduğu, üçüncüsü; ihya neticesinde dâne ve rızıklar, dördüncüsü; Bağlar-bahçeler, beşincisi; bütün bunların meydana gelmesine sebep olan su (38). Yüce Allah yeryüzünü insanın emrine musahhar kılmış topraktan, envâ-ı çeşit rızıklar bahşetmiş bu rızıkların helâl ve temiz olanlarından yiyerek salih amellerin yapılmasını emretmiştir. (Mü'minin 23/51)

Peygamberimiz de bizlere helâl rızık kazanıp yemeğe teşvik ederek "Kişinin yediği haram, içtiği haram, giydiği haram olursa, haram ile gıdalanırsa duası nasıl kabul olsun, buyurmuşlardır". (39)

Helâl yemeyen insan şükretme gücünü, olgunluğunu kendinde bulamaz, şükürden mahrum kalır, harama zaten şükredilmez.

Malum olduğu üzere ilk insanın yaratılışı topraktanır. "Yüce Allah'ın sizi topraktan yaratması, sonra yeryüzüne dağılan beşer olmanız, O'nun kudretine işaret eden ayetlerdendir (Rum 30/20)" buyurmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in ilmî icazlarından birisi de insanın topraktan yaratılma gerçeğidir. Modern ilim de insan vücudunun, yeryüzünün ihtiva ettiği elementleri, kendisinde topladığını isbat etmiştir. Toprağın taşıdığı elementler şunlardır; Karbon, oksijen, hidrojen, kükürt, azot, kalsiyum, potasyum, sodyum, klor ve aliminyumdur. Toprağı meydana getiren bu elementlerden, insanda da değişik nisbetlerde yer aldığını görmekteyiz. Bu nisbet topraktan toprağa değiştiği gibi, insandan insana da değişmektedir. (40)

Netice olarak; insanın yaratılışı, geldiği yer topraktır. Yediği rızıklar topraktan çıkmaktadır. Ölünce dönüşü yine toprağa olacaktır. Kıyamet koptuktan sonra topraktan tekrar diriltilecektir. Bütün bunlar Allah'ın kudretiyle olacaktır. Akıl sahibi bir kimse; ne toprağın ne de toprakta gelişen bileşiklerin,

38 - Konyalı Mehmed Vehbi, a.g.e., XII, 4647

39 - Müslim, Zekât 67, Tirmizî, Tefsir-i Sure 2, Darimî, Rikak 9, Ahmed İbn Hanbel, 2/328

40 - Kırca, Celâl, a.g.e., S.195

yaratıcı bir güç olmadan, son derece ölçülü ve sistemli bir organizma vücuda gelebileceğini düşünemez.(41)

4 - Gece ile Gündüz

Gece ile gündüzün yaratılmasının da şükür sebeplerinden olduğunu âyetlerde görmekteyiz. "Rahmetinden dolayı sizin için geceyi ve gündüzü var ettiği geceleyin dinlenesiniz ve (gündüzün) Allah'ın lütfunu arayasınız ve (Allah'ın nimetine) şükredesiniz." (Kasas 28/73)

Yüce Allah zamanı bize gece ve gündüz olarak vermiştir. Onun bir kısmında dinleniriz bir kısmında da Allah'ın fazlından arar çalışırız. (42)

Gece ile gündüz insanlar için bir ayet ve ibret olduğu gibi geçen zamanlarda, iyi ve kötü günlerde şükre sebep olan bir takım ibretlerin var olduğunu ayetlerde görmekteyiz....

Yüce Allah Hz. Musa'yı kavmini karanlıklardan nura çıkarması ve onlara Allah'ın günlerini (geçmiş milletlerin başına gelen hadiseleri) hatırlatması için âyetleri ile birlikte gönderdiğini şüphesiz bunda çok sabreden, şükreden herkes için ibretler bulunduğunu (İbrahim 14/5) haber vermektedir.

Ayette geçen karanlıktan nura çıkarmaktan maksat cehaletten, dalâletten, hidayet nuruna, imana çıkarmaktır. Allah'ın günlerinden maksat da nimetler olarak tefsir edilmiştir.(43)

Kul bir belâ ile mübtelâ olduğu zaman sabreder, bir nimete kavuştuğu zaman da şükrederse ne güzel kul olur. (44)

Ayette geçen Hz. Musa hakkında Allah'ın günlerinin bir kısmı mihnet ve belâ günleridir. Bunlar da Benî İsrail'in Fir'avnın kahrı altında olduğu günlerdir. Bir kısmı da rahat ve nimet günleridir. Bunlar da bulutların gölgelediği, denizlerin ayrıldığı nimetlerin, kudret helvalarının gönderildiği zamanlardır. Bütün bunlarda çok sabreden çok şükredenler için ibretler vardır. Çünkü insanın hali de böyledir. Bazen mihnet ve belâ içinde olur bazen de iyilik ve atıyye içinde olur.

Mü'minin zamanının bu iki halin dışında olmayacağına tenbih vardır. Eğer zaman iradesine muvafık olarak güzel olacak olursa şükürle meşgul olmalı, eğer muvafık olmayıp sıkıntı içinde olursa sabırla meşgul olmalıdır. (45)

41 - Yıldız, Sakıp, Kur'an Işığında Yarattığı Konuları, S.50

42 - Neseff, a.g.e., III, 244 ; Yuna Taşkın, Uzay ve Dünya , S. 75

43 - İbn Kesîr, a.g.e., II, 523

44 - Taberî, a.g.e., XIII, 108

45 - Razi, a.g.e., XIV, 84

Geçmiş milletlerin başına gelenlerde herkes için ibret vardır. Ancak sabrı ve şükrü veya ikisi de az veya hiç olmayan kimseler onlardan istifade edemezler. Bilfiil aydınlanamazlar. Bu ibret alma hem sabredip hem de şükredenlere mahsustur ki onlar zorluk karşısında telaşa düşmez, nimetin kadrini bilir ve daima onun şükrünü edâya çalışırlar. Bu iki huy iman huylarından olduğu için beraber zikredilmişlerdir.(46)

5 - Hayvanların İnsanlara Boyun Eğmesi

Hayvanlar da Yüce Allah'ın insanın istifadesine sunmuş olduğu nimetlerden olmakla şükür sebeplerinin içine girmektedir. "Görmediler mi kendilerine kudretimizin meydana getirdiklerinden nice hayvanlar yarattık da kendileri onlara malik bulunuyorlar. Onları kendilerine boyun eğdirdik, işte binekleri onlardandır ve onlardan yiyorlar. Kendileri için onlarda daha birçok faydalar ve içecekler var halâ şükretmiyorlar mı ? (Yasin 36/71, 72, 73)

Buralarda geçen "âyet"den murad Yüce Allah'ın varlığına delalet ve O'nun kudretine işarettir (47). Yüce Allah kendisine şükür sebebi olarak hayvanları bizlere boyun eğdirdiğini haber vermektedir (Hac 22/36). Yani hayvanlardan en güçlülerini, en cüsselilerini bile Allah, insanların emrine vermiştir. Deveyi, ineği v.s. emrimize musahhar kılmıştır. Bu din ve dünya bakımından büyük bir nimettir. Bütün bunlar şükür için verilmiştir (48). Bu hayvanlar insanlara adeta elpençe divan durmuşlardır. Küçük bir çocuk koca deveyi sevk eder, yatırır, kaldırır, sürü sürü develeri harekete geçirebilir. Kur'an-ı Kerim'de bütün hayvanların insanların emrine verildiği haber verilirken ayrıca deveye dikkat çekilmektedir. (Gâşiye 88/17) Devenin yaratılışındaki sırları keşfetmemizi onun üzerinde tefekküre varmamızı öğretmektedir. Deveye baktığımız zaman şu hususlar göze çarpmaktadır;

a) Deve ot yiyen bir hayvandır. Böylece onun yaşamasına elverişli olan yerler otun bol olduğu dağlar ve ovalardır. O tam tersine çölde yaşar ve hayatını devam ettirir.

b) Bütün canlılar vitaminini başka bitkilerden alır. Deve ise vitaminini kendisi üretir.

c) Bütün canlılar vücutlarında suyu onbeş güne kadar muhafaza edebilirler, daha fazla dayanamaz, ölürlür. Deve ise taşıdığı su deposu sayesinde 50-60 gün dayanır.

46 - Elmalılı, a.g.e., V, 3015

47 - İbn Kesir, a.g.e., III, 570

48 - Razi, a.g.e., XXIII, 580

d) Koskoca bir hayvandır. Fakat merkep onu çeker götürür. Çevreye iyi uyum sağlar son derece uysaldır.

e) Vücut yapısı diğer hayvanlara göre değişiktir.

Devenin yaratılışına baktığımızda vücudundaki organların işleyişi ile bugünkü kara araçlarının işleyişi arasında bir benzerlik vardır. İnsanlar icad ettikleri her aracın örneğini önceden yaratılmış olanlara bakıp benzeterek almışlardır. Uçak kuşa benzetilmiş, vapur ve denizaltı balığa benzetilmiştir Kara nakil araçlarında deve ve benzeri yaratıklara benzetilerek yapılmıştır. (50)

Dilediğimiz zaman hayvanları kesip etlerini yiyebiliyoruz, yünlerinden, sütlerinden, muhtelif şekillerde istifade ediyoruz. Bütün bunlar şirki bırakıp tevhide sarılarak, şükretmeyi gerektirmektedir.(51)

Hayvanların insanların emrine âmade olması istediğini yapsınlar diye değil şükretsınler diyedir. Bir o hayvanların iriliklerine bir de insanın küçüklüğüne bakmalı, mananın karşısında maddenin nasıl zayıf kaldığını görmeli ve Allah'ın insana verdiği nimet ve kudretin kadrini bilmeli de Allah'a şükretmelidir. (51)

Kur'an-ı Kerim'de hayvanlarla ilgili birçok âyet vardır. Bu âyetlerde hayvanları yaratanın Yüce Allah olduğu (Nahl 16/5), hayvanların yaratılışında ibretin bulunduğu (Nahl 16/66), bu hayvanların muhtelif renk ve şekillerde bulunduğu (Fâtır 35/28) İnsanlarda olduğu gibi hayvanların da çift çift yaratıldığı (Zümer 39/56) bildirilmektedir. Hayvanlardan, iman etmeyen nankörlerin de istifade ettiği (Muhammed 47/12) haber verilerek kendilerine boyun eğen hayvanlar kadar olamayan, Allah'a boyun eğmeyen kimselerin hayvanlardan daha aşağı derecede olarak cehenneme gidecekleri (Furkan 25/44) ve bunların gaflet içinde oldukları (Araf 7/179) bildirilmektedir.

Bize lazım olan hayvanları emrimize veren Allah'dan korkmak, (Şuara 26/133) hayvanlar ve onlardan sağlanan rızıklardan dolayı Allah'ın ismini zikretmek (Hac 22/28) ve O'na şükretmektir. (Yasin 36/73) (Hac 22/36)

6 - Kalb, Göz, Kulak

Yüce Allah'ın insanoğluna nimet olarak verdiği kalb, göz, kulak gibi uzuvlar da şükür sebeplerinden sayılmaktadır.

Ayetlerde Yüce Allah kulağı, gözleri, ve kalbleri verenin kendisi olduğunu haber verirken ne kadar az şükrediyorsunuz (Mü'minün 23/78) buyurmaktadır.

49 - Özdemir, Hikmet, a.g.e., S.104

50 - İbn Kesir, III, 580

51 - Elmahlı, a.g.e., V, 3405

● Aslında bütün uzuvlar şükre sebebedir. Ancak din ve dünya açısından kalb, göz, kulak diğer uzuvlardan daha önemli olduğu için hususi ile zikredilmiştir (32). İnsanın kurtuluş sebebi olan iman kalble tasdik dil ile ikrardan ibarettir. Gözüyle Hakk'ı görüp kulağı ile duyup, kalbiyle hissetmek Allah'ın ayetleri hakkında tefekküre vesile olmaktadır.

Bu azalar yaratıldıkları gaye için kullanılmayacak olursa yok mesabesinde olacağı ifade edilmektedir (33). Kalp, göz, kulak, lisan şükre sebep olduğu gibi aynı zamanda şükürü ifa yollarındandır. Bu sebeple tezimizde şükürü ifa yollarında kalb, göz, kulak ve diğer azalardan genişçe bahsedilecektir.

7 - Helâl ve Temiz Rızık

Bize verilen hertürlü temiz, helâl rızıkların da şükür sebeplerinden olduğunu ayetlerde görmekteyiz.

Yüce Allah iman edenlere vermiş olduğu rızıkların temiz (helal) olanlarını yemelerini Allah'a kulluk etmelerini O'na şükretmelerini (Bakara 2/172) emretmektedir. Diğer bir âyette de genel olarak insanlara hitap edilerek helâl ve temiz şeylerden yemeleri, şeytanın adımlarını izlememeleri, çünkü onun insanlar için apaçık düşman olduğu (Bakara 2/168) haber verilmektedir.

İbrahim Aleyhisselam da Allah'ın emriyle oğlu İsmail ile annesini Kâbe'ye yakın yerde bırakınca Yüce Allah'a dua ederek çocuklarından bazısını ekin bitmez bir vadiye yerleştirdiğini söylemiş ve onları çeşitli meyvelerle rızıklandır ki sana şükretsinler (İbrahim 14/37) buyurmuştur.

Eğer insan verilen rızıklardan dolayı şükre devam ederse, Yüce Allah nimetleri çoğaltır. Çünkü nimet verici O'dur (34). Ayetler bizi birçok hususta düşünmeye sevkederken bu konuda da düşünmemizi, bir zamanlar azınlıktayken, zayıfken kuvvet verdiğini, şükretmemiz için temiz şeylerden rızık ihsan ettiğini haber vermektedir (Enfal 8/26). Yüce Allah bizim için yarattığı güzel rızıklardan yeyip kendine şükretmemizi emrediyor. Ayetlerdeki "yeyiniz" emri ibaha ifade eder. Şükrediniz emri "vücup" ifade eder. Zira yeme içme gibi sırf kulların yararına olan şeyleri emreden ayetler birer vazife değil, hak bildirir. Bundan dolayı helâl olan şeyleri yemek bir haktır. Fakat haramlardan kaçınmak ve Allah'a şükretmek bir görevdir. (35)

52 - Neseff, Medarik, III, 125

53 - Razi, a.g.e., XXIII, 114

54 - Taberî, a.g.e., IX, 136

55 - Ateş, Süleyman, a.g.e., I, 280

Bizleri darlıktan varlığa, sıkıntıdan rahatlığa, belâdan nimetlere ulaştıran Yüce Allah'dır. Öyleyse şükür ve hamde lââyık olan O'dur. (56)

Ayetlerde geçen "temiz, iyi, güzel rızık" kelimelerinden maksat da helâl rızıktır. İnsanın kurtuluşu da önce helâlden yemesi sonra farzları yapması sonra da peygamberimize tabî olması ile mümkündür.(57)

8 - Hayırlı Evlat Sahibi Olmak

Kur'an-ı Kerimde hayırlı evlat sahibi olmak da şükür sebeplerinden sayılmıştır.

Yüce Allah bizleri bir nefisten yaratanın kendisi olduğunu, Hz. Adem'e gönlü ısınsın diye ondan eşini var ettiğini, eşini sarıp örtünce hafif bir yük yüklendiğini ağırlaşınca her ikisinin beraberce Rableri Allah'a eğer bize salih bir evlat verirsen elbette şükredenlerden oluruz diye dua ettiklerini haber vermektedir. (Araf 7/189)

Ayette Hz. Adem ile Havva'nın yapmış oldukları dua haber veriliyor. Onlar eğer kendilerine salih bir evlat verilirse şükredenlerden olacaklarını bildirmektedirler. Ayette geçen salih birçok anlama gelmektedir. Yaradılışının düzgün olması, dinde salih olması, akıl ve tedbirde salih olması gibi bunun gerçekleşmesi halinde mutlak şükredenlerden olacaklarını söylemektedirler. (58)

Bu hâl Hz. Adem ile Havva'da böyle olduğu gibi gerçek bir izdivaç ile biraraya gelmiş eşler yani bütün anne ve babalar da doğumun yaklaştığı anlarda duyulan ağırlık sırasında aynı sevinç neşe, telâş ve endişe de yaşayarak böyle dua ederler. (59)

Burada dua eden kişinin üç şey istediği haber veriliyor :

Birincisi; Nimetlere şükretmeye muvaffak kılması, ikincisi; Allah katında razı olunacak amelleri yapmaya muvaffak kılması, üçüncüsü; Zürriyetini ıslah etmesi, hayırlı evlât nasip etmesi. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim'in oğlu İsmail ile birlikte Kâbe'yi inşaa ederlerken yaptıkları dua zikredilmektedir. Burada kendilerinin Allah'a teslim olanlardan kılınmasını ve nesillerinden de Allah'a teslim olan bir ümmet çıkarılmasını istemektedirler (Bakara 2/127-128).

Kişinin mesud olmasının da üç mertebesi vardır; en büyüğü nefsi, ortası bedeni, en aşağısı da harici olan saadettir.

56 - Razi, a.g.e., IX, 136

57 - Kurtubî, a.g.e., II, 208

58 - Taberî, a.g.e., IX, 11-12

59 - Elmahlî, a.g.e., IV, 2352

Nefsî olan saadet; kalbin Allah'ın nimetlerine şükürle meşgul olmasıdır. Bedenin saadeti; bedeninin itaat ve hizmetle meşgul olmasıdır. Haricî saadet de çoluk, çocuk, ailevi saadettir. (60)

Allah'ımız diğer bir ayette de insanlara ana ve babasına iyilik etmesini tavsiye etmekte, ananın evladını zahmetle taşıyıp zahmetle dünyaya getirdiğini, ana karnında taşıyarak sütten kesilmesi arasında otuz ay olduğunu nihayet insan güçlü çağa erip kırk yaşına varınca Allah'a dua ederek kendisine ana ve babasına verdiği nimete şükretmeye, razı olacağı iyi ameller yapmaya sevk etmesini, zürriyetini de ıslah etmesini, kendisinden gelecek olanları iyi insanlar yapmasını istediği haber verilmektedir. (Ahkaf 46/15)

Burada şükür amelden önce zikredilmiştir. çünkü şükür kalbi bir husustur. Amel ise azaların yapmış olduğu bir iştir. Kalbin ameli ise azaların amelinden üstündür. Bununla beraber zahiri ameller de kalbin hallerindedir.

Şükürle meşgul olmak, geçen nimetlerin hakkını ifa etmektir. İbadetle meşgul olmak ise gelecekteki nimetleri talep etmektir. (61)

Ayette önce şükür isteniyor. Çünkü şükür daima bir nimet neşesi ile alâkadar olduğundan önce kalbin neşesini bulmak lâzımdır. Her muvaffakiyetin sırrı da bu neşededir. O neşe ile Allah'ın rızasına uygun salih ameller yapılabilir. (62)

Yüce Allah mal ve evladın dünya hayatının süsü olduğunu (Kehf 18/46) haber vermektedir. Anne babaya göre evlat dünya hayatının süsüdür. Ayrıca mal ve evlat vermek suretiyle sizi destekledik, ve savaşçılarınızı çoğalttık (İsra 17/6) buyrulmaktadır. Çocuklar Allah'a şükürü gerekli kılan nimetlerin başı sayılmıştır. Salih evlat âyetlerde "göz aydınlığı" olarak (Furkan 25/74) tavsif edilmiştir.

Anne ve babalar göz nuru gönül sururu olan, islam fitratı üzerine doğan (63), çocuklarından mesuldürler. (64)

9 - Sanat ve Sanatkâr Olmak

Ayetlerde sanatkâr olmak övülmüş, bir nimet olarak bu kabiliyeti veren Yüce Allah'a şükür sebeplerinden sayılmıştır.

"Bir de Dâvud'a savaşın şiddetinden sizi korumak için zırh sanatını öğrettik. Ama siz şükrediyor musunuz ?" (Enbiya 21/80)

60 - Razi, a.g.e., XXVIII, 20

61 - Razi, a.g.e., XXVIII, 20

62 - Elmaki, a.g.e., VI, 4346

63 - Ebu Davud, Sünnet, 18

64 - Buhari, Cuma II, Ahkâm I, Nikâh 81, Müslim, İmaret 2, Tirmizî, Cihat 27

Bu âyetten Hz. Dâvud'un zırh yapma sanatını bildiği anlaşılıyor. Faydalı bir sanat, takdire, şükre lâyıktır. Aynı zamanda sanatkâr olmanın da övüldüğü bu ayetten anlaşılmaktadır. (65)

Yüce Allah Hz. Dâvud'a birçok nimetler vermiştir. Dağları ve kuşları ona itaatkâr kılmıştır. Hz. Dâvud tesbih ettiğinde dağlar ve kuşlar da beraber tesbih etmiş, bunların yanında ona ihsan olunan nimetlerden biri de harb elbisesini, o zamana kadar emsali olmayan zırh yapma sanatının öğretilmesidir. Ayette geçen "lebus" ile murat, demirden harb için yapılan ve zırh denilen gömlektir. Bunu vahiy ile ilk icat eden Hz. Dâvud'dur. (66)

Hz. Dâvud'un elinde demiri hamur gibi yumuşatıp zırh yapması bir mucizedir. Ama ateşle yumuşatılarak yapıldığında, her usta yapabileceğinden mucize değildir. Zırh önce bir mucize olarak ortaya çıkmış sonraları dünyanın her köşesine yayılmıştır. Daha sonra onu iptal edecek silâhlar çıkınca hükmü kalmamıştır. (67)

Hz. Nuh'a da gemi yapma sanatı öğretilmiş, "O, gemi yapıyor kavminden ileri gelenler yanından geçtikçe onunla alay ediyorlardı. O da siz bizimle alay ederseniz, sizin alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz" derdi. (Hüd 11/38) Hz. Nuh bu gemiyi vahyin gereği ve Yüce Allah'ın gözetimi altında yapıyordu (Hüd 11/37). Ancak bu gemi yelkenli olmayıp vapur gibi, ocaklı yani kaynayıp fişkıran bir kuvvetle harekete geçen bir gemi idi. (68)

Hz. Nuh gemiyi inşa ederken kavmi yamaa uğradıklarında "Ey Nuh! Peygamberlikten vaz geçtin dülgerliğe mi başladın" demek süretiyle istihza ederlerdi. Nuh peygamberin gemiyi yapması bir mucizedir. Ancak daha sonrakilere bir örnek teşkil etmiştir. Bir sanatkâr'ın şükürü de ehil ve kabiliyetli birisini yetiştirmesidir. (69)

Kur'an'da faydalı sanatlar ve sanatkâr olmak övüldüğü gibi lüzumsuz boş sanatlarla uğraşmak da yerilmiştir. Hud peygamberin kavmi yol üzerinde gelip geçenleri yanıltmak için işaretler, yüksek yerler yaparak ebedi yaşayacaklarmış gibi sanatlı köşkleryaptıklarından dolayı yerilmiştir. (Şuara 26/128, 129)

10 - Abdest ve Namaz

Kur'an-ı Kerim'de ibadetler de şükür sebeplerindedir. Namaz kılmak için alınan abdest, su bulunmadığı zaman abdest yerine kaim olan teyemmüm ve

65 - Razi, a.g.e., XXII, 200-201

66 - Konyalı Mehmed Vehbi, a.g.e., IX, 3463

67 - Konyalı Mehmed Vehbi, a.g.e., IX, 3464

68 - Elmahlı, a.g.e., IV, 2780

69 - Razi, a.g.e., XVII, 224; İz, Mahir, Tasavvuf, S. 134

buradaki kolaylıklar, ibadetler sebebi ile hasıl olan temizlik hep Allah'ın nimetlerinden sayılmış ve şükre sebep gösterilmiştir. (Maide 5/6)

Ayette geçen temizlik maddi olduğu gibi aynı zamanda günahların mağfiret edilmesidir. Allah'ın nimetinin tamamlanması da Cennet'e girip Cehennem'den kurtulmakla olacaktır. (70)

Bu ayete teyemmüm ayeti denilmiştir. Gerçi ayette abdestin farzları tesbit edilmekle aynı zamanda bir abdest ayeti olmaktadır. Ancak abdest başlangıçta bu ayet ile meşru kılınmamış, Mekke'de namaz ile beraber farz kılınmıştır. Hatta İslam'da hiçbir zaman abdestsiz namaz kılınmamıştır. Bu ayet nazil olmadan evvel Hazreti Peygamber abdest almadıkça ne konuşur ne selâm verirdi. Bu ayet abdestin namaz için farz olduğunu açıklamakla Rasûlüllah'a bir ruhsat ifade etmiştir. (71)

Bütün bu temizlik ve teyemmüm emirleri ile Allah'ın isteği insanlara sıkıntı ve zahmet vermek değil, şükretsizler diye insanları maddi ve manevî ,görünür görünmez pisliklerden ve günahlardan temizlemek ve onlar üzerine nimetini tamamlamaktır. Böylece dışları ve içleri temizlenip nimetin zevkini tatsınlar, nimet vereni tanısinlar. (72)

Şu halde dinde güçlük çıkarmak yoktur. Dine ait vazifeler külfet ve zahmet değil nimettir. Abdestin, guslün, teyemmümün hikmeti maddi paklık ve manevi temizliktir. Güzel ve temiz şeyler, temiz kişiler için olduğundan temizlik, nimet ve saadetin tamamlanmasına sebeptir. Bu da şükretmeye sebeptir. Şükürde "andolsun şükrederseniz elbette size nimetimi arttırırım." (İbrahim 14/7) Ayeti gereğince nimet ve saadetin artmasına sebeptir.

Nimet ve saadetin en büyüğü şükrandir. En mes'ut kimseler teşekkür hissi ile dolu olanlardır. (73)

11 - Ramazan Ayı, Oruç ve Kolaylıklar

İbadetlerde abdest, teyemmüm, guslün yanında, Ramazan ayı, oruç ve Kur'an'daki kolaylıklar da şükür sebeplerinden sayılmıştır. Ramazan ayı, oruç ve O ayda nazil olan Kur'an-ı Kerim Allah'ın büyük nimetlerindedir. O ayda insanları irşad için hak ile batılı birbirinden ayırdedip açıklayıcı olarak Kur'an indirilmiştir. Allah bizim için kolaylık ister, güçlük istemez. Yüce Allah bizden sayıyı tamamlamamızı ve doğru yolu gösterdiği için kendini tekbir etmemizi ister. (Bu kolaylıklar) şükredelim diyedir. (Bakara 2/185)

70 - Kurtubî, a.g.e., VI, 108

71 - Elmahlî, a.g.e., III, 1583

72 - Sâbü'nî, Safvetü't-Tefsîr, I, 329

73 - Elmahlî, a.g.e., III, 1590

Yüce Allah hidayet, tevfik ve kolaylık verdiği için ona şükredin demektir. Eğer dileyseydi zorluk da verebilirdi. Ayette "Lealle" "Key" anlamındadır. Ondan dolayı yukarı atıf olunmuştur (74). Ayette geçen "Yüsr" suhulet, kolaylık anlamındadır. Allah dinde bizim üzerimize zorluk çıkartmaz. Peygamberimiz de buna uygun olarak "Allah'ın dini kolaylık dinidir." (75) buyurmuştur. Yine bu ayette kolaylık olarak hasta yahut seferde olan kimse oruç tutmayıp daha sonra tutmadığı günler kadar kaza etmesine ruhsat verilmiştir. Unutarak yiyip içen kişinin orucuna zarar gelmez. Bu husus nebevi hadiste buyrulmuş ve buna "Allah'ın ziyafeti denilmiştir." (76) İhtiyar olup da oruç tutmaya gücü yetmeyenler fidye verebilirler.

Kısacası Allah kolaylık ister zorluk istemez. Sayıyı tamamlamanız için, Allah'ın size hidayetine hamdederek kendini tekbir ve tazim etmeniz için ve bir de şükredesiniz diye Yüce Allah bütün bunları böyle meşru kıldı. (77)

● Ayetteki "gerek ki şükredesiniz" ifadesinde birde bayram sevincine ve bayramın bir şükran tarzı ile yapılmasına işaret vardır.

Ramazan'da oruç tutmak ibadet ve nefsi terbiye için olduğu gibi aynı zamanda Ramazan Ayı'nda vahyedilen Kur'an sebebiyle Allah'a şükretmek için farz kılınmıştır. Bir nimete şükürünü göstermenin en iyi yolu o nimetin indiriliş amacını yerine getirmek ve mümkün olan en iyi şekilde gereğini ifaya çalışmaktır. (78)

12 - Yüce Allah'ın Affı

Yüce Allah'ın affedici olması da şükür sebeplerindedir. "Bundan sonra belki şükredersiniz diye sizi affettik." (Bakara 2/52) Afv, günahın silinmesi, giderilmesi cezayı hak eden kişiye o cezanın verilmemesi demektir. Musa Aleyhisselam'ın kavmi buzağıya taptıktan sonra afv olunmuşlardır. Bu afv Allah'ın nimeti olmakla O'na şükür istenmektedir. (79)

Tevbeleri kabul edip günahları affeden Yüce Allah'dır. (Şura 42/25) O'ndan başka gidecek kapımız olmadığına göre afvdan dolayı çok şükretmek lâzım geldiği anlaşılır. Hz. Musa'ya kırk gece Tur'da kalıp münacat ve vahiy için va'd verilmiştir. O'da buna icabet edip Rabbi'nin tayin ettiği yere çıkmıştı. Sonra kavmi onun arkasından Samirî'nin yaptığı altın buzağı heykeline tapmışlardı. Sonra bütün bunların arkasından hataları, günahları afolundu. Bunun için

74 - Taberî, a.g.e., II, 89

75 - Buharî, İman 29, Nesai, İman 28, Ahmed İbn Hanbel, 5-69

76 - Buharî, Savm 26, Ahmed İbn Hanbel, II, 395

77 - Elmalılı, a.g.e., I, 656

78 - Mevdûdî, a.g.e., I, 127

79 - Kurtubî, a.g.e., I, 397

yapılan zülümlemlerle beraber affin ne büyük nimet olduğunu anlayıp düşünmek ve bunun şükürünü edâ etmek gerekeceği anlaşılmaktadır. (80)

Birçok ayette Yüce Allah'ın afvedici, bağışlayıcı olduğu haber verilmektedir. O'nun sıfatlarından bahseden ayetlerde "afüv kadir" (Nisa 4/149), "afüv gafür" (Hacc 22/60) (Mücadele 58/2) (Nisa 4/43,99) "gafur halim" (Al-i İmran 3/155) "gafür rahim" (Tegabün 64/14) olduğu beyan olunmaktadır.

Ayetlerde hazreti peygambere Allah'ın rahmeti sebebiyle etrafındakilere yumuşak davrandığı, kaba, katı yürekli olsaydı çevresinden dağılıp gidecekleri haber verilirken afvedici olması, mağfiret dilemesi istenmektedir. (Al-i İmran 3/159). Mü'minlere de Allah'dan af , mağfiret ve rahmet istemeleri tavsiye olunmaktadır. (Bakara 2/286)

● 13 - Yüce Allah'ın Yardımı, Güç Kuvvet Vermesi

Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah'ın kullarına yardımları, onlara güç kuvvet vermesi de şükür sebeplerinden sayılmıştır. "Düşünün ki bir zaman siz azdınız, yeryüzünde hırpalanıyordunuz. İnsanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz. Allah sizi barındırdı, sizi yardımcı ile destekledi, sizi güzel şeylerle besledi ki şükredesiniz. (Enfal 8/26)

Bedir muharebesinde İslâm ordusunun güçsüz olduğunu, Yüce Allah onlara yardım ettiğini haber vererek, kendisinden korkarak şükredilmesini istemektedir (Al-i İmran 3/123). Bedir'de az ve zayıf durumda olan müslümanlara düşmanlarına karşı yardım edilmiştir. Bu yardımın sebebi dini yaymak, açığa çıkarmaktır. Allah korkusu da nimete bir şükür olmaktadır (81). Bedir'de müslümanlar 313 kişiydi, düşman ise bin civarındaydı. İlk harp olan Bedir'de Allah'ın yardımı ile melekler gönderilmiş müşriklerin elebaşları dahi orada öldürülmüştür. Böylece halis niyette bulunanlara Allah'ın yardımı devam edecektir (82).

Mü'minler Mekke'de iken Kureyş'in elinde hemen ezilivercek zayıf bir azınlık idi. Bizanslılar ve Persler açısından önemsiz görülen, küçümsenen onların idareleri altında ezilen bir topluluk idi. Çevredeki insanlar kin ve öfkeyle bakıyorlardı ve kendilerini onlardan koruyacak durumda değillerdi. Kendileri için güvenli bir yer de yoktu. Daha sonra Allah Teala onları Medine'ye göç ettirip iskân ettirdi. Emniyet ve asayiş verdi. Yuva sahibi yapıp, yardımları ile güçlendirdi. Ensar'ı yardımcı yaptı. Meleklerle imdatlarına yetişti. Helâl ve güzel

80 - Elmalılı, a.g.e., I, 351

81 - Taberî, a.g.e., IV, 47

82 - Kurtubî, a.g.e., IV, 140-197, Sâbûnî, a.g.e., I, 500

nimetlerden rızıklar ihsan etti. Onlara bütün bu nimetleri Allah'ı hatırlayıp şükretmeleri için verdi. (83)

Ayetlerde Allah'ın yardımının birçok yerlerde olduğu bahsedilirken (Tevbe 9/25) üstün gelmenin O'nun yardımı ile olduğu (Sâffât 37/116), mü'minler Allah'ın dinine yardım ederlerse Allah'ın da onlara yardım ederek, ayaklarını hakkı koruma yolunda sağlam tutacağı (Muhammed 47/7), Allah yardım ederse artık yenilemeyecek kuvvet olmayacağını (Al-i İmran 3/160), eğer Allah'ın Rasûlüne yardım ederlerse Yüce Allah'ın kendisinin yardım edeceği (Tevbe 9/40), peygamberlere ve iman edenlere bu yardımın dünyada ve ahirette olacağı (Gafir 40/51) haber verilmektedir.

Görülüyor ki, şükretmeleri için insanlara birçok nimetler verilmiştir. Şükür bu nimetlerden dolayı istenmiştir. Bu nimetler sayılamayacak kadar çok olmakla birlikte başlıca üç kısım da düşünülebilir; Birincisi en güzel şekilde yaratılan insanın kendi üzerindeki göz, kulak, kalb, dil gibi nimetlerdir. İkincisi insana verilen iman, hidayet, ibadet gibi dini nimetlerdir. Üçüncüsü de yerler, gökler, gece, gündüz, hayvanların emrine verilmesi gibi nimetlerdir.

Dünya hayatında dini nimetlerin dışındaki nimetlerde bütün insanlar mışterek olup hepsi istifade etmektedirler. Ama ahirette dünyadaki nimetlere şükreden, iman eden insanların istifadesi devam edecek, nankörlük edip inançtan uzak duranlar ise mahrumiyet içinde kalacaklardır. Öyleyse nimeti seven, devamlı olmasını isteyen şükürle meşgul olmak durumundadır. Şükür görevini yapan kişiye Allah'ın nimetleri ebedi olacaktır.

III - ŞÜKÜR VE NANKÖRLÜK AÇISINDAN İNSAN

A - İnsan'ın Şükürden Çok Nankörlüğe Meyilli Olması

En güzel bir sürette yaratılmış olan insanın (Tin 95/4) emrine sayılamayacak kadar çok nimetler verilmiş (İbrahim 14/34), o yeryüzünün halifesi kılınmış (Fâtır 35/39), herşey onun emrine amâde olmuştur. (Lokman 31/20). Bu nimetlere rağmen insan şükürden çok nankörlüğe meyillidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu husus sık sık vurgulanmaktadır. İnsana Allah tarafından bir rahmet tattırılrsa, sonra da kendinden çekilip alırsa, insanın hemen umutsuzluğa düşerek nankör olacağı, kendisine dokunan bir zarardan sonra bir nimet tattırılrsa, kötülükler benden gitti diye sevinip övüneceği (Hud 11/9-10) haber verilirken, diğer bir ayette de insana nimet verildiği zaman yüz çevirip yan çizdiği, bir zarar dokununca da ümitsizliğe düştüğü (İsra 17/83)

bildirilmektedir. İnsana bir nimetten sonra bir zorluk dokunduğu zaman sanki hiç hayır görmemiş ve bundan sonra da hiç ferahlık görmeyecekmiş gibi nankörlüğe düşer. Bu insan psikolojisidir. Ayette geçen rahmet, nimet manasınadır. Nimet elinden alınca ümitsizliğe düşerek nimeti inkâr ettiğine işaret vardır. Nimet verilince de övünerek, nimetin şükrünü unuttuğu anlatılmaktadır. Böylece herhalde insan nankörlüğe yol bulabiliyor (84). İnsanların çoğu Yüce Allah'ın ihsanına değil de başkalarına şükürle meşgul olabiliyor (85).

İnsanların bu dünyada gördükleri nimet ve mihnet ahirette görecekleri sevap ve azaba numune kabilinden olduğu için ayetlerde "zevk" ve "mess" kelimeleri geçmektedir. Zevk; bir şeyin tadını tatmak; mess ise bir şeyin, zararın dokunması, isabet etmesidir. Şu halde dünyada görülen nimet, lezzet ve mihnet yalnızca tatmak kabilindedir. Nimetin hakikati Cennet'te, mihnetin hakikati Cehennem'dedir. Hal böyle olunca insana lâayık olan nimete şükretmek, belâyaya sabretmek ve diğer nimeti beklemektir. (86)

Bir nimet verildiği zaman yüz çevirip yan çizmesi, bir zarar dokununca da umutsuzluğa düşmesi insanın zaaflarındanadır. (87)

Bazı ayetlerde bize verilen bütün nimetlerin Allah'tan olduğu hatırlatılırken insanlara bir sıkıntı dokunduğu zaman yalnız Allah'a yalvardıkları, sıkıntı açılıp kaldırıldığı zaman da bir grubun derhal verilenlere nankörlük ederek Rab'lerine ortak koştukları (Nahl 16/53-54-55) bildiriliyor. İnsana bir zorluk isabet ettiği zaman muzdarip olur, feryad eder, o esnada çokça dua eder. Allah-ü Tealâ ondaki bu zorluğu kaldırıp gam ve kederini giderdiğinde ise yüz çevirir. Karşılaştığı sıkıntıdan ötürü hiç yalvarmamışa döner (88). Bu durum değişik ayetlerde, denizde bir sıkıntı, boğulma tehlikesi olduğu zaman yalnız Allah'tan yardım istendiği fakat kurtulup karaya çıkınca yine Allah'tan yüz çevrildiği, insanın gerçekten nankör olduğu (Nahl 16/53-54-55) (Ankebut 29/65-66) haber verilmektedir.

Ayetlerde sıkıntı içinde olan insanın puta tapan bile olsa o anda Allah'tan başka kimsenin kendisini kurtaramayacağı, dolayısıyla Allah'ın dışındaki edinilen ilâhların geçersizliği ortaya koyulmuş oluyor.

İnsanın tabiatında nankörlüğe meyil olduğu anlaşılıyor. Ancak Allah kimi muhafaza ederse o nankörlüğe ve küfre düşmez (89).

84 - Kurtubî, a.g.e., IX, 11

85 - Sâbûnî, a.g.e., II, 51

86 - Konyalı Mehmed Vehbi, a.g.e., VI, 2295-2296

87 - İbn Kesîr, a.g.e., III, 60

88 - Karhîğa, Bekir, Bedrettin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, VIII, 3781

89 - Kutubî, a.g.e., VIII, 325-326

B - İnsanda Şükür Duygusu

Ancak insanda nankörlükle beraber şükür duygusu da vardır. Nitekim dara düştüğü zaman insan Allah'a yalvarmakta, kurtuluşu O'ndan istemekte, şükredeceğine dair söz vermektedir.

Denizde gemiye şiddetli bir kasırga gelip her yerden dalgalar onları sardığı ve artık kendilerinin tamamen kuşatıldıklarını, bir daha kurtulamayacaklarını sandıkları zaman, dini yalnız Allah'a halis kılarak, yeminlerle "Eğer bizi bundan kurtarırsan şükredenlerden olacağız" diye yalvarmaya başladıkları (Yunus 10/22-23) ayetlerde haber verilmektedir.

Burada şükürden murat, salimen karaya çıkarma nimetinden dolayı Allah'a itaat ve kulluktur (90).

Böylece insanda şükür duygusunun mevcut olduğu, şükredenlerin bulunduğu, ancak bunların az olduğu haber verilerek şükredenlerin şükürlerinin çok olması, şükretmeyenlerin de şükretmesi istenmektedir.

Konuyla ilgili olarak ayetlerde Yüce Allah'ın insanlara karşı lütuf sahibi olduğu ama çoklarının şükretmediği (Yunus 10/60), insanlar için geceyi dinlenmek, gündüzü görmek için yaratmanın Allah olduğu, Allah'ın insanlara karşı lütuflarının olduğu lâkin çoğunun şükretmediği bildirilmektedir (Mü'min 40/61).

Yine insanın neslini bir nûtfeden, hakir bir sudan yaratmanın Allah olduğu, sonra onu düzeltip içine ruhundan üflediği, insanlar için gözler, kulaklar ve kalpler yaptığı ama O'na pek az şükredildiği (Secde 32/7-8-9) haber verilmektedir.

Yüce Allah, insanları yeryüzüne yerleştirerek orada geçim imkânları vermiş, buna mukabil "Ne kadar da az şükrediyorsunuz (A'raf 7/10)" buyurmuştur.

Yeryüzünde huzur ve güveni sağlayarak yaşamada ve geçim yollarını aramada Allah'ı ve onun emirlerini tanıyarak güç ve imkânlarını yerli yerinde kullananlar fesat ve zulümden, küfür ve azgınlıktan korunanlar az olduğu gibi şükredenlerin de şükür vakitlerinin, kulluk zamanlarının az olduğu ifade edilmektedir (91).

Nimetlerin çokluğu şüphesiz itaat ve teslimiyeti icabettirir. Bu nimetlerin çokluğunu bildiği halde insanoğlu lâyıkiyle şükredememektedir. Ancak bu ayetler, az da olsa şükür edildiğine delâlet etmektedir. Çünkü her akıl sahibi için Allah'ın varlığını kabul etmek zarurî bir iştir.

90 - Murtubi, a.g.e., VIII, 325-326

91 - Taberi, a.g.e., VIII, 85-86, Elmahh, a.g.e., III, 2128-2129

Bu nimetleri bize veren ise Allah'tır. Öyleyse şükür de O'na aittir fakat bu şükür bazıları az, bazıları çok yapmaktadır (92).

Kur'an'ı Kerim'de geçen Allah'ın nimetlerinden birisi de açık mucizelerle gönderdiği peygamberlerdir. Onlar insanların en çok şükredenleridir. Peygamber göndermek, Allah'ın kulları üzerinde en büyük nimetlerinden biridir. Buna şükretmek lâzımdır. Bu nimetin şükürü, o peygamberlere iman etmek, onların tebliğ ettikleri şeriata yapışmak ve gereğince yaşamaktır (93).

Allah'ın değil müminlere, inanmayanlara bile nimeti vardır. İnanmayanlara nimetlerinden biri de onların azabını geciktirmesidir (94).

Bu ayetler aynı zamanda Allah'ın inanmayanlara nimeti yoktur diyenlerin sözlerinin doğru olmadığını ortaya koymaktadır (95).

Yüce Allah insanlara hidayet yolunu gösterip sapık yolları bildirmekle iyilik yapmıştır. Bunun yanında din ve dünyaları ile alâkâlı birçok nimetler vermiştir. Bunun sebebi bütün işlerin O'nun kudretiyle olduğunu bilsinler, O'na teslim olsunlar ve şükretsinsinler diyedir (96).

C - Peygamberler'in Şükür Mükellefiyeti

Kur'an'ı Kerim'de Allah'ın en seçkin kulları oldukları halde peygamberlerin bile şükürle mükellef olduğunu görmekteyiz. Nitekim Yüce Allah, Hz.Musa'ya "Verdiklerimi al ve şükredenlerden ol (A'raf 7/144)" Davud ailesine: "Şükredin. Kullarımdan şükreden azdır (Sebe' 34/13)", Hz.Lokman'a "Şükretmesi için hikmet verdik (Lokman 31/12)", Peygamberimize:"Allah'a kulluk yap ve şükredenlerden ol (Zümer 39/66)" buyurmak suretiyle şükürü emretmektedir.

Böylece Yüce Allah kitapları ve peygamberleri vasıtasıyla bütün insanları şükre davet etmektedir. Hz. Yusuf'un hapisteyken bile arkadaşlarına nasihatta bulunarak; ataları İbrahim, İshak ve Yakub'un dinine uyduğunu, Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmaya hakkımız olmadığını, tevhidin kendilerine ve bütün insanlara Allah'ın bir lûtfu olduğunu ama insanların çoğunun şükretmediğini (Yusuf 12/38) haber vererek onlara şükürü hatırlatmaktadır.

İnsanların şükürden uzak durmaları o nimetleri kimin verdiğini düşünmemelerinden kaynaklanmaktadır (97). Peygamberler zaten Allah'a şükrederler, binaenaleyh şükür onlar vasıtasıyla, hakikatte ümmetlerine emir

92 - Taberî, a.g.e., XI, 81; Razi, a.g.e., XIV, 28

93 - Konyalı Mehmed Vehbi, a.g.e., VI, 2227

94 - Kurtubi, a.g.e., VIII, 355

95 - Razi, a.g.e., XXIV, 213-215

96 - Taberî, a.g.e., II, 348

97 - Taberî, a.g.e., XII, 121

olunmaktadır (98). Ayetlerden anlaşıldığına göre Allah'a şirk koşmayarak iman etmek de Allah'ın bir nimetidir. Öyleyse iman nimetinden dolayı da şükretmek lâzımdır.

İman nimetinden dolayı şükürün olup olmaması hususunda bir takım görüşler beyan edilmiştir. Naklolunduğuna göre birisi Bısr Bin el-Mu'temir'in (Ö. 9.y.y.) yanına gitmiş ve ona iman nimetinden dolayı Allah'a şükrediyor musun yoksa şükretmiyor musun ? Eğer şükretmiyorum dersen icmaya muhalefet etmiş olursun; şükrediyorum dersen kendisi için bir fiil olmayan şeye nasıl şükrediyorsun diye sormuş. Bısr, Yüce Allah bize kuvvet ve akıl verdiği için şükrederiz. İman verdiği için de şükrederiz. Zaten bu ayetten şükürün lâzım olduğu ortaya çıkar. Çünkü Allah şirk koşmamanın kendi ihsanı olduğunu ve insanların çoğunun bu nimete şükretmediğini haber veriyor. Bu zem yoluyla haber verilmiş oluyor. Böylece her müminin iman nimetinden dolayı Allah'a şükretmesinin lâzım geldiği ortaya çıkıyor demiştir (99).

Yukarıdaki ayetlerden şükürün terkedilmesinin bazı sebepleri olduğu ortaya çıkmaktadır.

● Birincisi; inançsızlıktır. Bir kişinin bu nimetlerin Allah tarafından olduğuna inanmamasından kaynaklanmaktadır.

İkincisi; kişi bu alemin yaratıcısının ve nimetleri verenin Allah olduğuna inanıyor. Ancak ayetlerde haber verilen büyük nimetler devam edip giderken insanoglu bunları yaratanı unutuyor. Ama başına bazı sıkıntılar gelince yine yaratıcısını hatırlıyor. Böylece bazen nankörlük eden, bazen de şükreden bir karakter ortaya çıkıyor.

Üçüncüsü; kişi her ne kadar bu nimetlerin büyüklüğünü bilse de dünyaya, mala, mülke, mevkiye düşkün olmaktadır. Bu imkânlar elden gidince şükürü unutup nankörlüğe gitmektedir. Burada sabırla beraber şükürün bulunması lâzım gelmektedir (100).

D - Şükürü Engellemede Şeytanın Rolü

İnsanın şükürüne engel olan sebepler arasında kendi tabiatı yanında şeytanın da rolü olduğu anlaşılmaktadır. Kur'an'da bu konuya şöyle dikkat çekilmektedir: "(İblis) dedi; (bari) bana (insanların) tekrar dirilecekleri güne kadar mühlet ver. (Allah) buyurdu: Haydi sen mühlet verilmişlerdensin. (İblis) öyleyse dedi; beni azdırmana karşılık, and içerim ki, ben de onları (saptırmak) için senin doğru yolunun üstüne oturacağım. Sonra (onların) önlerinden, arkalarından,

98 - Konyalı Mehmed Velibi, a.g.e., XII, 4918

99 - Razi, a.g.e., XVIII, 138-139

100 - Taberî, a.g.e., XXVII, 82-83, Razi, a.g.e., XXI, 65

sağlarından, sollarından onlara sokulacağım ve çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın (A'raf 7/14-15-16-17)

Şeytan ba's ve hesap gününe kadar mühlet istiyor. Yani ölümü görmek istemiyor. Çünkü ba's gününden sonra ölüm yoktur. Yüce Allah ise onun bu teklifini kabul ediyor. Ancak birinci surun üflenip herkesin öleceği zamana kadar mühlet veriyor (101). Bu mühlette şeytan insanları şükürden, yani imandan, tevhitte (102) alıkoymak için her yola başvuruyor. Önlerinden yani dünyalarından yaklaşıyor, arkalarından yani ahiretten giriyor, sağlarından yani iyiliklerinden, sollarından yani kötülüklerinden yaklaşarak dünyaya rağbet ettirip ahiretten, Hak'tan uzaklaştırmaya çalışıyor (103). Bu ayette onların çoğunu şükreden bulmayacaksın diyor. Bu durum gayble ilgilidir. Böyle olduğu halde İblis bunu nasıl bilmiş olabilir? Bu hususta değişik görüşler beyan olunmuştur. Bazıları Levh-i Mahfuz'da gördü demişlerdir. Bazıları da insanları yoldan çıkarmaya çok azmi dolayısıyla zan yoluyla söylemiştir demişlerdir. Burada dikkati çeken husus İblis'in Cenab-ı Hakk'a; "Onların çoğunu şükreder bulmayacaksın" demesi buna karşılık Yüce Allah'ın da ona uygun olarak "şükreden kullarım azdır (Sebe' 34/13) " buyurmasıdır (104). Yüce Allah Sebe' suresinde İblis'in insanlar hakkında zannını doğru çıkararak çoklarının ona tabi olduklarını bildirmektedir.

İblis ışından yaratılmıştır, yani şeytanî ruh ile ışın birleşip vücut bulmuştur. Işın ile ruhun kaynaşması, ona ışık hızından olan çok üstün bir hız kazandırmıştır. O nedenle İblis'in dört cihetten saldırıp kalp ve beyne sinyaller verip şüphe ve tereddütler uyandırması her zaman mümkündür.

Şüphe, inkâr ve tereddütleri iman ve ihlâsıyla tesirsiz hale getirenler, kendilerini şeytanın hükümranlığından kurtarmış olurlar (105).

Şükür insanın görevidir. Kur'an'ın isteği de budur. İnsan şükürü istemeli ve bu hasleti geliştirmelidir. Nitekim Neml suresinde Hz.Süleyman'ın şöyle dua ettiği haber veriliyor:

"Rabbim, bana ve anneme, babama lütfettiğin nimetlere şükretmemi, senin razı olduğun faydalı iş yapmamı bana ilham eyle ve rahmetinle beni salih kulların arasına koy (Neml 27/19)". İbn Abbas'a göre ayetin anlamı; nimetlerine şükretmeyi bana ver demektir. Diğer bir rivayete göre ise nimetlerine şükretmeye beni teşvik et anlamındadır (106). Ya da Yarabbi! Beni nimetlerine

101 - Kurtubî, a.g.e., VII, 173-174

102 - Celâleyn, a.g.e., I, 131, İbn Kesîr, II, 204

103 - Kurtubî, a.g.e., VII, 176

104 - Razi, a.g.e., XIV, 43

105 - Yıldırım, Celâl, IV, 2092

106 - Taberî, a.g.e., XIV, 80

şükretmem için raptet, bağla ki ben şükürden başka bir şeyle meşgul olmayayım demektir (107).

Şeytanın engellemesine karşılık, insanın bu şükürü istemeye lâyık olabilmesi için önce helâl lokma yani Allah'ın verdiği rızıkların helâlinden yemesi lâzımdır (Bakara 2/172). Peygamberimiz de buna uygun olarak kişi seferi uzatır, ellerini kaldırır, Yarabbi Yarabbi diye dua eder, halbuki yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, haram ile gıdalanan bir kişinin duası neden kabul olsun (108) buyrulmaktadır.

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de şükredenleri övmekte, iblis'in aksine insanları şükre teşvik etmektedir. "Güzel olan ülkenin bitkisi, Rabbin izni ile güzel çıkar, kötü olandan yararsız bitkiden başka bir şey çıkmaz. İşte biz şükreden bir toplum için ayetlerimizi böyle (döne döne) açıklarız (A'raf 7/38)". Bu izah ve tasvir için bir darb-ı meseldir. Güzel, verimli toprağın bitkisi, gür ve iyi çıkar. Verimsiz toprakta ise taş ve dikenler bulunur. İnsanlar ve onların kalpleri de böyledir. Bazı kalpler va'z ve zikri kabul eder, bazıları ise yüz çevirir (109).

Peygamberler ilahî rahmetin müjdecisi ve yayıcıları, taşıdıkları mükellefiyet, hayata sebep olan yağmur yüklü bulutlar gibi, Kur'an, kalplerin ab-ı hayatı, din ve marifet o ebedî bir hayat olan rahmet-i ilâhiye ile mükellef ve muhatap olan insanlar da yağmurun indiği yerler gibi iki kısımdır.

Topraklar gibi insanların iyisi-kötüsü, mümini-kâfiri vardır. İyiler iyi düşünür; ilâhî nimetleri tefekkür eder, ibret alır, iman eder, hayat bulur, ilâhî nimetlere şükreder. Ahiret için salih ameller ve güzel meyveler verirler. Peygamberlerin gönderilmesi ve Kur'an'ın nüzül-ü nikmeti bilhassa bunların şükreden birer kul olmasını sağlamaktadır. (110)

Netice olarak insana yol gösterilmiştir. Ama kimisi şükreder kimisi nankörlük eder (İnsan 76/3). Bu iki duygu da insanda vardır. Mühim olan nankörlükten kurtularak şükreden bir kişi olabilmektir. Nankör kişi dünyada bile sevilmez. Dolayısıyla hem Allah'a şükür hem de insanlara teşekkür edebilen insanlar dünyada ve ahirette bahtiyar olacaklardır. Şükür müessesesi önce insanlar arasında tam manasıyla yerleşmelidir. Çünkü insanlara şükretmeyen Allah'a da şükredemez (111). İnsanların iyiliklerine teşekkür etmeyip nankörlüğü adet haline getiren kişi Allah'ın nimetlerine de şükretmez, nankörlük eder. Zaten

107 - Konyalı Mehmed Vehbi, X, 3993

108 - Müslim, Zekât 65, Tirmizî, Tefsîr-i Şübe 2, Darimî, Rikak 9 muvatta, Hudud, 10

109 - Kurtubî, a.g.e., VII, 231

110 - Razi, a.g.e., XIV, 145, Elmalîh, a.g.e., III, 2201-2202

111 - Ebu Davud, Edeb, II, Tirmizî, Birr 35, Ahmed İbn Hanbel II, 358-359

Allah-ü Tealâ insanların iyiliklerine teşekkür etmeyip, nankörlük eden kişinin kendine olan şükürünü de kabul etmez.(112)

IV - KUR'AN-I KERİM'DE ŞÜKRE ÖRNEKLER

Kur'an-ı Kerim'de insanlar şükre teşvik edilmek için bilhassa peygamberlerin şükürü örnek olarak gösterilmiş, daha sonra gelen insanların da kendilerini irşad için gönderilen bu peygamberlere şükür konusunda da uymaları istenmiştir.

A - Hz Adem'in Şükürü

Yüce Allah, Hz. Adem ve zevcesini Cennet'te meskun kılmış (Bakara 2/35) daha sonra şeytanın iğvasıyla, yasaklanan ağaçtan yemişler (Taha 20/120) sonra da yeryüzüne indirilmişlerdir (Taha 20/123). Yüce Allah meleklerle, Adem Aleyhisselâm'a secde etmelerini emretmiş. Bütün melekler secde etmiş ancak, İblis secdeden kaçınmıştır (A'raf 7/11).

Ebu'l-Beşer Adem Aleyhisselam, Havva validemizle beraber birçok imtihanlardan sonra Dünya'ya indirilmişler, Allah-ü Tealâ'ya tevbe ve duada bulunarak nefislerine zulmettiklerini, eğer bağışlanmaz ve merhamet olunmazlarsa muhakkak ziyana uğrayanlardan olacaklarını söylemişlerdir (A'raf 7/23). Yüce Allah da onların dualarını kabul ederek bağışlamıştır (Taha 20/122). Daha sonra Havva validemizle buluşup, Havva validemiz hamile kalınca ikisi beraber salih evlat isteyerek Yüce Allah'a şükredeceklerine dair kat'i söz vermişlerdir (A'raf 7/189). Kendilerine nice hayırlı evlatlar verilmiştir, verilmeye de devam edilmektedir. İşte Hz. Adem'in şükürü sayesinde nimetin çoğalması kıyamete kadar devam edecektir.

Yüce Allah şükreden bir kul olan Hz. Adem'den memnun olup onun ismini son kitabı Kur'an-ı Kerim'de zikrederek, kıssasını anlatarak ona şeref vermiştir. Bizim için burada en büyük ders şudur: Hz. Adem bir hata etmiş, derhal ondan pişman olarak affını istemiş ve affolunmuştur. Şeytan da hata etmiş, Yüce Allah'ın emrini dinlememiş ama asla pişman olup vazgeçip affını istememiştir. Hz. Adem'in torunlarına onun gibi hareket etmek yakışır. Tevbe edip pişman olmayanlar şeytanın yolunu ve metodunu takip etmiş olurlar.

B - Hz. Nuh'un Şükürü

Hz. Adem'den bir müddet sonra insanlar şükürü unutarak nankörlüğe ve isyana dalmışlar kendilerine peygamberler gönderilmiş fakat dinlememişlerdir. Bu peygamberlerden birisi de Nuh Aleyhisselâm'dır. Öğüt verdi, hak yoluna çağırdı ama halkı onu dinlemedi, sonunda haksızlık etmekte olan o insanları tufan yakaladı (Ankebut 29/14). Yüce Allah "Ey Nuh ile beraber gemiye yüklediğimiz kimselerin soyundan gelenler! Doğrusu Nuh çok şükreden bir kuldu (Siz de atanız gibi olun) (İsra 17/3) buyurmak suretiyle sahib-i tufan Nuh Aleyhisselâm'ın hem de çok şükreden (şekûr) bir kul olduğunu haber vermektedir.

Hz. Nuh'un Allah'ın verdiği her türlü nimete şükrettiği ifade edilirken (113) misal olarak yemek yediği zaman beni doyuran Allahım'a hamd olsun isteseydi aç bırakırdı, su içtiği zaman beni sulayan Allahım'a hamd olsun isteseydi beni susuz bırakırdı. Birşey giydiği zaman beni giydiren Allah'ıma hamd olsun, isteseydi giydirmezdi. Hatta kaza-i hacetini giderdiği zaman bile benden eza ve sıkıntıyı gideren ve bana âfiyet veren Allah'ıma hamdolsun, dileseydi bu eziyeti gidermezdi diyerek her halinden şükür ve hamdde bulunduğu anlatılmaktadır (114). Burada Hz. Nuh'un beraberinde gemiye bindirip tufandan kurtarılan birkaç mü'min nesline, yani bugünün insanlarına da tenbih vardır. Eğer şükür olursa Hz. Nuh'un beraberindekiler gibi kurtuluş, nankörlük olursa tufanda helâk olanlar gibi çeşitli şekillerde helâk olunabileceğine işaret vardır. (115)

C - Hz. İbrahim'in Şükürü

Hz. İbrahim Kur'an'da çokça zikredilen bir peygamberdir. 14. sûreye de onun ismi verilmiştir. Oğlu İsmail'le beraber Kâbe'yi inşaa etmişlerdir (Bakara 2/127). Yüce Allah kendisini halil (dost) ittihaz etmiştir (Nisa 4/125). Kendisine yerlerin ve göklerin melekûtu gösterilmiş (Enam 6/75), cömertliği ile övülmüş (Hicr 15/51), putları kırarak tevhidi yazmış (Enbiya 21/60), Nemrud'un ateşiyle imtihan olmuş, ateş onun hakkında selâmet olmuş (Enbiye 21/69), oğlunu kurban etmekle imtihan olunmuş yine kazanmıştır (Saffat 37/104). Allah'ın seçkin ve siddik kulları arasına girmiştir (Ali imran 3/33) (Meryem 19/41). Beş vakit namazda da bütün müslümanlar "ve İbrahim üzerine rahmetini indirdiği gibi" (116) demek suretiyle onun ismini zikrederler.

Bu hususiyetlerin yanında Hz. İbrahim Allah'ı bir kabul edip ona itaat eden bir ümmet (her iyiliği kendinde toplayan bir önder) olarak hiçbir zaman Allah'a

113 - Taberî, a.g.e., XV, 15

114 - Razi, a.g.e., XX, 154

115 - Elmalihi, a.g.e., V, 2154

116 - Buharî, Enbiya I, Müslim, Salât 65-66, Nesâî, Sehih 49-50-54, İbn Mâce, İkamet 25

ortak koşanlardan olmadığı haber verilirken, Allah'ın nimetlerine şükredici olduğu, Allah'ın da onu seçerek doğru yola ilettiği (Nahl 16/120-121) ayetlerde ifade edilmektedir.(117)

Hz. İbrahim yalnız Allah'a itaat edip müşriklikten ve şirkten uzak durarak şükürle meşgul olurdu. Şükrü de yalnız Allah'a yapardı.(118)

Fahreddîn-i Razi "Kim Kur'an'a dikkatlice bakarsa Hz. İbrahim'in tevhid denizine dalmış olduğunu görür. O müsafirsiz yemek yemezdi. Allah'ın bütün nimetlerine şükrederdi (119)" demektedir. Hz. İbrahim kendisi böyle şükre devam ederken kendi zürriyetinden, neslinden de şükredenlerin gelmesi için gayret sarfetmiştir (Bakara 2/127-128-129) (İbrahim 14/40). (120)

D - Hz Lut'un Şükrü

Hz.Lût da kendisine ilim ve hikmet verilen bir peygamberdir (Enbiya 121/74). Kavmi kendisini yalanlamış (Kamer 53/33)'tur. Lût, kendilerine çok nasihat ve ikazda bulunmasına rağmen onu dinlememişler, nankörlük etmişler (A'raf 7/80). Neticede üzerlerine (taşlar yağdıran) bir fırtına gönderilmiş. Yalnız Lût ailesi seher vakti kurtulmuşlar. Yüce Allah tarafından bir nimet olarak, şükredenleri böyle mükâfatlandırırız (Kamer 54/33-34-35) buyurarak Hz. Lût ve ailesinin şükredenlerden olduğunu haber vermiştir.

Aynı şekilde imanla itaatla Allah'ın nimetlerine şükreden kimselerin böyle mükâfatlandırılacağı bildirilmiş olmaktadır (121). Böylece nimete şükredenin dünyada helâkten, âhirette azaptan kurtulacağı va'd edilmektedir.(122)

E - Hz Musa'nın Şükrü

Hz. Musa, Kur'an-ı Kerim'de ismi çok çok zikredilen peygamberlerden biridir. Kendisine kitab (Tevrat) verilmiştir (Bakara 2/53-87). Bakara kıssası onun kavmi üzerinde cereyan etmiş (Bakara 2/67), Cenab-ı Hakk ile mükâleme ederek "kelim" sıfatının sahibi olmuştur (Nisa 4/164). En büyük inkarcılardan olan firavun ve avaneleriyle yıllarca mücadele etmiştir (A'raf 7/103). Kendisine âsâ mucizesi verilmiş (A'raf 7/117), mucizelerin karşısında sihirbazlar bile îmana gelmişlerdir (A'raf 7/122). Bu nimetlerin yanında kendisine verilen vahiyle ve

117 - Sâbûnî, a.g.e., II, 148

118 - Taberî, a.g.e., XIV, 119

119 - Razi, a.g.e., XX, 135

120 - Bkz. Elmalîh, a.g.e., V, 3136

121 - Elmalîh, a.g.e., VII, 4650

122 - Konyalı Mehmed Vehbi, a.g.e., XIV, 5679

Yüce Allah ile mükâleme nimetiyle insanların başına seçkin kılınmış ve şükredenlerden olması emredilmiştir (A'raf 7/144).

Peygamberler Allah'ın emirlerini yerine getirmekle mükelleftirler. Böylece Hz. Musa da bu emri yerine getirerek şükredenlerden olmuştur. Allah'ın ihsanının fazlını açığa çıkarmış, ortaya koymuştur.(123)

Hz. Musa, "Yarabbi! Sana nasıl şükredeyim" demiş, Rabbi ona "Hiç unutmamacasına beni anarsan şükretmiş olursun, unutursan nankörlük etmiş olursun" buyurmuştur. Yüce Allah Hz. Musa'ya belaya uğrayan ve afiyette olan kullarıma merhamet et deyince, Hz. Musa afiyette olanlara nicin merhamet edeyim diye sormuş, Yüce Allah şükürleri az olduğu için buyurmuştur. (124)

F - Hz. Davud'un Şükürü

Hz. Davud'a Zebur indirilmiştir (Nisa 2/163). Yüce Allah'ın medh-ü senasına mazhar olan Hz. Davud (S'ad 38/17) Allah'ın izniyle düşmanlarını mağlub ederek Câlût'u öldürmüştür (Bakara 2/251).

Nuh Aleyhisselam'ın soyundan gelen Hz. Davud (En'am 6/84), yeryüzüne halife olarak gönderilmiş (S'ad 8/26) dağlar, taşlar ve kuşlar kendisiyle beraber Allah'a tesbih etmiştir (Enbiya 21/79). Bu nimetlerin sahibi olan Hz. Davud'a aynı zamanda savaşın şiddetinden korunmak için zırh yapma sanatı öğretilmiş ve bütün bu nimetlere şükretmesi emredilmiştir (Enbiya 21/80).

Bu şükür, Hz. Davud'un yalnız kendisinden değil âl-i Davuddan da istenmiştir. Zira peygamberlerin âl ve eshabı kavmi arasında karanlıkta yanan nurlu bir lambaya benzer. Bu lamba karanlıkta kalanlar için bir nimettir. Binaenaleyh ondan aydınlananlara şükür lazım gelir. O lambayı yakana teşekkür etmek icap eder.

Ayette geçen "Lebus" kelimesi "Zırh" ile açıklanmış ise de araplar bütün sıahlara kılıç olsun, mızrak olsun, zırh olsun "lebus" demektedirler. Kişinin sanatıyla meşgul olup geçimini temin etmesi ne güzel şükür vesilesidir. Hz. Adem çiftçi, Hz. Nuh marangoz, Hz. Lokman terzi, Hz. Talût deri dabaklayıcı ve Hz. Davud da zırh yaparak kendi elinin emeği ile mâîsetini temin ederdi.(125)

123 - Kurtubî, a.g.e., VII, Sâbüni, a.g.e., I, 470

124 - İbn Kesir, a.g.e., III, 625 ; Kuşeyri, Risale, I, 493 - 496

125 - Kurtubî, a.g.e., XI, 321 ; İbn Kesir, el Bidaye ve'n-Nihaye, II, 10 ; İbnü'l Arabî, Fususul Hikem, Terceme ve Şehriye (Ahmet Avni Konuk Hazırlayanlar : Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın), III, 260, 261

G - Hz Süleyman'ın Şükürü

Hz. Süleyman, Hz. Davud'un oğlu olup Yüce Allah'ın medhine mazhar olmuş (S'ad 38/30), hayvanların dilinden anlama nimetine mazhar kılınmıştır (Neml 27/16).

Peygamberliğin yanında rüzgâr dahî emrine verilecek kadar (Enbiya 21/81) maddi saltanat verilmiştir. Bu nimetlerin sahibi olan Hz. Süleyman Belkıs'ın tahtı yanına çok kısa zamanda getirilince, bunu da rabbinin lûtfundan bilerek " Bu, rabbimin bana şükür mü edeceğim yoksa nankörlük mü diye imtihandır. Şükreden kendisi için eder, nankörlük edenin şükürüne Allah muhtaç değildir (Neml 27/38-40)" diyerek rabbinin nimetlerine şükrettiğini, şükreden bir kul olduğunu ortaya koymuştur (126). Zaten Yüce Allah cinleri de Hz. Süleyman'ın emrine vererek, kendisi için istediği mihrablar, suretler ve kazanlar yaptıklarını haber vererek şükretmelerini istemiş (Sebe 34/13). Nimetin şükürünün devamının lüzumuna binaen de şükreden kulların az olduğunu haber vermiştir.(127)

Hz. Süleyman bizzat kendisi de Yüce Allah 'ın nimetlerine şükretmeyi kendisine nasib etmesini, razı olacağı salih ameller yapmayı ve rahmetiyle salih kullarının arasına girmeyi nasib etmesi için Yüce Allah'a yalvarmıştır (Neml 27/15-16).

Hz. Süleyman bu münacaatını karıncanın konuşmasını dinlediği zaman, diğer insanların bilemediği lisanı anlayınca yapmış ve nimetlere şükre müdavim kılmasını Yüce Allah'tan istemiştir.(128)

H - Hz Lokman'ın Şükürü

Lokman, Kur'an-ı Kerim'de 31. surenin adıdır. Adını Allah'ın Lokman'a verdiği hikmeti anlatan 12 ayetten alır. Surenin tamamı 34 ayettir (129). Lokman oğluna Allah'a şirk koşmamasını, anne-babasına itaat etmesini, iyiliklerin kaybolmayacağını, namaza devam etmesini, iyiliği emredip kötülükten vazgeçmesini, başına gelenlere sabretmesini, kibirden uzak durmasını tavsiye etmektedir (Lokman 31/13-14).

Lokman Hz. Eyyub'un kız kardeşinin ya da teyzesinin oğlu Azer soyundan Baura oğlu olup, bin yıl yaşamış, Hz. Davud'a yetişip ondan ilim öğrenmiştir. Nebî olduğunu söyleyenler varsa da cumhurun görüşüne göre nebi değil hakimdir.(130)

126- Tabbare, Afif Abdülfettah, meal-Enbiya fi-l-Kur'an-il Kerim, S.294

127 - Konyalı Mehmed Vehbi, XI, 4496

128 - Tabbare, a.g.e., S.284

129 - Ateş, Süleyman, a.g.e., S.410

130 - Elmalılı, a.g.e., VI, 3842

Yüce Allah Lokman'a hikmet verip şükretmesini emretmiştir (Lokman 31/12). Lokman da bu şükürü eda olarak oğluna nasihatlerde bulunmuştur.(131)

Hz. Davud bir koyun keser, koyunun en iyi uzvundan ikisini getirmesini Lokman'a emreder. Lokman koyunun diliyle yüreğini getirir. Diğer bir vakitte en kötü uzvundan ikisini getirmesini emrettiğinde aynı azaları getirir. Davud (A.S.) hayvanın en iyi uzvunu istedim, diliyle yüreğini getirdin, en kötü uzvunu istedim yine onları getirdin bunun sebebi nedir deyince Lokman cevabında o iki aza iyi olursa herşeyin iyi olacağını, eğer kötü olursa herşeyin kötü olacağını söylemiştir. (132)

131 - Elmalılı, a.g.e., VI, 3843

132 - Konyalı Mehmed Vehbi, a.g.e., XI, 4316

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ŞÜKRÜ İFA YOLLARI
VE
SONUÇLARI

ŞÜKRÜ İFA YOLLARI

I- KALB ve DÜŞÜNCE YOLUYLA ŞÜKR

Kur'an-ı Kerim'de şükür emredilmiş, ayrıca bunu ifa yolları da gösterilmiştir. Ayetlerde bunların kalb, düşünce, dil ve diğer bazı azalar olduğunu görmekteyiz. Bu azaların kendileri hem birer nimet hem de şükre vasıta olmaktadır.(1)

Nitekim bir ayette "Allah sizi annelerinizin karnından hiçbirşey bilmez olduğunuz halde çıkardı. Size işitme duyusu, gözler ve kalbler verdi ki şükredesiniz." (Nahl 16/78) buyurulmaktadır.

Böylece bu azalar birer alet olup bunlarla şükredildiği başka bir ayette de bunları bizim için yaratanın Allah olduğu, ancak buna karşılık pek az şükredildiği (Mü'minün 23/78) ikazı yapılmaktadır.(2)

Kıyamet gününde fayda verecek olanın, küfür ve nifak hastalıklarından korunmuş sağlam ve temiz bir kalp olduğu (Şuara 26/89) bildirilirken Allah'a inanan kimsenin kalbinin hidayete, doğru düşünceye ulaştırılacağı (Teğabün 64/11), buna mukabil kalbi zikirden gafil olarak kendi hevasına ve nefesine tabi olan kimsenin işlerinin batıl, günlerinin de boşa geçmiş olacağı açıklanmaktadır.(3)

İman'ın bulunduğu yer kalptir (Hucurat 49/7). Kalpler de ancak Allah'ı zikirle mutmain olur, sükuna kavuşur (Ra'd 13/28).

Kalbin şükredebilmesi için oraya imanın yerleşmesi lâzımdır. Sadece bilmek yeterli değildir. Bilinenlerin kalb ile tasdik edilmesi şarttır. İnsanın kutuluş sebebi olan iman kalp ile tasdik, dil ile ikrardan ibarettir (4).

1 - Sâbûnî, Safvetü't-Tefasir, II, 137

2 - Neseft, Medarik, II, 295

3 - Konyah Mehmed Vehbi, Hülasattü'l-Beyan, VIII, 3116

4 - Razi, Tefsîr-i Kebîr, XXIII, 114

Kalbin şükürü; nimet verici tarafından verilen nimeti düşünmek, onun kadrini bilmek ve onu verene ta'zim ve hürmet beslemektir (5). İnsanlar kulakları ile Allah'ın ayetlerini dinlemeli, gözleri ile ilâhî kudretin eserlerini seyretmeli, Allah'ın kudret ve büyüklüğünü düşünmeli, kalbleriyle de manevi bir zevk içinde tevhid ve tesbihe devam etmek suretiyle şükretmelidir. Çünkü bu azaları veren ancak şükre lâyık olandır (6).

Kur'an'da kulun Allah'ı zikredip O'na şükretmesiyle O'nunla kendi arasında bir bağ oluşacağı, Allah'ın da onu unutmayacağı ifade edilmektedir. " O halde siz beni zikredin ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, nankörlük etmeyin (Bakara 2/152)". Yani ibadet ve taatle beni zikredin. Ben de sizi sevap ve mağfiret ile zikredeyim. Nimetlerime şükredin, isyan ve inkâr ile o nimetlerime nankörlük etmeyiniz demek olduğu anlaşılmaktadır (7). Burada müminlerden İslâm nimetinden, din, şeriat ve hidayet nimetlerinden dolayı şükretmeleri istenmektedir. Eğer şükür olursa nimetler çoğalır, nankörlük olursa azalır. Bu Allah'ın va'didir (8).

Şükür, kendisine ulaşan bir nimetten dolayı kalble, dille, yahut bedenle veya hepsiyle birlikte olabilir. Bu şükürün olabilmesi de Allah'ın emirlerine itaat edip nimetleri yerli yerinde kullanmaya, inkâr, isyan ve nankörlükten uzak durmaya bağlıdır (9). Nitekim Kur'an-ı Kerim'de şükre örnek olarak gösterilen Hz. Süleyman ve Hz. Davud'a ilim verilmiş, onlar da kalben ve bedenen Yüce Allah'a şükretmişler ve bu nimetin ebedî olarak kendilerine verilmesini istemişlerdir. (10)

Kalbin şükürü hususunda İbn-i Abbas'tan gelen bir rivayette Hz. Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurmuşlardır: "Dört şey vardır ki bunlar kime verilirse ona dünya ve ahiretin en hayırlısı verilmiştir.

1-Şükreden bir kalb

2-Allah'ı zikreden bir dil

3-Musibete karşı sabreden bir beden

4-Nefsi ve malı konusunda kocasını günaha düşürmeyen bir kadın" (11).

İlmî araştırmalarda kalbin başlı başına vücutta bir merkez teşkil ettiği ortaya atılmıştır. İnsan vücudunda üç tane merkez bulunduğu; birincisi beyin

5 - Râğb İsfahanî, el-Müfredat fi Garîbi'l-Kur'an, S.266

6 - Taberî, a.g.e., XIV, 93

7 - Sâbüri, a.g.e., I, 106

8 - Taberî, a.g.e., II, 22

9 - Elmalılı, a.g.e., I, 445-446

10 - Razi, a.g.e., XXIV, 185-188

11 - İbn Mâce, Nikâh 5, Tirmizî, Tefsiri's-Sure 9

ikincisi sinir sistemi ve üçüncüsünün de kalb olduğu, kalbin bizzat içinde de minik bir beyin sisteminin (A. V. düğümü) varlığı ileri sürülmüştür.

Sevgide göğsümüzde bir sıcaklık hissederiz. Ayrılıkta kalb bölgesi cendere gibi sıkılır. Sevdiği ile başbaşa konuşan kimse açlık hissetmez. Gözlerin yaşarması v.s. bütün bunlar da beyin ve bitkisel sinir sisteminin rolü tesbit edilememiştir denilmekle bunların kalb ile alâkalı olduğu iddia edilmiştir. (12)

Küfürden uzak duran imanlı kişinin Cennet'e gideceği, günahları sebebiyle Cehennem'e gitse bile sonunda oradan çıkarılacağı peygamberimiz tarafından haber verilmektedir (13).

Kur'an-ı Kerim'de kalbin de bir bünye gibi hastalanacağı (Bakara 2/10) yahut sıhhat bulacağı (Şuara 26/89) (Saffat 37/84) bazen de taş gibi sertleşeceği (Bakara 2/74) ve mühürleneceği (Bakara 2/7) bildirilmiştir (14). İmam-ı Gazali kalbin hastalığının çoğu zaman hissedilemeyeceğini nasıl ki aynası olmayan bir adamın yüzündeki alaca hastalığını hissetmeyeceğini, ona söylense bunu doğrulamayacağını, kalbi hasta olan kişinin de böyle olduğunu söylemiştir (15).

Kalbin mühürlenmesi: İnsanların kalpleri ilimlerin ve bilgilerin zarfları ve kapları gibidir. Kulak da bir kapı gibidir. Böylece kalbin mühürlenmesi zarfın mühürlenmesini, kulağın mühürlenmesi de kapının mühürlenmesine benzetilmiştir. Peygamberimiz de şöyle haber vermiştir: "Kişi bir günah işlediği zaman kalbinde siyah bir nokta, kara bir leke olur. Eğer sahibi pişman olur, tevbe ederse kalb yine parlar eğer tevbe etmez de günah tekrarlanırsa o leke de artar. Sonra arta arta öyle bir dereceye gelir ki o leke bütün kalbi kaplar" (16). Mutaffifin Suresi'nde "Hayır, onların işleyip kazandıkları şeyler, kalblerinin üzerine pas tutmuştur."(Mutaffifin 83/14) ayetindeki pas da bu leke ile izah edilmiştir (17).

Kalpler Allah'ın zikriyle yumuşar (Zümer 39/23), korkar, ürperir (Hadid 57/16) (Enfal 8/2), imtihan edilir (Hucuraat 49/3). Doğru yola erdirildikten sonra kalbin eğilmemesi için dua tavsiye edilmiştir (Al-i İmran 3/8). Kalb yaratıcısına aynı zamanda şükreder. Hem kalbin şükürü, azaların şüküründen daha şereflidir. Bundan dolayı Allah'ı zikretmek de en faziletli amellerden sayılmıştır. Kalbin Allah'ın nimetlerinin şükürle meşgul olması o nefis için en büyük saadetlerdendir. Râzi'ye göre kalbin şükürle meşgul olması verilen nimetlerin

12 - Bkz. Nurbaki, Haluk, Kur'an-ı Kerim'den Ayetler ve İlmî Gerçekler, S.284-295

13 - Buharî, İman 15, Rikak 51, Fiten 13, Müslim, İman, 302, Ahmed İbn Hanbel, III, 16-17

14 - Tirmizî, Menakıb, 19

15 - Gazalî, İhya-ü Ulumi'd-Dîn, IV, 138

16 - İbn Mâce, Zühd 29, Tirmizî, Tefsîru's-Sure 83, Muvatta Kelâm 18, Ahmed İbn Hanbel, II, 297

17 - Elmahlî, a.g.e., I, 214

hakkını ödemedir. Azalarla yapılan ibadetler ise gelecek nimetleri istemektir. Nimetlerin hakkını ödemek, borcu ödemek gibi olup daha da mühimdir. (18)

Netice olarak kalb ile şükür, mevcut olan nimetlerin hepsinin zahirde ve batında, içte ve dışta menfaatlerin, lezzetlerin başkasından değil ancak Allah'tan olduğuna sağlam ve devamlı bir itikatla inanmaktır. Dilin şükürü de kalbteki şükürün tercümanlığıdır (19).

II - DİL YOLUYLA ŞÜKÜR

Yüce Allah'ın yalnızca insana vermiş olduğu konuşma melekesinin aleti olan dil de çok büyük bir nimet olup şükürün hem sebebi hem de vasıtasıdır.

Dil ile yapılan şükre kavli şükür denir (20). Bizlere nimet olarak verilen dilimizi ve dudaklarımızı en mükemmel surette yaratan yüce Allah'tır (Beled 10/9). Dil, kalbin tercümanlığını yapar. Muameleler onunla tamamlanır. Şahitlik yapar. Acıyı, tatlıyı hisseder. (21)

Yerlerin ve göklerin yaratılması Allah'ın ayetlerinden olduğu gibi değişik renkleri ve lisanlar da Allah'ın ayetlerindedir (Rum 30/22).

İnsanların dünyada yaptıklarına kıyamet gününde dilleri de şahitlik yapacaktır (Nur 24/24). Onun için dili her türlü afetlerinden korumak lâzım geldiği ortaya çıkmaktadır.

İmam-ı Gazalî, dilin 20 kadar afetini saymıştır. Bunlar; boş sözler konuşmak, batıla dalmak, başkalarının sözlerine itiraz ve onlarla mücadele etmek, düşmanlık yapmak, sövmek, çirkin konuşmak, lânetlemek, şarkı, türkü ve hevai şiirler söylemek, yersiz mizahlar yapmak, alay etmek, yalan konuşmak, yalan yere yemin etmek, gıybet etmek, laf taşımak, iki yüzlü olmak, övmek, hatalı konuşmak, yersiz sorular sormak, v.s. (22).

Dilin şükürü, nimet verenin nimet verici olduğunu itiraf etmek ve ona diliyle sena ve medîhte bulunmaktır (23).

Dil ile şükür, nimetin Allah-ü Tealâ'dan olduğunu itiraf etmek, mahluka izafe etmeyi terk etmektir. Ne kendine ne kuvvetine ve çalışmasına ne de kendinden başkasının ellerinde cereyan edenlerin hiçbirine güvenmemektir. (24)

18 - Razi, a.g.e., XVIII, 20

19 - Elmahlî, a.g.e., V, 4027

20 - Alfisi, Ruhu'l-Meanî, VI, 82

21 - İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-Beyan, X, 436

22 - Bkz. Gazalî, a.g.e., III, 246-365

23 - Râgıb, a.g.e., S.266, Asım Efendi, a.g.e., II, 446, Razi, a.g.e., XXIV, 185-188

24 - Elmahlî, a.g.e., VI, 4026

" (Şekür olan) çok şükreden kullarım azdır." (Sebe 34/13) ayetinde çok şükürden maksat bütün gayretini şükre sarfeden, kalbi, dili ve sair azaları ile şükreden kişiler kasdolunmaktadır. (25)

Hız. peygamberin hadislerinde de dil ile şükürün önemi üzerinde kurulmaktadır. "Allah'ın nimetlerinden bahsetmek şükürdür, nimetlerden bahsetmeyi terk etmek küfürdür" (26). "İnsanların Allah'a en çok şükredeni insanlara en çok teşekkür edenidir."(27). Allah-ü Tealâ insanları kendi nimetleri için vasıta yapmıştır. Böylece nimetlere vasıta olan, insanlara o nimetleri akıtan peygamberlere, sahabeyle, alimlere şükretmek lâzımdır. Kula olan şükür çoğalınca Allah'a olan şükür de çoğalacaktır (28). Eğer şeytan insanları şükürden daha çok Allah'a ulaştırın bir yol olduğunu bilseydi o yolun başını tutardı. Halbuki şeytan "Sonra onlara sağ ve sol taraflarından geleceğim. Çoğunu şükreder bulmayacaksın (Araf 7/17) diyor. Çoğunu sabreder v.s. bulmayacaksın demiyor.

Allah-ü Tealâ buyuruyor ki:"Ey ademoğlu! Beni zikrettiğinde bana şükretmiş olursun. Beni unuttuğun zaman ise nimetime nankörlük etmiş olursun." (29)

Şükredenlerden olabilmek için zikreden olmak lâzım geldiği bu kudsi hadisten anlaşılmaktadır. Öyleyse insan dilini Allah'ı zikirle meşgul etmeli, dilin afetleri sayılan kötü fiillerle meşgul olmaktan uzak durmalıdır. Hız. Peygamberin bu konuyla alakalı olarak da "İki çenesi arasındaki dili hususunda bana kefalet veren kimsenin Cennet'e girmesine ben kefil olurum" buyurduğu rivayet olunmaktadır.(30)

Eğer kişi diline sahip olamıyorsa o zaman en azından susmasının kötü şeyleri söylemesinden daha hayırlı olacağını Hız. Peygamber haber vermektedir. "Allah'a ve ahiret gününe inanan hayır söylesin veya sükut etsin" (31). Böylece şüküreden kişinin kurtulmuş ve nankörlüğe düşmemiş olacağı ortaya çıkmaktadır.(32)

Aslında insanın sahip olduğu azaları, lisan-ı halleriyle uyarmakta nankörlüğe düşmemesini hatırlatmaktadırlar. Fakat uyarıları herkes anlayamaktadır. Hız. Peygamber; "Ademoğlu, sabaha çıktığı vakit bütün azaların dile gelecek; -Bizim hakkımızda Allah'tan kork, çünkü sen doğrulur, doğruyu

25 - Elmahlı, a.g.e., VI, 3953

26 - Ahmed İbn Hanbel, IV, 278-375

27 - Ahmed İbn Hanbel, V, 212

28 - Feyzül-Kadir, I, 526

29 - Ahmed İbn Hanbel, VI, 90

30 - Ebu Davud, Zekât 27, Tirmizî, Zühd 61, Ahmed İbn Hanbel, V, 275-276

31 - Buharî, Rikak 23, Müslim, İman 75, Tirmizî, Birr 43

32 - Tirmizî, Kıyame 50, Darimî, Rikak 5, Ahmed İbn Hanbel, II, 159-177

söyler, doğru yolda bulunursan, hepimiz doğrudur ve selâmette oluruz. Şayet sen eğrilir, sağa sola kayarsan hepimiz eğriliriz." dediklerini haber vermektedir.(33)

Ömer İbn-i Hattab (R.A.) Ebu Bekr es-sıddık'ın (R.A.) eli ile dilini çekip uzattığını görünce, "ne yapıyorsun" der. Bunun üzerine Hz. Ebu Bekir, "Başıma gelenler hep bunun yüzünden geliyor" cevabını verir.(34)

Netice olarak dil, yani konuşma kaabiliyeti yüce Allah'ın sadece insanlara vermiş olduğu değeri biçilemeyecek bir nimettir. Dil aynı zamanda nimetlerin şükürüne de bir vasıta. Bu nimeti yaratanın razı olacağı şekilde kullanmak lâzımdır. Kişi söylediklerinden sorumludur ve ne söz söylerse söylesin mutlaka yanında bir gözcü vardır.(Kaf 50/18)

III- AKSIYON YOLUYLA ŞÜKÜR

Aksiyon, bir kuvvetin, maddi bir etkenin, bir fikrin ortaya çıkması, insan faaliyetlerinin açığa çıkması ve hareket olarak tanımlanmıştır. (35)

Aksiyon yoluyla yapılan şükür, azalarla yapılan şükürdür. Buna fiili şükür denilir (36). Bu da kulun kulağını gözünü ve sair bütün azalarını Allah-ü Tealâ'ya itaat ederek hareket ettirmesi, yaratıldıkları gaye için kullanması, Cenab-ı Hak'ın hoşlanmadığı yerlerde kullanmaktan uzak durmasıdır. Bu nefse, iradeye ve hevaya ve saire de şamildir (37). Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır: "O'dur ki, sizin için o kulağı, o gözleri ve göntülleri inşa etti. Ne kadar az şükrediyorsunuz." (Mü'mininun 23/78)

Sayılamayacak kadar nimetin sahibi olan insanın malik olduğu nimetlerden birisi de dünyaya açılan pencereleri olan gözleridir. Gözleri nimet olarak yaratan yüce Allah (Beled 90/8), insandan nefsinin sabah akşam rızasını isteyerek Rabbine yalvaranlarla beraber tutarak, gözlerini dünya hayatının süsünü isteyerek onlardan başka yana sapmamasını (Kehf 18/28) istemektedir.

Gözleri harama bakmaktan korumak lâzım geldiği gibi aynı zamanda bazı insanlara verilen dünyalıklara göz dikerek hırs bürümesinden de muhafaza etmek gerekir. İnanmayanların elindeki dünya malları geçicidir. İnananların sahip olduğu iman ve Kur'an nimetleri ebedî kurtuluşa vesiledir (38). Bazı zümrelere verilen dünya hayatının süsleri kendilerini denemek içindir. Onlara göz dikmemek lâzımdır. Aynı zamanda gözlerin şükürü, arkadaşında gördüğün kusuru örtbas etmek, kulakların şükürü, arkadaşın hakkında duyduğun kusur ve

33 - Tirmizî, Deavât 113

34 - Gazâlî, a.g.e ,III, 249

35 - Meydanî Larousse, I, 249

36 - Alûsî, a.g.e., VI, 82

37 - Râgıb İsfahanî, a.g.e., S.266, Cürcânî, Ta'rifât, S.129, Asım Efendi, a.g.e.,II, 446; Kuşeyri ,Risale , I ,490

38 - Konyah Mehmed Vehbi, a.g.e., VII, 2772

ayıpları gizlemek süretiyle olur. Çünkü Rabbi'nin rızkı daha hayırlı ve daha devamlıdır (Taha 20/131). İnanmayan insanların gözlerinde perde vardır. Onlar bakmak isteseler bile göremezler. Onların gözlerini gaflet, şehvet ve nefsanîyet perdesi bürümüşür. (39)

Bu manada Yüce Allah, Cehennem'e gidecek olanların kalpleri olup anlamadıklarını, gözleri olup görmediklerini, kulakları olup işitmediklerini, gaflet içinde bulduklarını (A'raf 7/179) haber vermektedir.

Bize göz nimetini veren Yüce Allah onu almaya da kâdirdir. Dilese gözlerimizi siler de yolda dökülür kalırız (Yasîn 36/66). Gözlerimiz bize âhiret âleminde de verilecektir. Orada canların çektiği, gözlerin hoşlandığı herşeyin verileceği (Zuhruf 43/71) haber verilmektedir. Kim dünyada manen kör olursa, o ahirette de kördür, yolca da daha şaşkındır (İsra 17/72). Resûlullah efendimiz gözünün, kulağının şerrinden Allah'a sığınırdı. (40)

Gözler Allah'ın ayetlerini dinlediği zaman yaş ile dolar (Maide 5/83). Mahlukâta bakarak ibret alır. Böylece şükür vazifesini yapar.

Kulaklar da şükür veya küfür vasıtasıdır. İnançtan mahrum olan kişi Allah'ın ayetlerini dinlediği zaman inkâr eder, bununla da kalmayarak alay eder (Nisa 4/1440). İnanan insanlar ise Hak'ka karşı "İşittik, iman ettik, imana davet edeni duyunca da iman ettik" derler (Bakara 2/285) (Al-i İmran 3/143).

Kulağı mühürlü olmayan insan hakkı, hakikatı işitince imana kavuşur, ömrü boyunca iyi şeyleri işitip iyilikleri yaşamaya ve yaşatmaya çalışır. Böylece kulağıyla şükür vazifesini ifa etmiş olur. İnanmayanlar bunu bildikleri için Kur'an okunduğu zaman onu dinlemeyerek, orada gürültü ve şamata yapılmasını istemektedirler (Fussilet 41/26).

Netice olarak kulak, göz, kalp hepsi yaptıklarından sorumludurlar (İsra 17/36). Kulak, güzel şeyleri işitip irşad olmak için, göz, Allah'ın ayetlerini müşahede etmek için, akıl da mahlukatı yaratana düşünmek için verilmiştir. Bunları yerli yerinde kullanmayan insan sanki bu nimetleri kaybeden gibidir. (41)

Burada abdest, namaz, zekât, hac, oruç, anne-babaya hürmet, ve kötülüklerden kaçınmak da aksiyon yoluyla şükre girmektedir. Bu hususla alâkalı olarak Yüce Allah, iman edenlere namaz kılacakları vakit abdest almalarını, cünüp iseler boy abdesti almalarını, abdest alma imkânı yoksa teyemmüm yaparak ibadetlere devam etmelerini emretmektedir. Allah-ü Tealâ hiçbir güçlük çıkarmadan insanları her yönden temizlemek ve nimetini insanlar üzerine tamamlamayı murad ettiğini haber vermektedir. Bütün bunlara karşılık

39 - Elmalılı, a.g.e., I, 213 ; Kuşeyri, Risalesi (Hazırlayan Süleyman Uludağ) S. 317

40 - Nesâî, İstiaze 4-10-11, Ebu Davud, Vitir, 32

41 - Sâbûrî, a.g.e., II, 317

da şükür istemektedir (Maide 5/6). Ayette bahsedilen nimetler genişlik, merhamet, rahmet, kolaylık ve musamaha ile izah olunmuştur. (42)

İman edip salih amel işlemek, insanı dinamizme sevkeder. Çünkü iman ve ibadetler bir noktada mü'mini boş işlerden uzaklaştırır (43). Sıcak soğuk demeden abdest almak, sabahın erken saatlerinden gecenin belirli bir vaktine kadar muayyen zamanlarda Rabbi ile baş başa kalmak, ancak inancı, sağlam şükür duygusu bulunan insanların yapabildiği amellerdir. Namaz insanı kötü ve iğrenç şeylerden alıkoyar (Ankebut 29/45).

Yüce Allah, içimiz dışımız temizlenip nimetin zevkini öyle alalım diye abdesti farz kılmıştır. Dinde zorluk yoktur, dinî mükellefiyeti külfet ve zahmet değil bir nimet tanınmalıdır. Abdestin, guslün, teyemmümün hikmeti maddi ve manevi temizliktir. İyilikler iyiler için olduğundan temizlik, nimet ve saadetin tamamlanmasına vesile olur. Bu şükre sebeptir. Şükür de "Eğer şükrederseniz ziyadeleştiririm" (İbrahim 14/7) ayetinin mucibince saadet nimetinin çoğalmasına sebeptir. Bu suretle üzerinden mutluluk nimeti sonsuz bir çoğalma ile çoğalıp gidecek demektir. Buradan şu anlaşılıyor ki; saadet nimetinin en büyüğü şükrandır. En mesut kimseler şükran hissi ile dolu olanlardır. Hulâsa nimetin ziyadeleşmesi şükürle, şükür de nimeti unutmamakla olacağından bu ibadetlere devam etmek lâzım geldiği ortaya çıkmaktadır. (44)

Oruç da bir nevi aksiyon yoluyla şükürdür. Bir ay oruç farz kılınmış, hasta olanlar ve yolcukukta bulunanlara kolaylık olarak sonra tutma imkânı verilmiş, bütün bunlar, şükre sebep sayılmıştır (Bakara 2/184-185). Bir hadîs-i Şerifte de "Herşey için bir zekât vardır, cesedin zekâtı da oruçtur, oruç sabrın yarısıdır." (45) buyurularak, orucun faydalarına işaret olunmuştur. Oruç kişiye nimetlerin kıymetini anlatır. Şükür duygusunu geliştirir. Oruç tutan kişi yoksulların, mahrumların hallerini daha iyi anlar. Kendisinde merhamet, şefkât ve yardımlaşma duyguları artar.

Anne-babaya iyilik de aksiyon yoluyla şükürün bir kısmıdır. "Biz insana, ana-babasına (taati) tavsiye ettik. Anası onu zayıflık üstüne zayıflık çekerek taşımıştır. Onun sütten kesilmesi iki yıl içinde olmuştur. Bana, anama ve babama şükret (diye tavsiye ettik). Dönüş banadır." (Lokman 31/14) ayetinde ana-babaya şükür Allah'a şükürle beraber zikredilerek ehemmiyeti ortaya konmuştur.

Anneler çocuklarını birçok zorluk ve sıkıntılarla taşırlar. Burada Yüce Allah verdiği nimetlerden dolayı kendisine şükürü isterken, terbiye edip kuvvet

42 - İbn Kesîr, II, 29

43 - Dumlulu, Ömer, Kur'an-ı Kerim'de Salâh Meselesi, S.136

44 - Elmalılı, a.g.e., III, 1589-1590

45 - Tirmizî, Deavat 86, İbn Mâce, Sıyam 44, Darimî, Vudu 2, Ahmed İbn Hanbel, IV, 260

buluncaya kadar meşekkatlere katlandığından dolayı da anne-babaya şükür istemektedir. Dönüş Allah'adır. Kimin Allah'a, ana ve babasına şükredip etmediği o gün sorulacaktır (46). Yüce Allah fazlıyla insanı anne ve babadan meydana getirmektedir. Hakikatta yaratan Allah'tır, anne-baba ise dünyaya gelmeye sebeptir. Bundan dolayı Allah'a ve anne-babaya şükür istenmektedir. Ancak, anne-babanın nimetleri dünyaya mahsustur. Allah'ın nimeti ise hem dünyada hem de ahirette olacaktır (47). Ana-babaya şükür, haklarını gözetip de itaat ve ihsanda bulunmak ve dua etmekle olur. (48)

Yeminlerle alâkalı durumlarda takip edilecek yolu bildirmesi de Allah'ın bir lütfudur. Dolayısıyla bu da aksiyon yoluyla şükürdür. Yüce Allah mü'minleri yeminlerinde bilmeyerek yaptıkları hatadan ötürü sorumlu tutmamakta, fakat bilerek yapılan yeminlerden dolayı sorumlu tutmaktadır. Bunun da keffareti (bozulan yeminin cezası) aileye yedirilenlerin orta derecesinden on fakiri yedirip doyurmak, yahut da onları giydirmek ya da bir köleyi azad etmektir. Bunu bulamayan kimse üç gün oruç tutar. Bunlar şükredelim diye açıklanmıştır. (Maide 5/89)

İnsan gücü nisbetinde şükürü ifaya çalışmalı ve bunu Allah'tan istemelidir. Yüce Allah Davut ailesine şükür için çalışmalarını emrederek (Sebe' 34/13) bu konunun ehemmiyetini haber vermektedir. Bu ayetten şükürün ifasının vacib olduğu anlaşılıyor. Öte yandan nimetlere lâyıkiyle şükretmek mümkün olmadığından nimetlere şükredebilmek de ayrıca bir şükür sebebidir. Böylece bir şükürden sonra daima Allah'ın nimetlerine başka bir şükür lâzımdır. Yüce Allah "Sizin tam bir şükre gücünüz yetmezse burada size zorluk yoktur. Çünkü kullarımdan lâyıkiyle şükreden azdır. Beşerî takatınız nisbetinde nimetlere karşı şükredebilirsiniz. Ama sizin getirdiğiniz az şükürü kabul ederek sizleri nimetlerime şükredenlerden yazıyorum" buyurmaktadır. Bu kabul de büyük bir nimettir. (49)

Rivayet olunur ki Hz. Ömer bir adamın "Allah'ım! Beni o azdan kıl" diye dua ettiğini duymuş. "Bu nasıl dua?" diye sormuş. O zat "İşitiyorum ki, Allah kullarım içinde şükreden azdır (Sebe' 34/13) buyuruyor. Beni de bu azlardan kılmasını istiyorum." şeklinde cevap vermiş. Hz. Ömer de "Herkes Ömer'den daha bilgili" buyurmuş. (50)

Şükürü ifa hususunda peygamberimiz de "Yarabbi! Bizi nimetlerine şükredenlerden kıl (51)" buyurmak suretiyle şükürü istememizi bize tavsiye

46 - Taberî, a.g.e., XXI, 40-41

47 - Razi, a.g.e., XXV, 147

48 - Elmahlî, a.g.e., VI, 3845

49 - Razi, a.g.e., XXV, 248

50 - Elmahlî, a.g.e., VI, 3953

51 - Edu Davud, Salât, 178

etmektedir. Yine "Aza şükretmeyen çoğa da şükretmez (52)" buyurarak şükürü ifaya azdan başlamamız lâzım geldiğine işaret etmişlerdir. Aynı şekilde kanaatin de bir şükür olduğunu hadislerden anlamaktayız. Peygamber efendimiz "Sen kanaat sahibi ol, insanların en çok şükredeni olursun (53)" buyurmuşlardır.

Şükürün belirtisi ihlâsla Allah'ın lutfettiği nimetlerin kadrini bilmek ve bunu dil ile ikrar edip davranışlarla segilemektir. Bu da üç şeyi ifade eder. Birincisi, şükreden kimse kendisine nimet verenin lûtfunu iyice değerlendirmeli ve şükürde başkasını O'na ortak koşmamalıdır. İkincisi kendisine nimet verene sevgi ve bağlılık duymalıdır. Üçüncüsü de kendisine nimet verene itaat etmelidir. (54)

Ebu Ali Ruzbari Şöyle der: Her organının bir dili olsada bununla verdiği nimetler için sana hamd ü sena etsem; bu, benim şükürümün ziyadeleşmesinden çok senin nimet ve ihsanının fazlaşmasına delalet ederdi. Zira nimetine şükretmeyi nasip etmen de bir nimettir.

Netice olarak şükür kalb, dil ve diğer azalarla ifa olunmaktadır. Kişi bu azalarla takati nisbetinde Allah'a şükretmekle vazifelidir. Bu azalarını Allah'ın razı olacağı işlerde kullananlar şükretmiş sayılmaktadırlar. Kişi lâyıkiyle şükredemese bile Yüce Allah'ın biraz da olsa şükre yönelmesi sebebiyle o kişiyi şükreden kullarının arasına yazacağı ümit olunmaktadır.

Aynı zamanda şükredenlerden olabilmek için farzları eda etmek, Allah'ın diğer emirlerini yerine getirmek, haramlardan korunmak, hududu muhafaza etmek gerekmektedir. (55)

Kalb, tanımak ve sevmek içindir. Dil, sena içindir. Azalar ise Allah'ın taatında kullanılmak ve O'na isyandan uzak tutulmak içindir. (56)

IV - ŞÜKRÜN SONUÇLARI

İnsanın Yüce Allah'a şükretmekle ulaşacağı sonuçları şöylece tesbit edebiliriz:

A - Nimetin Hakkı Ödenmiş Olur

Kur'an-ı Kerim'de şükür, nimetlere karşılık istenmektedir (Nahl 16/114). Müminin Allah'ın verdiği nimetleri daima hatırlaması (Maide 5/7) (Bakara 2/40)

52 - Ahmed İbn Hanbel, IV, 278 ; Kelabazı , Doğuş Devrinde Tasavvuf (Hazırlayan Süleyman Uludağ) S. 150

53 - İbn Mâce, Zühd 24

54 - Mevdûdî, a.g.e., I, 373

55 - İbn Kesir, a.g.e., I, 218

56 - İbn Kayyim el-Cevziyye, sabredenler ve şükredenler, S.178

unutmaması ve onların şükürle meşgul olması lâzımdır. Bu itibarla şükür sebebiyle nimetlerin hakkı ödenmiş olur. Şükürü eda edilmeyen nimet vebâldir, mes'uliyettir. Şükürü eda edilen az nimet, şükürü eda edilmeyen çok nimetten daha hayırlıdır.

Nimetler az da olsa, çok da olsa mutlaka şükre ihtiyaç vardır. Kaldı ki bir lokma ekmeğin nasıl sistemli ve düzenli hizmetlerin ürünü olduğunu düşünürsek nimete şükürü daha iyi anlarız. Bir lokma ekmeği yiyebilmemiz için bulutlar, hava ve güneş, ay ve gece-gündüz, toprak ve ziraatçi, öküz ve traktör, arabacı ve fırıncı, para kazanan ve ununu hazırlayanlar hep hizmette bulunmuşlardır. O lokmayı, şükürünü yerine getirmeden yemek bir gaflet değil midir ? (57)

Nefes alırken ciğerlerimize oksijen girer, nefes verirken ciğerlerimizde biriken zehirli gaz dışarı çıkar. Sadece bir nefes alıp vermede Allah'ın bize iki nimeti vardır. Kanunî Sultan Süleyman'ın dediği gibi, "Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi/ Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi". Sadece sağlık nimeti dünyaya değer bir devlettir. Ama nankörlük eden, "Allah bana ne verdi ki, karnımız doymuyor ki" deyip de dilini Allah'a şükür ve hamde süslemeyen insanın gönlü sıkıntıdan kurtulmaz. Bunları yapan ise nimetin şükürünü eda etmiş olur. Genişlik ve ferah bulur. (58)

B - Nimetin Çoğalmasına Sebep Olur

Şükürü eda edilen nimette bereket hasıl olur. Bu hususla alâkalı olarak Yüce Allah'ımız şöyle buyurmaktadır: "Ve rabbiniz size şöyle bildirmişti: Andolsun şükrederseniz size (nimetimi) arttırm ve eğer nankörlük ederseniz azabım pek çetindir." (İbrahim 14/7) Ayette geçen "teezzene" kelimesinin manası bildirdi. va'd etti de olmaktadır. Bu da verdiğim nimete şükrederseniz, fazlımdan nimeti sizin için çoğaltırım anlamlarını ifade etmektedir. Bu ayet hiç şüphesiz şükürün, çoğalmanın sebebi olduğuna bir delildir. (59)

Bu ayetteki lâm kasemin cevabıdır. Böylece katıyyetle, şükrederseniz nimet üzerine nimet (ed'âfen-mudâafe), kat kat vereceğim manasını ifade etmektedir. (60)

Bu nimetin çoğalması iki yönden olabilir. Birincisi ruhani nimetlerin çoğalmasıdır ki bu şükreden kişinin devamlı Allah'ın nimetlerini, kendisine olan keremini, fazlını düşünüp tefekkür etmesiyle olur. Bu da kulun Allah'a olan muhabbetini çoğaltır. Allah'a muhabbet ise bütün mutlulukların, hayırların menbağıdır. Bu suretle manevî nimetler çoğalmış, genişlemiş olur.

57- Yıldırım, Celâl, Asım Kur'an Tefsiri, III, 1527

58- Ateş, Süleyman, Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri, I, 261

59- Kurtubi, a.g.e., IX, 343

60- Bursevî, IV, 399

İkincisi cismani nimetlerin çoğalmasdır. Bu da malumdur ki kimin Allah'ın nimetlerine şükür çok olursa nimetlerin ona ulaşması da çok olur. Böylece nimetlerde çoğalma olur (61). Zaten şükür, elde olan nimeti bağlamak, olmayan nimeti avlamak demektir (62).

C - Allah'ın Rızası Kazanılır

Kur'an-ı Kerim'de şükür rızaya vesile kılınmış, Yüce Allah'ın şükredenlerden razı olacağı açıklanmıştır. (Zümer 39/7).

(Rıza الرضى) kelimesi gadabın zıddı olup sülâsinin ikinci bâbından mastardır. "Şükran" gibi "Rıdvan" şeklinde de mastarı gelmektedir.(63)

Rıza hoşnutluk demektir. Kulun Allah'tan rızası; Allah'ın hükmünün akışını hoş karşılamasıdır. Allah'ın kuldun hoşnutluğu ise onun Allah'ın emrine uyduğunu, nehyinden sakındığını görmesidir. "Allah onlardan hoşnut olmuştur, onlar da Allah'ın lûtfundan memnun olmuşlardır (Maide 5/118)" ayeti bunu ifade etmektedir.(64)

Ayetlerde rıza kavramı genişçe yer almıştır. Yüce Allah, din olarak bizler için İslâm'dan razı olacağını haber verirken (Maide 5/3) gece ve gündüz kendisini tesbih edenlerden razı bulunduğunu müjdelemektedir. Küfürden (Zümer 34/7) ve fasıklardan razı olmadığını (Tevbe 9/96) bildirmektedir.

Aksiyon yoluyla şükür ifade eden salih ameller de Allah'ın rızasına sebeptir (Neml 27/19) (Ahkâf 46/15). Hudeybiye musalâhasında peygamberimizin etrafında kenetlenerek ona bir ağacın altında söz veren mü'minlerden de razı olduğunu Allah-ü Tealâ bildirmektedir (Fetih 48/18). Bundan dolayı bu bi'ata biy'atürırdvan denmiştir (65). Burada rıza, kendilerine nimet vermek manasındadır (66). Nitekim peygamberimize kaseyle, te'kitle "Rabbin sana yakında verecek ve sen de razı olacaksın (Duha 93/9)" buyurulmuştur. Burada nimet, Hz. Muhammed'e verilen ümmetidir, havz-ı kevserdir (67), Makam-ı Mahmud-i Muhammedî'dir, ümmeti hakkında şefaattir şeklinde izah olunmuştur (68). Bu rızaya kavuşabilmek için de Allah'ın nimetlerini anlatmak, tahdîs-i nimette bulunarak (Duha 93/11) şükretmek lâzımdır. Nimetten bahsetmek şükürdür. Şükür de rızaya sebeptir.(69)

61- Râzî, a.g.e., XIX, 86

62- Neseî, Medarik, II, 255

63- İbn Manzûr, Lisânü'l Arab 323

64- İbn Kesîr, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, I, 551

65- Elmalîh, a.g.e., VI, 4121

66- Elmalîh, a.g.e., VI, 4424

67- İbn Kesîr, a.g.e., IV, 522

68- Elmalîh, a.g.e., VIII, 5893-5895

69- İbn Kesîr a.g.e., IV, 523

Allah'ın rızası herşeyin üzerindedir (Tevbe 9/72). Peygamberimiz de "Yarabbi! Senin gadabından rızana , ikabından affına, senden sana sığınırım, seni hakkıyla senâ edemedim, sen zatını sena ettiğin gibisin" diye dua etmişlerdir (70). Demek ki şükür olmadan Allah'ın rızasına kavuşmak mümkün değildir. İman, sâlih ameller, dil, kalp ve azalarla yapılan şükürler sebebiyle rızaya ulaşılacağı anlaşılmaktadır.

D - Mükâfata Nail Olunur

Şükür mükâfat sebebidir. Şükredenlerin mükâfatlarının kesin olarak bahşolunacağı haber verilmektedir.

Yüce Allah zengin kılmayı, duayı ve tevbeyle kabul etmeyi dilemesine bağladığı halde şükürün mükâfatını kesin olarak vereceğini bildirmektedir. Cenab-ı Hakk, zengin kılmada "Allah dilerse, sizi yakında kendi lûtfundan zengin edecektir (Tevbe 9/28)", duayı kabul etmede "Hayır, yalnız O'na yalvarırsınız, O da dilerse istediğimiz belâyı kaldırır ve o zaman ortak koştuklarınızı unutursunuz (En'am 6/41)", rızık vermede "Allah dilediğine hesapsız rızık verir (Bakara 2/212)", mağfiret etmede "Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, bunun dışında dilediğini bağışlar (Nisa 4/48)", tevbeyle kabul etmede "Allah dilediğinin tevbesini kabul eder (Tevbe 9/15)", şükürün mükâfatını vermede ise "Şükredenlere muhakkak mükâfatını vereceğiz" diğer bir ayette de "Allah şükredenleri mükâfatlandıracaktır (Al-i İmran 3/144-145)" buyurmuştur. Bu ayette "Şakirîn", "Sâbitîn" yerinde kullanılmıştır. Çünkü sebat bir şeyin hakikatine yakinen vakıf olmak demektir. Bu da o şeye şükür gerektirir. Burada aynı zamanda nankörlük edenlerin noksanlık ve mahrumiyette kalacaklarına işaret vardır. Bu ayetlerde şükredenler en başta Hz. Ebu Bekir ve onun yolunda olanlar diye tefsir olunmuştur. Hz. Ebu Bekir, şükredenlerin emîri, önderi olarak vasıflandırılmıştır.

Ameliyle ahiret sevabını isteyerek şükredenlere bu istedikleri ziyadesiyle verilecektir. (71)

● Ayetteki mükâfat, şükredenlerin amellerine uygun olarak verilecek olan rahmet ve ihsan olarak da izah edilmiştir. (72)

Başka bir ayette de Allah'ın kitabını okuyanların, namaz kılıp zekât verenlerin asla son bulmayacak bir ticaret ümit ettiklerini, mükâfatlarını tam olarak ve lûtfundan fazlasını da kendilerine vermesini Yüce Allah'tan isterlerken

70- Müslim, Salât 222, Ebu Davud, Salât 148, Tirmizî, Deavât 75, İbn Mâce, İkamet 117

71- Ahûsî, Ruhu'l-Meanî IV, 75

72- Sâbûnî, Safvetu't-Tefasîr, I, 233

Allah-ü Tealâ kendisinin gafûr ve şekûr olduğunu (Fâtır 35/30), ihlâslı az bir ameli kabul edip ona çok sevap vereceğini müjdelemektedir. (73)

E - Takvaya Ulaşılır

Şükrün sonuçlarından birisi de sahibini takvaya, Allah korkusuna sahip kılmasıdır. "Nitekim Allah size Bedir'de yardım etmişti. Siz o zaman zayıf idiniz. O halde Allah'tan korkun ki şükredesiniz (Al-i İmran 3/123)." Takva kelimesinin kökü (veka روى) fiilidir. Vakyen ve vikayeten şeklinde mastarları gelmektedir (74). Takva vikaye mastarından türetilmiş bir isimdir. Vikaye, bir şeyi eziyet ve zarardan korumak (75), bir şeyi saklamak, muhafaza etmek, ıslah etmek (76), nefsi günah işlemekten muhafaza etmek (77) anlamlarına gelmektedir.

Kur'an'da takva ve ittika üç derecede zikrolunmuştur. Birincisi ebedî azaptan sakınmak için Allah'a şirk koştuktan kaçınmak, iman etmektir. "Ve onları takva kelimesine bağladı. (Fetih 48/26)" ayeti bu anlamdadır. İkincisi, büyük günahları işlemekten ve küçük günahlarda ısrar etmekten sakınmak ile tarzları eda etmektir ki, şer'an bilinen takva budur. "O ülkelerin halkı inanıp Allah'ın azabından korunsalardı. (A'raf 17/96)" ayeti bu anlamdadır. Üçüncüsü kalbinin sırrını Allah'tan gayri meşgul edecek herşeyden korumak ve bütün varlığıyla Allah'a yönelmektir. Bu da "Ey iman edenler Allah'tan ona yaraşır biçimde korkun. (Al-i İmran 3/10-29)" ayetinde görülmektedir. (78)

İman ile takva arasında yakın bir alâka vardır. "Eğer siz gerçekten mü'minlerseniz, Allah'tan korkun (itteku) (Maide 5/57)"

Müttakiler ayetlerde inanmayanların zıddı olarak zikredilmektedir. "Allah'tan korkanlara (müttekûn) va'd edilen cennet altından nehirler akar, yiyeceği ve gölgeliği ebedîdir. Bu Allah'tan korkanların (ittika) sonudur. İnkâr edenlerin (kâfirûn) sonu ise ateştir. (Ra'd 7/35). (79)

Şükürle takva arasındaki münasebet "Allah'tan korkunuz ki şükredesiniz (Al-i İmran 3/123)" ayetinde görülmektedir. Burada takva, Allah'a kulluk yapmak manasındadır. (80)

Takva, ma'siyetten kaçınmak, itaate sabırla devam etmekle olur. Yukarıdaki ayet; takva surctiyle olan Allah'ın nimetlerine umular ki

73- Kurtubî, a.g.e., XIV, 345

74- İbn Manzûr, Lisâni'l-Arab, III, 401

75- Ragıb, Müfredat, 833

76- Asım Efendi, Kamus Tercümesi, IV, 1221

77- Cürcanî, Tarifat 45

78- Elmalılı, a.g.e., I, 169

79- İzutsu, Kur'an'da Dini ve Ahlâkî Kavramlar S.260

80- İbn Kesîr, a.g.e., I, 401

şükredersiniz demektir. Bu mecaz veya kinayeten bir nimetten sonra diğer bir nimete nail olmayı ifade eder. Yani takva suretiyle nimete nail olursunuz. O nimete şükredersiniz. Burada şükür nimet yerinde kullanılmıştır. Çünkü nimetin sebebidir. (81)

O gün Bedir'de olduğu gibi, her zaman hep Allah'tan gereği gibi korkanlar, Allah'ın yardımına ulaşır şükredenlerden olacaklardır. (82)

F - Azabı Önter

Şükürün en büyük uhrevî sonucu sahibini Cehennem azabından korumasıdır. "Sizler şükreder, inanırsanız Allah size azab etmeyi ne yapacak ? Allah, şükürün karşılığını veren, (herşeyi) bilendir (Nisa 4/147)" Allah ve rasülüne iman edip amelini de düzeltene Allah azab etmez. Onun az şükürüne karşı çok mükâfat verir. (83)

Allah'ın kanununda azabın hikmeti, insanları küfür ve nankörlükten uzaklaştırıp şükür ve imana sevketmektir. Binaenaleyh şükür ve iman hasıl olduktan sonra Allah kullarına azab etmez. Çünkü Allah şekûr ve alîmdir. Azıcık bir itaate çok sevap ile mukabele eder. Şükür ve iman üzere devam edenler azaba uğramayacağı gibi küfür ve nankörlük üzere iken onları terk edip tevbe ederek şükür ve imana dönenler de o azaptan kurtulacaklardır (84).

Nitekim Ebu Cehil'in oğlu İkrime önce küfür ve nankörlük üzere bulunuyordu. Mekke fetholununca Hz. peygamberden kaçıp kurtulmak istedi ve Habeşistan'a geçmek üzere deniz yolculuğuna çıktı. Burada korkunç bir fırtına belirdi. Bunun üzerine gemidekiler bir birlerine dediler ki: "Bu fırtınanın geçmesi için yalnız ve bir tek olan Allah'a dua edip yalvarmamız gerekir." Bunun üzerine İkrime kendi içinden şöyle dedi: "Allah'a andolsun ki ! Eğer Allah'tan başkası denizde fayda vermiyorsa elbette karada da fayda vermeyecektir. Allah'ım! Sana ahdim olsun, eğer beni bu fırtınadan kurtarırsan iman edeceğim." Denizden kurtuldular ve İkrime rasülüllaha dönüp müslüman oldu. (85)

Bu ayette şükreden mü'minlere azab olunmayacağına tenbih vardır. Zaten kullarına azab etmekle Allah'ın mülkünde çoğalma olmaz. Azab etmeyince de saltanatında noksanlaşma olmaz. (86)

81- Alûsî, Ruhu'l-Meanî, II, 419

82- Elmahî, a.g.e., IV, 44

83- İbn Kesîr, a.g.e., I, 570

84- Elmahî, a.g.e., III, 1503-1504

85- İbn Kesîr, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, IX, 4795

86- Kurtubî, V, 426

V - NANKÖRLÜĞÜN SONUÇLARI

Şükrün zıddı olan nankörlüğün yol açacağı sonuçları da şu şekilde tesbit edebiliriz:

A - Nimet Kaybedilir

Nankörlük nimetlerin çoğalmasına mani olduğu gibi eldeki nimetlerin de kaybolmasına sebep olur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de haber verildiği gibi Musa Aleyhisselâm'ın kavminden hatta akrabalarından olan Karun mali nankörlüğe büyük bir örnektir (87). Karun azgınlık etti. Kendisine çok büyük imkânlar verildi ama o, kavminin "Şımarma. Allah şımaranları sevmez. Sana verdiği bu servet için de ahiret yurdunu ara. Allah sana nasıl iyilik ettiyse sen de öyle iyilik et. Sana nimeti veren Allah'ına şükret. Bozgunculuk yapma.(88)" demelerine rağmen şımarı, azgınlı. Kibir, gurur içinde elbisesini uzatarak yürümeye başladı. Allah'a karşı nankörlük ederek azgınlı. (89)

Hz. Musa'nın amcası veya amca zadesi olan Karun, Tevrat'ı çok güzel okuyan, insanlar arasında ilmiyle meşhur, hatta ismine "münevver" denen bir kişi idi (90). "Ben ilmin sayesinde bu mala sahip oldum" diyerek mağrur oldu. Öyle ki debdebesi karşısında dünyaya meyilli olan insanlar "Keşke Karun'a verilenin bir benzeri de bize verilseydi" diyecek duruma geldi. Ama kendisi, evi-barkı yere batırıldı gitti. Kimse de kendisine yardım edip kurtaramadı (Kasas 28/76-82).

Karun'un helâkine birçok sebep olmakla beraber son sebep olarak malın şükrü olan zekâtı vermekten kaçındığı için bu akıbete uğradığı bildirilmektedir. (91)

Kur'an-ı Kerim'de nankörlükleri sebebiyle ellerindeki nimetleri kaybeden Sebe oğullarından bahs olunmaktadır. Sebe oğullarının oturdukları yerlerde ibret olduğu haber verilerek, meskenlerinin sağdan ve soldan iki bahçe ile çevrili olduğu, onlara "Rabbimizin nimetinden yeyin de O'na şükredin. Memleketiniz hoş bir memleket; Rabbiniz de çok bağışlayıcı bir Rab'dir (Sebe' 34/15)" denilmişti. Ama şükürden yüz çevirdiler. Bu yüzden üzerlerine Arim seli gönderilmiş, onların iki bahçesini buruk yemişli, acılı meyvalı ve içinde biraz da Sedir Ağacı bulunan iki bahçeye çevrilmişti. Yüce Allah onları nankörlük ettiklerinden dolayı böyle cezalandırdığını haber vererek "Biz nankörlerden başkasını cezalandırmayız" buyurmuştur (Sebe' 34/16-17).

87 - Elmalılı, a.g.e., V, 3755

88 - Nesefti, a.g.e., III, 245

89 - Kurtubi, a.g.e., XIII, 310

90 - Râzi, a.g.e., XXV, 13

91 - Konyalı Mehmet Vehbi, a.g.e., X, 4150

Bir millet kendilerinde bulunan (güzel meziyet)'i değiştirmedikçe Allah onlara verdiği nimeti değiştirmez (Enfal 8/53).

Nankörlük edenler noksanlık ve mahrumiyet içinde kalmaya devam edeceklerdir. Yüce Allah şükredenleri bilip onlara (92) nimet verdiği gibi nankörlük edeni de sıkıntıda bırakır. (93)

Yine Kur'an-ı Kerim'de nankörlüğü sebebiyle elindeki nimetleri kaybeden bir kişi ve ona nasihat eden arkadaşlarının durumları darb-ı mesel olarak anlatılmıştır.

Nankör olan kişiye iki üzüm bağı verilmiş, onların etrafı hurmalarla çevrilmiş, ortalarında da ekin bitirilmiştir. Her iki bağ da yemişini vermiş, hiçbir şeyi eksik etmemiştir. Aralarından bir de nehir akıtılmıştır. O nankör arkadaşın başka ürünleri de vardır. Arkadaşıyla konuşurlarken ona malca kendisinden daha zengin olduğunu, adamca da güçlü olduğunu söyleyerek kibre kapılmıştır. Böylece kendisine zulmederek bağına girmiş, "Bunun hiç yok olacağını sanmam" demiştir. Daha da ileriye giderek, "Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. şayet Rabbi'me döndürülsem bile orada bundan daha güzel bir sonuç, daha güzel bir yer bulurum" demiştir. Kendisiyle konuşan arkadaşına, kendisini önce topraktan sonra nutfeden yaratarak bir adam biçimine koyan Rabbi'ne nankörlük etmemesini söylediye de dinletememiş. Sonuçta o nankör kişinin bütün ürünü yok edilmiş. Çardakları üzerine yıkılmış durumda olan bağının karşısında ona sarfettiklerine içi yanarak ellerini oğuşturmaya başlamış, nankörlüğe pişman olmuştur (Kehf 18/32-43).

B - Yolunu şaşır

Yüce Allah, İsrailoğulları'na "Namaz kılar, zekât verir, peygamberime inanırsanız ve ona yardım ederseniz Cennet'ime koyarım" buyururken kim nankörlük ederse düz yoldan şaşmış olacağını (Maide 5/12) haber vermektedir. Yani nankörlük eden kişi açık yolun ortasından göz göre göre sapmış, hiçbir mazereti kabul edilmeyecek çirkin bir hata yapmış, açıktan açığa en büyük tehlikelere atılmış olur. (94)

Yüce Allah, İsrailoğulları'ndan söz almış, hayırlı ameller yapanları Cennet'e koyacağını maksatlarını yerine getireceğini haber verirken kim de nankörlük ederse ahdinden dönüp muhalefet eder ve inkârı saplanırsa hidayetden dönüp dalalete saplanmış olacağını haber vermiştir. (95)

92 - Alüsi, Ruhu'l-Meani, IV, 75

93 - Sâbüni, Safvetü't-Tefsîr, I, 392

94 - Elmatlı, a.g.e., III, 1601

95 - İbn Kesîr, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, V, 2169

Bugün cemiyetimize baktığımız zaman böyle yolunu şaşırmış nankör insanları görmekte zorluk çekmeyiz. Allah'ın verdiği helâl nimetleri haramlarıyla karıştırıp sarhoş olduktan sonra direksiyonun başına geçip kendisiyle beraber başkalarının da felâketine sebep olan nicelerinin akıbetini görüyor, duyuyoruz. Hem dünya yolunu hem de ahiret yolunu şaşırıp Allah'ın huzuruna sarhoş halde çıkmalarına sebep nankörlükleri olmaktadır.

● Hak yoldan şaşırانları Reşit Rıza üç şekilde incelemiştir: Bir kısmı Hakk'ı bilir O'na inadından dolayı nankörlük eder, küfre düşer. Bu münkirler çok azdır. Kısa sürede yıkılır ve dayanamazlar. Bir kısmı Hakk'ı bilmez ve bilmek istemezler, bir kısmı da ruhu hastalanmış, vicdanı sakatlanmış, Hak'tan zevk almayan ve içinde bir arzu duymayan kimselerdir. (96)

C - Açlık ve Korkuya Sebep Olur

Nimetlere nankörlük edenleri Yüce Allah açlık ve korkuya mübtelâ kılabilir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah bir şehri misal olarak anlatıyor. O şehir halkı güven ve huzur içinde idi. Her yerden rızıkları bol bol kendilerine geliyordu. Fakat bu kadar bolluğa karşı Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler. Bunun üzerine halkın yaptıklarından ötürü Allah-ü Tealâ onlara açlık ve korku elbiselerini tattırdı (Nahl 16/112).

Ayette geçen bu misal umumi olarak nimetlere sahip olup da kıymetini bilmediklerinden dolayı nimetleri nikbetle değişen her yere şamil olduğu gibi Mekke ahalisi için misal olup diğer yerler de buna kıyas olunma ihtimali vardır. (97)

Mekke halkı Harem-i Şerif hürmetine sıkıntı ve korkulardan emin olarak yaşıyorlardı. Yazın Şam, kışın Yemen tarafına ticaret için giderler, harem ahalisinden oldukları için baskın ve soygunlardan emin olarak ve daha fazla ticaretle dönerlerdi. Deniz sahiline yakın oldukları için denizden de istifade ederlerdi. Böylece rızıkları denizden ve karadan gelir, refah içinde yaşarlardı. Fakat kendilerine çok büyük bir nimet olarak gelen peygamberimize nankörlük ettiler. Ona eza ve cefa verdiler. Yüce Allah bu nankörlüklerinden dolayı onları yedi sene açlığa mübtelâ kıldı. Hatta açlığın şiddetinden kan ve leş yediler. İslâmiyet kuvvetlenince onları yola getirmek için peygamberimiz onların üzerine müfrezeler gönderdi. Bu sebepten korku içinde kalmışlardı. Hatta Resûlullah'ı hicrete kendileri mecbur ettikleri halde reislerini Mekke'den Medine'ye göndererek dua etmesini istemek mecburiyetinde kalmışlardı. Böylece Mekke halkını iki şey kuşatmıştı. Biri açlık diğeri ise İslâm askerinden korku. Bunların

her ikisi de elbise gibi her taraflarını kuşattığına işaret için teşbih yoluyla açlık ve korku elbiselerini "Yüce Allah onlara tattırdı" buyurulmuştur. Yani elbise gibi her taraflarını kuşatan açlığı ve korkuyu tattırdı demektir.

Netice olarak Yüce Allah'ın ihsan ettiği nimetlerin gerek dînî ve gerekse dünyevî olsun kıymetini bilmeyip nankörlük eden, şükrünü de eda etmeyen toplulukların başlarının belâ ve musîbetlerden kurtulamayacağı bu ayetten anlaşılmaktadır. (98)

D - Nankörlük Azap Vesilesidir

(Eğer nankörlük ederseniz azabım çok şiddetlidir.) (İbrahim 14/7).

Allah'ın nimetine nankörlük edilirse o zaman Allah'ın azabı vardır. Nimete şükrün nimetin çoğalmasına sebep olduğu gibi. (99)

Küfran-ı nimet eden kimse nimetin kadrini bilmediğinden nimet verene ta'zim edemez ve ona karşı yabancı olur. Binaenaleyh elinde olan nimet daima ziyandan halî kalmaz. Aynı zamanda şiddetli azaba sebep olur. (100)

Nimetin kadrini bilmeyen insan Allah'ı da lâıyıkıyla bilemez. Bu da en büyük azap sebebidir (101). Nankörlük içinde bulunanlar Allah'ın onlara verdiği nimetlerden az bir süre faydalanırlar, sonra Cehennem azabına giderler (Bakara 2/126). Yüce Allah küfredenleri rızıklandırır, onlara mühlet verir. Ancak onları Cehennem azabına zorlar (102).

Allah'ın verdiği nimeti nankörlükle karşılayanları ve kavimleri helâk olacakları yere, yaslanacakları Cehennem'e götürenleri görmüyor musun ? (İbrahim 28-29)

Yüce Allah dünyada nankörlük edenlere de nimet veriyor. Ama nankörlük edenlerin nimetlenmesi dünyaya mahsus sınırlı, geçici ve azdır. Ahirette ise onları azab-ı ilâhî beklemektedir. (103)

98 - Konyalı Mehmet Vehbi, a.g.e., VII, 2909 ; Karlığa, Bekir , Bedrettin Çetiner, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, IX, 4584-4585

99 - Kurtubî, a.g.e., IX, 343

100 - Konyalı Mehmet Vehbi, VII, 2674

101 - Râzî, a.g.e., XIX, 86

102 - Karlığa , Bekir , Bedrettin Çetiner , Hadislerle kur'an-ı Kerim Tefsiri, III, 550

103 - Elmalılı, a.g.e., I, 495

SONUÇ

Değişik kalıplarda 75 defa geçen "Şükür", Kur'an-ı Kerim'de dikkati çeken kavramlardan birisidir. Çünkü bu kavram, insan hayatının her noktasını içine almaktadır. Çocuklar için bir nimet olarak verdiğinden dolayı anne-baba şükredecek, büyüyünce de evlâtlar Allah'a ve anne-babaya şükürle yaşayacaklardır. Ölürken de şükreden bir kul olarak ruhunu teslim eden bir insan ölümünden sonra da ebedî saadeti şükrü sayesinde elde edebilecektir. Hatta şükür iman ile eşdeğerde tutulmuş, Kur'an-ı Kerim'de şükür küfrün zıddı olarak zikredilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de şükür kavramının değişik kalıplarda geldiğini görmekteyiz. *şâkir* ve *şekûr* terimleri hem Allah'a ve hem de insanlara izafe edilebildiği anlaşılmaktadır. Hamd, medih, sabır, nankörlük ve kend gibi kavramların da şükürle yakın irtibatı vardır. Şükür ile hamdin birbirlerine benzer ve farklı yönleri bulunmaktadır. Küfür ve nankörlük şükre zıt kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Küfür, Kur'an-ı Kerim'de iki tarzda kullanılmaktadır. Birisi inançsızlık, iman etmemeyi ifade eden manadadır. Diğer nankörlük, kadir bilmezlik anlamındadır. Nimete nankörlükte daha çok *küfran* lâfzının tercih edildiğini müşahade etmekteyiz. Kend kavramı da aşırı nankörlüğü ifade etmektedir. Sabırla şükür arasında da çok yakın alâka vardır. Zira kişi dünyada iki durumdan halî olamaz. Ya nimetler içinde, sıhhat ve afiyette bulunur ki o zaman şükretmesi lâzım gelir veya sıkıntı, hastalık ve zorluklar içinde bulunabilir, o zaman da sabretmesinin gerektiği anlaşılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de şükür emredilmiş, şükredenlerin en güzel şekilde mükâfatlanacağı, Allah'ın rızasına vesile olup nimetleri çoğaltacağı haber verilirken nankörlük yasaklanmıştır.

Şükür ile hikmet arasında da bir münasebet vardır. Hikmet; ilim, amel, akı ve sözünde isabetli olmak şeklinde tanımlanmıştır. Şükür birçok hususu içine aldığı gibi hikmetin de icabı olabilmektedir.

Şükür ile nimet arasında da çok yakın bir münasebet olduğu görülmektedir. Zaten şükür nimetten ayrı olarak düşünülmez. Nimet; ihsan, iyilik, genişlik gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de şükür hep nimetlerden dolayı

istenmektedir. Ayetlerde şükre sebep olarak zikredilen; su, bulutlar ve rüzgârlar, toprak ve topraktan çıkan rızıklar, gece-gündüz, hayvanların insanlara boyun eğmesi, kalb, göz, kulak, helâl ve temiz rızık, hayırlı evlât sahibi olmak, sanat ve sanatkâr olmak, abdest ve namaz, Ramazan ayı orucu ve kolaylıklar, Yüce Allah'ın yardımı, güç-kuvvet vermesi gibi nimetleri görmekteyiz. Bunlar nimetlerin elbette tamamı değildir. Ancak Zikru'l-Cüz İradetü'l-Kül kabîlinden bazıları hatırlatılarak nimetlerin hepsine şükür istendiği anlaşılmaktadır. Ayetlerin bir kısmında zaten nimet cemî (çoğul) olarak *en'um* ve *niam* şeklinde bulunmaktadır.

İnsanlar dünyaya olan hırslarından ötürü şükürden çok nankörlüğe meyillidir. Ancak şükür duygusu da mevcuttur. İstenilen, nankörlükten kurtularak şakir bir kul olmaktır. İnsanı şükürden uzaklaştıran hususlar arasında inançsızlık, mal-mülk biriktirme sevdası, dünya, çoluk-çocuk, nefsi ve şeytanî duygular, gaflet ve unutkanlık sayılabilir.

İnsanoğluna verilen nimetlerin sayılamayacak kadar çok olduğu aşikârdır. Bu nimetlerden bazıları aynı zamanda şükürü ifaya sebep olmaktadır. Bunlar, kalb ve düşünce, dil, göz, kulak, gibi azalardır. Böylece bunlar şükürün vasıtası olup hepsi ile şükredilebilmektedir. Elbette insanlar arasında en çok şükreden peygamberlerdir. O sebeple ayetlerde daha çok peygamberlerin şükürü örnek verilmiştir. Hz. Adem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Lût, Hz. Musa, Hz. Davut ve Hz. Süleyman gibi peygamberler bunlar arasındadır. Ama bunun yanında diğer insanların da şükreden bir kul olabileceği ve bunun talep edildiği anlaşılmaktadır. Bir mü'minin onca nimete karşılık, tam manasıyla şükreden bir kul olması mümkün değildir. Ancak gücü ve imkanları nisbetinde şükretmesi gerekir ki Kur'an-ı Kerim buna teşvik etmektedir.

Ayetlerde şükreden insanın, davranışlarıyla örnek bir yaşayışa sahip olacağı anlaşılmaktadır. Böyle bir insanın kendisine ve çevresine faydalı olacağı, sevilen bir insan olacağı, nankörlük yaparak başkalarına zarar vermeyeceği neticesi ortaya çıkmaktadır.

Kişinin şükürü sebebiyle nimetlerin muhafaza ve çoğalmasıyla karşılık göreceği, Allah'ın rızasına kavuşacağı, mükâfata nail olup takvaya ulaşacağı, iyiliklerinin asla boşa gitmeyeceği, azab-ı ilahî'den kurtulup nimet mahalli olan Cennet'e kavuşacağı anlaşılmaktadır. Nankörlük eden insanların ise, dünyada sahip olduğu nimetleri kaybedeceği, yolunu şaşıracağı, açlık ve korkuyla karşı karşıya kalıp nankörlüğü sebebiyle azab-ı ilahî'ye düşer olacağı bildirilmektedir.

Netice olarak diyebiliriz ki Kur'an-ı Kerim'de insanları dünya ve ahirette saadete kavuşturacak, fert ve toplumu huzurlu kılacak yollar gösterilmiştir. Şükür sayesinde önce insanın kendi dünyasında, sonra fertler arasında ve cemiyette huzur ve sükûnet sağlanabileceği anlaşılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'i baştan sona tefsir etmenin yanında, kavram çalışmalarına da çok ihtiyaç vardır. Biz de tezimizde Kur'an-ı Kerim'de şükür kavramını ele alıp incelemeye çalıştık. Temennimiz bu tür *Konulu Tefsir* çalışmalarının çoğalmasıdır.

BİBLİYOGRAFYA

ABDÜLBAKİ, Muhammed Fuad,

El-Mu'cemü'l-Mufehres li Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim, İstanbul, 1990

AHMED BİN HANBEL (V. 241/855),

El-Müsned, İstanbul, 1982

AHMED CEVDET PAŞA

Kısas-ı Enbiya ve Tevarihi Hulefa, İstanbul , 1968

EL-ALUSİ, Muhammed Şükrü el-Bağdadî, (V.1270/1854)

Ruhu'l-Meanî fi Tefsîri'l- Kur'an-il Azîm ve's-Seb'l'l-Mesanî, Beyrut, trs.

ASIM EFENDİ, Seyyid Amed, (V.1235/1819)

Kamûs Tercemesi, İstanbul,1305 h.

ATAY, Hüseyin, Yaşar Kutluay,

Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meal), Ankara, 1973

ATEŞ, Süleyman,

Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, Ankara, trs.

Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Ankara, 1982

BİLMEN, Ömer Nasuhi,

Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meal-i Alîsi ve Tefsiri, İstanbul, 1990

EL-BUHARİ, Muhammed İbn İsmail, (V.256/869)

Sahihu'l-Buharî, İstanbul, 1979

BURSEVİ, İsmail Hakkı, (V.1137/1724),

Ruhu'l-Beyan, İstanbul, trs.

CANAN, İbrahim,

İslâm'da Çevre Sağlığı, İstanbul, 1986

CERRAHOĞLU, İsmail,

Tefsir Usulü, Ankara, 1989

EL-CEVZİYYE, İbn Kayyım, Şemseddin Muhammed İbn Ebî Bekir,
(V.751/1350)

Sabredenler ve Şükredenler (Çev. Zeynel Abidin Tatlıoğlu), İstanbul,
1989

EL-CÜRCANİ, Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif, (V.816/1413)

Et-Tarîfât, İstanbul, 1300

ÇANTAY, Hasan Basri, (V.1964 m.)

Kur'an-ı Hakîm ve Meal-i Kerim, İstanbul, 1969

ÇETİN, Abdurrahman,

Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi, İstanbul, 1982

ED-DERVİŞ, Muhittin

İrabu'l-Kur'an-ı Kerim ve Beyanühü, Suriye , 1992

DUMLU, Ömer,

Kur'an-ı Kerim'de Salâh Meselesi, Ankara , 1992

EBU DAVUD, Süleyman İbn el-Eş'as (V.275/888)

Sünen-i Ebu Davud, Mısır, 1388/1969

EBU'S-SUUD, Muhammed İbn Muhammed el-İmâdî (V. 982-1574)

İrşadu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kur'ani'l Kerim , Beyrut Trs.

ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır, (V.1942 m.)

Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, trs.

ERKAN Arif,

Tasavvuf ve Tarikatlar , İstanbul trs.

FİRUZABADİ, Muhammed İbn Yakub, (V. 817/1414)

El-Kamusu'l-Muhit, Beyrut, 1047/1987

El-Besairu Zevit-Temyîz fi Letaifi'l-Kitabi'l-Azîz, Beyrut, trs.

GAZALÎ, Ebu Hamid Muhammed İbn Muhammed, (V.505/1111),

İhya-ü Ulumi'd-Dîn , Beyrut, trs. (Trc. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul, 1974)

HAZİN, Alauddin, Ali İbn Muhammed İbn İbrahim el-Bağdadî, (V.725/1324),

Lubabu't-Te'vil fi Meani't-Tenzâl, Beyrut, Trs.

İBN KESİR, İmadüddin, Ebi'l-Fida el-İsmail, (V.774/1372)

Tefsiru'l-Kur'ani'l Azim, Mısır, Trs.

El-Bidaye ve'n-Nihaye , Beyrut 1966

İBNÜ'L-ARABÎ , Muhittin

Futuhatu'l-Mekkiye (Tahkık , Osman Yahya) , Mısır 1987

Fususu'l-Hikem Terceme ve Şerhi (Ahmet Avni Konuk) , (Hzl. Mustafa

Tahralı , Selçuk Eraydın) , İst. 1990

İBN MACE, Ebu Abdillah, Muhammed İbn Yezîd el-Kazvinî, (V.275/888),

Sünenu'bnü Mace, İstanbul, trs.

İBN MANZUR, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed, (V.711/1311),

Lisanü'l-Arab, Beyrut trs.

İZ, Mahir

Tasavvuf , İstanbul 1990

İZUTSU, Toşihiko,

Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar (Türkçe Selahattin Ayaz), İstanbul, trs.

KADI EL-BEYZAVÎ, Abdullah İbn Ömer, (V.791/1388-89),

Envaru't-Tenzâl ve Esraru't-Te'vîl, Beyrut, trs.

KARLIĞA, Bekir, Bedrettin Çetiner,

Hadislerle Kur'an- Kerim Tefsiri (İbn Kesir), İstanbul, 1991

KELABAZÎ

Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Taarruf (Hzl. Süleyman Uludağ) İst. 1979

KIRCA, Celâl,

Kur'an-ı Kerim ve Modern İlimler, İstanbul, 1981

KOÇYİĞİT, Talat, İsmail Cerrahoğlu,

Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri, Ankara, 1990

KONYALI Mehmet Vehbi,

Hulasatü'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an, İstanbul, 1966

EL-KURTUBİ, Ebu Abdillah Muhammed İbn Ahmed, (V.671/1272),

El-Câmî-li Ahkâmi'l-Kur'an-il-Azim, Beyrut, trs.

KUŞEYRİ, Ebu'l-Kasım Abdul Kerim (V. 465-1073)

Risaletu'l-Kuşeyriye fi İlmi't-Tasavvuf, Kahire Trs.

KUTUB, Seyyid (V.1966 m.)

Fî Zılâli'l-Kur'an (trc. M.Emin SARAÇ, İ.Hakkı ŞENGÜLER, Bekir KARLIĞA), İstanbul, trs.

MAHALLİ, Celalüddin Muhammed İbn Ahmed, (V.864/1459) ve es-Suyutî (911/1505),

Tefsiru'l-Kur'an'il-Azim (Tefsîru'l-Celâleyn), İstanbul, 1990

M.ALİ, el-Bar (trc. Abdülvehhab Öztürk)

Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı, Ankara, 1991

EL-MERAĞI, Ahmet Mustafa

Tefsiru'l-Merağı, Beyrut 1974

MEVDUDİ, Ebu'l-Alâ, (V.1979 m)

Tefhîmü'l-Kur'an (trc. Kurul), İstanbul, 1986

MEYDAN LAROUSSE, İstanbul, trs.

MÜNAVİ, Muhammed Abdurrauf,

Feyzü'l-Kadir Şerh-i İsmiü's-Sağır, Beyrut, trs.

MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin Müslim Bin el-Haccâc el-Kuşeyrî, (V. 261/874)

- Sahih-u Müslim, Mısır, 1374**
- NESEFİ, Ebu'l-Berekât Abdullah İbn Ahmed İbn Mahmud, (710/1310)**
Medariku't-Tenzîl ve Hakayiku't-Te'vîl, İstanbul, 1984
- ÖZDEMİR, Hikmet,**
Müsbet İlimlerde Kur'an Mucizesi, İstanbul, 1985
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri**
Kur'an'ın Temel Kavramları, İst. 1991
Kur'an-ı Kerim ve Sünnete göre Tasavvuf, İst. 1979
- RAGİB, El-İsfehânî Ebu'l-Kasım İbn Muhammed, (V.502/1108)**
El-Müfredât fi Garibi'l-Kur'an, Mısır, 1980
- RAZİ, Fahrüddin Muhammed İbn Ömer (V. 606/1209)**
Et-Tefsîru'l-Kebîr, Beyrut, trs.
- REŞİT RIZA, Muhammed, (V.1935 m)**
Tefsîru'l-Kur'ani'l-Hakîm, Kahire, 1947
- SABUNİ, Muhammed Ali,**
Safvetü't-Tefâsîr, İstanbul, trs.
- TABBARE, Afif Abdülfettah,**
Mea'l-Enbiya-i fil-Kur'an-il-Kerim, İstanbul, trs.
Ruhu'd-Dîni'l-İslâm, (trc. Celâl Yıldırım, Kur'an ve Modern İlim), İstanbul,
trs.
- TABERİ, Ebu Cafer Muhammed İbn Cerîr, (V. 310/922)**
Camiu'l-Beyan an Te'vîli Ayi'l-Kur'an, Mısır, 1968
- TAHANEVİ, Muhammed Ali el-Farukî, (V.1158/1745)**
Keşşaf-ü Istilâhati'l-Fünun, İstanbul, 1984
- TİRMİZİ, Ebu İse Muhammed İbn İsa, (V.279/892)**
— Sünenü't-Tirmizî, Mısır, 1975

TUNA Taşkın

Etrafımızdaki Hava , İst 1985

Hayat Kaynağınız Güneş ,İst. 1989

Uzay ve Dünya İst. 1982

ULUDAĞ Süleyman

Tasavvuf Terimleri Sözlüğü , İst 1991

Kuşeyri Risalesi , İst. 1981

WENSINCK, A.J.

El-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzı'l-Hadîsi'n-Nebevî, İstanbul, 1988

YILDIRIM, Celâl,

İlmin ışığında Asrın Kur'an Tefsiri, İzmir, 1986

YILDIRIM Suat

Kur'an'da Uluhiyet , İst. 1987

YILDIZ, Sakıp,

Kur'an Işığında Yaratılış Konuları, İstanbul, 1987

ZEMAHŞERİ Ebu'l-Kasım Mahmûd İbn Ömer (V. 538-1143)

el-Keşşaf anHakaiki't-Tenzil , Beyrut trs.